

HRVATSKA MLADOST

XXVII – 6-7

20785

HRVATSKA MLADOST

LIST ZA SREDNJOŠKOLSKU MLADEŽ

SADRŽAJ:

IZDAJE DRUŽTVO HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA

hrvatska mladost

GOD. XXVII. ZAGREB, VELJAČA-OŽUJAK 1944. BROJ 6-7

GRGO PEJNOVIĆ:

VELIKI HRVAT I PRAVI EUROPEJAC

Dr. Milan Šufflay ide svakako u red najjačih hrvatskih umnika, po svojem rodoljublju među najizgrađenije i najčeličnije Hrvate, a po širini svoje naobrazbe i bogate erudicije, te po svojoj kulturnoj i filozofskoj opredjeljenosti među inteligente zapadno-evropskoga kruga. Potomak je stare hrvatske plemenitaške obitelji Šufflay de Othrussevecz, koje spominje Bojničić u svojoj knjizi o hrvatskome plemstvu. I danas je Otruševec selo kraj Samobora, gdje već 1675. godine trojica braće Šufflay dobiše plemstvo. Tamo i danas žive hrvatski seljaci, koji se zovu Šuflaj, a bave se ratarstvom i pčelarstvom kao nekada i njihovi davni pređi, koji su u svojem plemićkom grbu imali tri košnice. Protivnici su Šufflayu predbacivali da i nije po rođenju čisti Hrvat, a on ih upozori na dva i pol stoljeća staro plemstvo, koje je nosila porodica Šufflay. Rođen je 9. listopada 1879. godine u Lepoglavi. Gimnaziju i sveučilište svršava u Zagrebu. Vazda je bio najbolji đak i sve je razrede svršio sa odličnim uspjehom. 1901. godine je doktorirao na Hrvatskom Sveučilištu u Zagrebu sa dizertacijom »Hrvatska i zadnja pregnuća Iztočnog Imperija pod žezlom triju Komnena (1075.—1180.). Kao najbolji đak na zagrebačkom sveučilištu, što je uočio njegov profesor Tade Smičiklas, i kao oprobani naučni radnik, bio je predložen, da bude promoviran na čast doktora filozofije »sub auspiciis Regis«, a osim toga i kao najbolji đak sveučilišta trebao je dobiti i kraljevski prsten, ali ipak sve je to Šufflaya mimoišlo, jer se je već tada u njemu vidjelo čeličnog i bezkompromisnog Hrvata i rodoljuba, što je predstavljalo opasnost za bečki dvor i za austrougarsku monarhiju. Tom prilikom je napisao pismo svojoj sestri Zlati, kojeg donosimo u cielosti: »Vrlo me žalosti, što se Ti tako žalostiš

zbog moga neuspjeha. Ja sam se bio nadao, da ćeš Ti to muževnije podnieti, a ne predati se boli, kao da je jedina na svietu primaš. Svaka čestica, koju vidiš, svaki atom nevidljivi drhtao je prije Tebe već u boli, a Tvoje suze gube se u moru onih, koje su prolivene u biču i preziru vremena, uslied nepravde tlačitelja, zabauvanja oholica prekršaja zakona, bezobzirnosti dužnosti i udarca nogom, što ih strpljiva zasluga od nevriednika prima.

Ja sam, koji kroz stoljeća sam pratio saučešćem duboku muklu bol velikih masa, koji sam vidio neizrecivo, ali oštro iztaknuto, jasno zdvojenje slabih, orijašku borbu i sjajni završetak jakih individua; koji sam naučio, da je bol to jedini, ipak nevidljivi nadzemni orijaš, koji nadom svoga mlata utire vijugavi put, da šarena uskomešana rulja vođena skrajnjim egoizmom napred rine se, ja, velim, ne bojim se boli, već je veselo pozdravljam. Stid bi me bilo svakoga, koji komu ona, tek što ga takne, istisne vapaj bolni, — posljednji svog pozdrava, uzdarjem.

Mama, a čini mi se i Angjela, dobro podnašaju svoju žalost. U Zagrebu, mogu zbilja reći, sve simpatije uživam i to je meni zbilja dosta. Ja ću se dati promovirati tek u maju. Sada mi se ne će tim iz svoje kolotečine. U nadi, da ćeš se skoro umiriti Pozdravlja te Milan.«

Iza svršenih nauka u Zagrebu, Šufflay nastavlja radom na poviestnoj znanosti. Od 1902.—1903. god. radi na Institutu za austrijsku historiju u Beču. Od 1904.—1908. god. radi u Narodnom muzeju u Budimpešti, a od 1908.—1918. god. zauzimlje katedru pomoćnih poviestnih znanosti na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu. Nakon gubitka katedre, što je usliedilo odmah stvaranjem Jugoslavije, nastavlja Šufflay neumornim radom na nauci i publicistici. Za vrieme svjetskog rata, premda su sveučilištni profesori bili ostavljeni na svojem naučnom radu, ipak je Milan Šufflay morao ići u vojsku, jer je poznati madžarski ministar rata Haza vlastoručno napisao »Dr Milan Šufflay sveučilištni profesor mora u vojsku«, i 18. travnja 1915. god .nalazi se isti u vojarni. Međutim 1916. godine, imenovan je guvernerom Srbije naučenjak svjetskoga glasa Dr. Thallocsy, koji je s Jirečekom i Šufflayem uređivao »Acta et diplomata Albaniae« (I. i II. knjiga od 1913.—1917.). Na putu Zagreb—Beograd postavi Thallocsy Šufflayu pitanje »Znate, zašto ste morali u vojsku?« Zašto?, zapita Šufflay. »Zato jer ste Škrlca (bana) i Tiszu i hrvatsko-srbsku koaliciju i madžarsku vladu poslali v rit.« Kad je 1918. stvorena zajednica sa Srbima pratila je Šufflaya sudbina prognanika. Već 3. prosinca 1920. je uhapšen i obtužen radi stvaranja revolucionarnih ćelija i što hoće uzkrsnuti Tomislavovo kraljevstvo. Već 5. kolovoza 1921. putuje u Mitrovicu, da izdrži kaznu od 2 i pol godine zatvora. Nakon izdržane kazne nastavlja, duševno ne slomljen, već ojačan, svojim odpočetim radom. Bio je duša pravaštva i kada se u Hrvatskoj nije smjelo spomenuti hrvatsko ime, Šufflay misli, piše i budi u dušama milijuna ideju Tomislavova Kraljevstva. Pozivan je na bečko i budimpeštansko sveučilište, da zauzme katedru, ali htio je do kraja dieliti sudbinu sa svojim narodom, odgovorivši im »Zašto da je meni dobro, kad moj narod strada.« Ubijen je 18. veljače 1931. godine po namjerama najviših srbijanskih krugova, onih istih, koji su na smrt osudili i Stjepana Radića. Bojali su se onih koji su kadri zatalasati narodne mase i ujedinjenu i uloptanu je povesti u borbu. To su kadri samo veliki duhovi i čelični karakteri, pa je takove trebalo onemogućiti i iz narodnih redova ukloniti. U svojem tridesetgodišnjem naučnom radu (od 1901.—1931.) radio je neumorno na poviesti hrvatskoga naroda »specialno onaj najvažniji sredovječni izsječak iztočne Jadranske obale 11. i 12. stoljeća, u kojem se sukobljuju Iztok i Zapad na teritoriju bivše Crvene Hrvatske. To ga do-

vodi do iztraživanja Albanije i njezine značajne obale i još značajnijega njezina etničkoga sastava i razsezanja u »predindoeuropskom substratu balkanske krvi« (D. Žanko: »Milan Šufflay«, Život za Hrvatsku br. 2. str. 22. 1944. god.).

Šufflay je vrlo dubok i intuitivan duh. Razpolagao je s ogromnim znanjem. Prodirao je u tajne i najviših zbivanja. Intenzivno je pratio naučna i kulturna gibanja u svietu, a to mu je omogućilo poznavanje slavenskih, romanskih i germanskih jezika, kao latinskog i grčkog, albanskog i madžarskog jezika. Zato mu je bio blizak daleki Iztok Indije i Kine, čiju je dušu analizirao i dobro poznavao, »U bielcu gleda Iztok surova barbara. Za iztočnjaka materialna civilizacija, kojom se mi toliko ponosimo, nije uobće civilizacija. Ona nije ništa pridoniela etičkoj vriednosti čovječanstva. Pravda i sreća vriede više od poznavanja prirodnih sila. Za iztočnjaka nema bogatstva i moći osim onih duše, nema druge veličine osim svetosti, druge veze za čovječanstvo osim ljubavi. Za zapadnjaka socialnu jedinicu sačinjava individuum, njegovim nastojanjem pokreće egoizam. Iztočnjaku je socialna jedinica njegov dom, životni princip mu je samozataja, požrtvovnost za dobro obćine. Za osobne ciljeve bori se zapadnjak: za neosobne iztočnjak, za ciljeve rase, ciljeve vasiljene, čijim dielom se osjeća i u koji će utonuti. Jedan nastoji djelovati, drugi biti, jedan teži za znanošću i vlašću, drugi za mudrošću i unutarnjim mirom. Ni sama smrt nije iztočnjaku ništa strašno. U danima poplave i gladi, nema rase na svietu, čiji bi članovi većma stoički umirali od Hindua i Kitajaca. (Šufflay: Civilizacija Zapada i Iztoka — Britansko carstvo). Isto tako svi problemi evropskoga Zapada Šufflayu su blizi i jasni. Kao rođeni filozof ponire do biti i osnova evropskih kulturnih i političkih gibanja i odkriva ideje vodilje u razvitku evropskih naroda na uzpinjanju i oblikovanju zapadnoevropskoga duha, koji je danas ugrožen jer »Biela je rasa rob intelekta. Intelekt dresiran je na materiju i prodire u njene tajne. Podjarmljuje materiju. Gradi iz nje strojeve i dinamit. Nezavisno od Iztoka, mahnitom brzinom, podigao je bielac tehniku do čudesnih visina. U službi mašina, gotovo je napustio jedinu pravu industriju obrađivanja polja. Oholo gleda on na Iztok, na zemlje gdje postoji starinska tehnika. Ne vidi ondje nego preslicu i starinski plug, koje valja nadomjestiti strojem. Da tamo postoji sklad između ljudske kulture i ljudske nature, da tamo nema jaza između religije i znanosti to njega nije briga. Zapad nikada nije spoznao, da je uzprkos svojoj materialnoj kulturi, jer bez ljubavi k bližnjemu i gluh za oproštenje, još više tisuća godina iza nauke Kristove« (Šufflay Hrvatska u svietlu svjetske historije i politike. str. 6.).

Sa zanimanjem i osobitim razumievanjem je pratio gibanje svih nacionalnih pokreta kod evropskih i izvanevropskih naroda. Analizirao je događaje davne prošlosti i uočavao sile pokretnice pohranjene u podsviesti pojedinih naroda, bistro uočavao poteze sadašnjice i stvarao sinteze, gdje je jezgrovitim i blistavim stilom uviek rekao više nego drugi u dugim razglabanjima. Tako iztiče i upozorava na nacionalnu borbu irskoga naroda za svoju slobodu, koji je preko svojih vođa i revolucionaraca Griffita, O'Collinsa i De Valere., koji su stajali na čelu savršene oslobodilačke organizacije Sinn Fein (Mi sami) prisiljavao Englezku na popuštanje. O odnosu Irske i Englezke piše Šufflay: »Irska je geografski i vojnički danas, u doba aeroplana i kemičkog i plinskog rata, izgubila važnost za Englezku. Englezka može sasvim jednako biti bombardovana iz Pariza kao i iz Dublina. Ali iako Irska za Englezku ne može više nikada biti fizička prietnja, duševno je ona stalna prietnja i ta prietnja imade svoj korjen u psihološkoj razlici ovih dvaju naroda« (Šufflay: Stranke i vodeći muževi Irske, Knj. Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike).

Svojstvo svih velikih duhova i dubokih mislilaca jest, da su uviek suvremeni, jer su snagom svojeg uma lučili nebitno i časovito, a tragali i iznalazili žive dubinske zakone pojedinih epoha, uočavali nanovo unašane vrjednote i zasade i razjašnjavali sadašnjicu i nazirali jasne obrise budućnosti. Takav duh je i Milana Šufflaya. Kad govori o Britanskom carstvu, onda u tome sklopu gleda dva svieta, posve različita, zato je sudar neminovan. »Britanski otoci i Indija dva su temeljna stupa imperialne zgrade. Ali svaki od njih, ujedno predstavlja osovinu zasebnoga svieta. Englezka dinamički je čvor Zapadne, Indija istočne civilizacije. I ta dva svijeta gledaju se preko ponora.« U istom eseju podcrtava Šufflay misli Amerikanca John Bakelessa, koje je ovaj iznio u knjizi »The origine of the Next War«, Neuyork 1926., a danas ih je važno iztaknuti: »Potegne li se crta iz Londona niz Temzu, preko Kanala, mimo Biskajskog zatona, preko Gibraltarskog tijesna u Sredozemlje prolazeći Maltom, pa između rubova Sueza uzduž Crvenoga mora u Adenski zaliv i dalje kroz indijski ocean do Bombaya i Kalkute i produlji li se ta crta za nekoliko stotina milja kroz Bengalski zaliv i Malačko tijesno do Singaporea, dobiva se točan obris hrptenice britanskog carstva. Presiječe li se ta crta na bilo kojoj točci istočno od Indije, uskoleban je imperijalni Britanac. Bude li ona presječena na bilo kojoj točci zapadno od Indije i ostane li presječena, najveće carstvo svih vjekova pogiba kao krepka žaba, kojoj je pregrižena srž hrptenice« (Šufflay: Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike).

I na Rusiju je Šufflay bacio pogled, koju Zapad nije nikad mogao u podpunosti shvatiti niti uočiti dubinske zakone ruske duše, koja je oblikovana na silnim prostranstvima na vratima Evrope i Azije i u svojoj zakukuljenosti predstavlja za Evropljanina pravu sfingu. U svojem eseju »Eurazijski dvoživac u anglosaskom zrcalu« piše Šufflay: »U Rusiji zadugo je Zapad gledao sfingu. Mudraci Zapada tamo su odkrili čudesne mozaike poganskog mita, svetačkih legendi i savremenog znanja. Vidjeli su ondje divljaka i dijete kako sa Solomunovim prstenom Zaboravi na ruci sniva utopije, u ritmu trepaka mamurluku vodke. Početkom 18. vijeka prorekao je veliki njemački filozof Leibnitz, da će iz Rusije doći azijski udarac, koji će slomiti tekovine Zapada. Odonda, poput more, tištao je strah pred Rusijom taj Zapad. Taj strah postigao je svoj vrhunac nakon boljševičkog prevrata. Plastički ga je opisao dr. Ossendowski u svojoj knjizi »Sjena tmurnog Istoka«. »Ja jasno vidim, veli taj poljski lovac na čudesne stvari, ja jasno vidim pogibao koja prijeti kršćanskoj civilizaciji od Istoka, ne od pravog Istoka, koji ustraje u svojim mističnim sanjama i aureoli veličanstva. Ja vidim pretnju Istoka u čijoj predstraži stupa rusko množtvo mongolskih mješanaca, praćeno rojevima malodušnih Azijata, koji gore od mržnje, demoralizovani su od sovjetskih diplomata krvavim zlatom, skinutim s umorenih, otrgnutim sa svetih slika u krstova. Ta strašna sjena, što dolazi s Istoka, javila se već više puta u povijesti čovječanstva. Vazda je bila tmurna kao jesenska noć, kao duša samoubojice.«

II.

Šufflay je dao niz dragocjenih naučnih djela na hrvatskom kao i na tuđim jezicima. Po struci bijaše povjestničar, po rođenju filozof i vizionar, nenadmašiv erudit i poliglot. Hrvati su imali poznatih i vrstnih povjestničara, koji su odkrivali velika zbivanja iz naše davnije i bliže poviesti, ali ipak je Šufflay jedinstvena pojava. On je povjestničar filozof, koji je silnom snagom svoga uma iznalazio žive sile pokretnice i oblikovateljice narodne duše i narodnih zbivanja i tražio putove po kojima

jedino se mora upravljati naš politički život, ako ne ćemo da budemo kao narod duhovno i biološki uništeni. Po svojem političkom uvjerenju bijaše uvjereni starčevićanac, a pod modernim neprijateljskim pritiskom na životno pravo hrvatskoga naroda, postaje Šufflay pravi duhovni nosilac i mozak modernog hrvatskog nacionalizma. Već u svojem obranbenom govoru pred sudom o zaštiti države, tiskan u Hrvatskom pravu 2. srpnja 1925., strana 5., govori Šufflay: »Hrvati imaju svoje državno pravo i »kat exochen« imadu pravo na samoodređenje. 9. listopada 1918. stvorena je Nezavisna Hrvatska Država, a danas se ne nalazi u nikakvoj tradicionalnoj državnoj tvorevini. Tu ne postoji inseparabilité et indivisibilité (nedjeljivost, nerazlučivost). Ako me se obtužuje da želim postojeću državu Hrvata odijeliti od nepostojeće kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, to je onda i pravnička i logička zabluda. Tko pozna poviest taj zna, da jugoslavenska ideja nema dinamike i ne znači ništa prema moćnoj hrvatskoj ideji. U jugoslavenske nacionalne ideje je tanka kožica izpod koje ključa hrvatski nacionalni vulkan. Treba samo malo podražaja, da dođe do provale. Kao filozofu, kao slobodoumnom Hrvatu meni je lično svejedno sjedio ja u malim uzama sudbenoga stola ili koje druge kaznionice ili pak da, izašav na slobodu dodjem u veliku tamnicu u kojoj, hvala Bogu, tek privremeno, čami hrvatski narod.«

Nitko valjda nije prije Šufflaya toliko naglasio moć tradicije, religije, historizma i duševne oblikovanosti jednog naroda. Svaki narod nosi u svojoj duši zacrtane putove kojima će biti gonjen snagom svoje volje prema svojoj budućnosti. Hrvatski narod je kroz svu svoju poviest težio k oblikovanju svoje suverenosti i državnosti. Prvi od svih slavenskih naroda oblikovao svoju državu. Izgubio ju je pod udarom sila, koje se ukrštavaju na ovom vrlo osjetljivom zemljopisnom prostoru, ali u dušama milijuna tinjala je i na momente plamtjela ideja o svojoj slobodi i državi. Svjedoci, da je tako, jesu milijuni naših grobova, koje su izkopale otrovne sile zatornice zavojevačkih susjeda i onemogućile prirodni razvitak hrvatstva. Naši krvavi sabori, naši heroji i junaci, zatočenici, izseljenici i patnici vječno su snivali o oslobođenoj Hrvatskoj. U duši naroda je bilo svježe pamćenje o svojoj državi i o pravu za svoju državu. To je Šufflayu najjača snaga, koja će dati obilježje svim pokretima narodne budućnosti. »Danas, kad na geografskoj mapi Europe ne postoji ni najmanja Hrvatska, u dušama milijuna ipak svježe živi moćna svijest o Velikoj Hrvatskoj. Tu moćnu sviest pruža tisućljetno neprekinuto narodno pamćenje i hrvatsko državno pravo (Crvena Hrvatska, Pantheon, 1929.). Da je Šufflay imao pravo navodi on i upozorava na ideje vodilje, koje pokreću mase naših susjeda. Zato u svojem divnom Eseju »Radić, Bethlen i Mussolini«, upozorava ili bolje reći opominje on Radića, koji je u jednom svojem članku napao pravaše odnosno frankovce, Radića kojeg Šufflay ubraja, poradi njegovog etičkog i humanog seljačkog pokreta, među najveće duhove Evrope, ali mu u istom mjestu poručuje »I tko danas hoće, da mu njegov narod bude svjež i snažan, taj ne smije da razara narodno pamćenje, jer time uništava njegovo jastvo. Time samo time može ga učiniti plijenom egoističnih susjeda. Nema te ideje budućnosti koja bi u narodnim redovima mogla imati snagu prošlosti. Kontinuitet mora se održati, jer inače dolazi kaos, a ne spas. Radio je tako i sam Radić, kad je svoje seljačke reforme, svoju seljačku republiku stavio na hrvatsku nacionalnu državnu bazu, kad je prigrlio ideju Starčevićanstva. Ta ideja pravaštva uloptala je hrvatsko seljačtvo u neslomivu falangu. Na njoj tek mogu se razviti buduće reforme od svjetskoga zamašaja.« I dok »Na vrhu starorimskog imperijalizma i sredovječnog papizma sjedi Mussolini. Sa historijskom Svetom krunom operira

Bethlen i u toj apstraktnoj fikciji, jer je simbol narodnog pamćenja, nalazi on prvorazrednu živu silu. I Pašić je eksponent historije srpske nacije; u krilatici »Dušanovo carstvo« leži njegova strašna moć«. Zato,, odgovara Šufflay »Proti Stjepanovoj kruni, proti srpskom carskom dijademu, proti rimskom imperijalizmu ideja Tomislavove države ne smije biti mrtva.« (Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike, esej Radić, Bethlen i Mussolini). Već evo hrvatska današnjica Šufflayu daje podpuno pravo. Zar egoizam naših susjeda nije očitovan u njihovim mislima i djelima. Imperijalizam Italije i šovinizam Srbije potražio je sve moguće putove da razori fizičku i duševnu snagu hrvatstva u korist svojih vjekovnih težnja, uništenju hrvatskoga naroda i zaposjednuće naše liepe zemlje i mora. Ali hvala Bogu Šufflay je imao pravo i na drugoj strani. Hrvatski narod zalaže danas sve svoje materialne i moralne snage za svoju slobodu, za svoju narodnu državu, koja je jedina garancija obstanka i napredka. Stotine tisuća hrvatskih junaka već tri godine prolieva svoju krv i brani svoju zemlju od unutarnjih i vanjskih neprijatelja, i pred tom činjenicom padaju svi promičbeni neprijateljski podvizi. Volja naroda neda se zaustaviti niti suspregnuti, jer hrvatstvo nosi u sebi zakon života i jednu silnu snagu, a to je prirodno i božansko pravo na svojoj zemlji slobodno živjeti, razvijati se i oblikovati se kulturno, gospodarski, politički i vojnički prema svojim duševnim krepostima i vriednostima. Zato su oni, koji su mislili ubijajući i mislioce, i vođe naroda, da će ubiti dušu, misao, volju i životnu snagu naroda, pokazali totalno nepoznavanje biologijskih i psihologijskih zakona, jer »ne sanjaju samo pojedini mozgovi, već sanjaju čitave nacije. A san nacije postaje mitosom ili realnošću.« San hrvatske nacije bilo je ostvarenje svoje državnosti i taj san postao je danas zbilja. Iako su Srbi posegli da ubiju mislioca, historiozofa i naučenjaka Šufflaya, koji hrvatskom narodu i zapadnoevropskoj kulturi je nenadoknadiv, ipak hrvatstvo sliedi zakone svoje narodne duše, oblikuje svoje izraze, stvara pokrete i izbacuje vođu i bije gigantski boj u predstraži Evrope, za svoje vlastito narodno bivstvo. Milan Šufflay je živ vječno u dušama svojega naroda, jer misao za koju je živio i poginuo, jer ideja o Tomislavovoj državi danas je razbuktali plamen i nikada se više ne će ugasnuti.

VAŽNIJA ŠUFFLAYEVA NAUČNA I PUBLICISTIČKA DJELA

Hrvatska i zadnja pregnuća iztočne imperije pod žezlom triju Komnena (1075.—1180.), Zagreb 1901.

»Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike«, Zagreb 1928. Sadrži ovih dvanaest eseja: Civilizacija Zapada i Iztoka: Britansko carstvo (1926.), Eurazijski dvoživac: Ruska sfinga (1926.), Tragedija mira: Knjiga Gugliemo Ferrero-a (1923.), Ratna krivnja: Zločin u Sarajevu (1926.), Stranke i vodeći muževi Irske (1923.), Postanak američke nacije (1923.), Radić, Bethlen i Mussolini (1924.), Hrvatska krv i zemlja (1926.), Značajke hrvatske nacije (1928.), »Penši« hrvatskog jezika (1928.), Cincarska krv (1927.), U prodornoj zoni pravoslavlja na Jadranu (1928.).

»Kulturno stanje na sredovječnom Balkanu«, Obzor 1923. br. 349., »Die Dalmatinische Privaturkunde«, »Sitzungsberichte der Wiener Akademie« Bd. 147. Wien 1904.

»Az idezö Pecset«, Szazodok XL, 1906., »A Nelepiczek hagyateka«. Turul. XXV., 1907., »Szlav parhuzamok«, Szazodok, XLIII., 1909., »Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia«, uredili: Thalloczy, Jireček, Šufflay, I. i II. knj., 1913.—1918., »Politische Schicksale des Themas Dyrrachion«, Vjesnik hrvatskog zemaljskog arhiva, XVII., Zagreb 1915.

»Zu den ältesten kroatisch-ungarischen Beziehungen«, Ungarische Rundschau, IV., Budapest 1915., »Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien«, Vjesnik hrvatskog zemaljskog arhiva, XVII., Zagreb 1915., »Biologie des albanischen Volksstammes«, Ungarische Rundschau, V., Budapest 1915., »Städte und Burgen Albaniens während des mittelalters«, Denkschrifften der Wiener Akademie, Bd. 63. Wien 1924., »Das mittelalterliche Albanien«, Neue Freie Presse, 28. XI. 1912., »Die Grenzen Albaniens im mittelalter«, Pester Loyd, 13. IV. 1913., »Ungarisch-Albanische Berührung im mittelalter«, Pester Loyd, 20. I. 1913., »O prodoru slavenskih plemenskih ustanova«, Obzor 31. I. 1924., »Etnički cikloni na Balkanu«, Obzor 1924., »Nacionalne maglice« (Sredovječna plemena Albanije i Crne Gore), Obzor 1924., br. 49, 50, 53 i 54., »Držav-

ne jezgrice« (Sredovječne dinaste Albanije i Crne Gore) Obzor 1924. Br. 105, 106, 107 i 108., »Veliki kalež iz Antiohije«, Hrvatska misao, 1924., br. 145., »Kulturne struje na Jadranu«, Obzor, 24. XII. 1924., »Dinamika Podunavlja«, Hrvatsko Pravo, 1. IX. 1924., »Podzemna tutnjava na Balkanu«, Hrvatsko Pravo, 27. VIII. 1924., »Bertrand Russell«, Hrvatsko Pravo, 6. XI. 1924., »Na Balkanu i na Tihom Oceanu«, Hrvatsko Pravo, 19. IX. 1924., »Poviest sjevernih Arbanasa«, Arhiv za albansku starinu, jezik i etnologiju, knj. II. 1924., »Acta Albaniae«, Arhiv za albansku starinu, jezik i etnologiju, knj. III., sv. 1—2., »Sinn Fein«, Hrvatsko Pravo, 16. VIII. 1924., »Narodno pamćenje«, Hrvatsko Pravo«, 9. VIII. 1924., »Nad ponorom«, Hrvatsko Pravo, 19. VII. 1924., »Historijske sile«, Hrvatsko Pravo, 18. VII. 1924., »Historijska kob«, Hrvatsko Pravo, 9. VIII. 1924., »Svjetske tajne sile«, Hrvatsko Pravo, 23. IX. 1924., »Geopolitičke sile«, Hrvatsko Pravo, 20. IX. 1924., »Umgruppierung «, Hrvatsko Pravo, 30. IX. 1924., »San i java«, Hrvatsko Pravo, 10. XI. 1924., »Glas hrvatske krvi«, Hrvatsko Pravo, 10. XII. 1924., »Biskupska okružnica«, Hrvatsko Pravo, 22. X. 1924., »Na Pacifiku g. 2255.« (Metagenetički roman u četiri knjige), Obzor, 1924., br. 110 i dalje, »Obznana«, Hrvatsko Pravo, 2. I. 1925., »Pacifik i naši pacifisti od Pekinga do Zagreba«, Hrvatsko Pravo, 3. I. 1925., »Gandhi i De Valera«, Hrvatsko Pravo, 7. I. 1925., »Talijanska štampa«, Hrvatsko Pravo, 8. I. 1925., »Nova fronta«, Hrvatsko Pravo, 10. I. 1925., »Nadrikipari«, Hrvatsko Pravo 24. I. 1925. »Parasiti«, Hrvatsko Pravo, 17. I. 1925., »Šta je gore od obznane?«, Hrv. Pravo, 5. II. 1925., »Uoči izbora«, Hrvatsko Pravo, 6. II. 1925., »Izbori u Zagrebu«, Hrv. Pravo, 9. II. 1925., »Veliki sužanj«, Hrvatsko Pravo, 17. II. 1925., »Nove utopije«, Hrvatsko Pravo, 17. II. 1925., »Problem albanologije«, Obzor, 18. IV. 1925., »Mošti sv. Jovana Vladimirova, Prečista Krajinska i manastir Šin-Gjon«, Obzor 16. V. 1925., »Zagonetka popa Dukljanina«, Obzor, br. 138., 1925., »Srbi i Arbanasi«, knj. I. Beograd, 1925., »O važnosti Skadarskog katastra iz godine 1416.« (Glasnik geografskog družtva, sv. 12. Beograd 1926., »Prasjedioci na Balkanu«, Obzor, 1. V. 1926., »Encyklopedia Britanica«, Obzor, br. 262., 1926., »Konac hrvat.-magj. unije«, Obzor, br. 50., 1926., »Anglosaska rasa i seljačtvo«, Obzor, 12. V. 1926., »Ruska književnost i Anglosasi«, Obzor, 6. VI. 1926., »Karpatska Rusija«, Obzor, 28. VIII. 1926., »Reforma kalendara«, Obzor, 2. XI. 1926., »Pravoslavlje na Jadranu«, Starohrvatska prosvjeta, br. 1.—2., Zagreb 1928., »Dvije listine o hrvatskim kraljevima«, Starohrvatska prosvjeta, br. 1.—2., Zagreb 1928., »Val ratne krivnje«, Hrvatska Revija, br. 1., 1929., »Hrvati nisu kunići«, Hrvatsko Pravo, 20. IX. 1928., »Mađari i ratna krivnja«, Obzor br. 72., 1928. god., »Hrvatski epos o kralju Kolomanu«, Obzor, 24. X. 1924., »O imenima Hrvat i Srbin«, Obzor, 15. V. 1928., »Otkriće velike tajne slavenskog poganstva«, Obzor, 11. IX. 1928., »Tuareg — Narod koprene«, Obzor, 1. IV. 1928., »Marwat i Mandur«, Obzor, 1. X. 1927., »Benito Mussolini«, Hrvatsko Pravo, 21. XI. 1927., »Županija Varaždinska«, Obzor, br. 16. 1927., »Vjerske prilike u Albaniji kroz vjekove«, Obzor, 11. VI. 1926., »Refsetkom u Macedoniji«, Obzor, 12. XI. 1926., »Albanija u prošlosti«, Hrvatska Revija, br. 5., 1930., »Mali narodi u velikom svjetskom vrtlogu«, Božićnica 1931., »Hrvati u sredovječnom svjetskom viru«, Sveslavenski zbornik, Zagreb 1930., »Crvena Hrvatska i Dubrovnik«, Hrvatska Revija, br. 1., 1930., »Srpski pjesnici u mađarskom prijevodu«, Hrvatska Revija, br. 10. 1929., »Zaratustra u Crvenoj Hrvatskoj«, Zlatni Klas, knj. I. sv. 1.. 1930., »Britanski Labor«, Pantheon 1929., »Sredovječni pioniri Zapada«, Pantheon 1929., »Zemlja bola«, Pantheon 1929., »Suton zapadne civilizacije«, Pantheon, 1929., »Crvena Hrvatska«, Pantheon, br. 1., 1929., »Južna Italija i istočni Jadran u davnini«, Hrvatsko Pravo, 7. IX. 1929., »Starohrvatska baština iz pradomovine«, Hrvatska Revija, br. 1., 1930., »Katolička crkva i Hrvati«, Hrvatsko Pravo, 10. VIII. 1929., »Crna legenda«, Hrvatsko Pravo, 20. VII. 1929., »Strahote ognjišta i vojnih sukoba«, Hrvatsko Pravo, 13. VII. 1929., »Bezvremeno selo«, Hrvatsko Pravo, 6. VII. 1929., »Žreci Zapada i Istoka«, Hrvatsko Pravo, 29. VI. 1929., »Ramsay Macdonald«, Hrvatsko Pravo, 15. VI. 1929., »Pax Anglicana«, Hrvatsko Pravo, 8. VI. 1929., »Chevalier Bayard i Einstein«, Hrvatsko Pravo, 30. III. 1929., »Kostadin Balšić«, (1392.—1402.) historijski roman u tri dijela. Pod pseudonimom Alba Limi. Zagreb 1929.

Dr. TON SMERDEL:

DVIE BALADE

VERGILIJEVA VIZIJA

Kad se Vergil u sunčano podne
od svojih rastao njiva,
ostade mu sanja živa
u duši i miris grude.

Kroz sjaj sunca mukala je krava,
a šturci svi zamukli,
psi s lanca utekli
i Vergila na konju pretekli.
U košnicama brujanje prestalo,
veselje rada kod svih je nestalo.
Cvjetovi zbog žalosti oborili glave.
Maku u žitu od plača crvene se oči,
jer konjanik nesta na cesti do Mantove.
Još ručicama zelenim breza
i grančice skromne sladkog sljeza
putniku iz daljine sjetno mašu.

Na okuki pred gradom Vergil stane.
Oči sklopi. U tuzi prognanika
u duši nadahnuće divno plane.
Tad se viđenje začne Bukolika,
a onda vidje u slapu mašte
daktile iz budućih Georgika,
Eneju i druge junake tašte,
pa Palinura, Didonu i smieh kobi.
Sve ovo Vergil od nje na dar dobi,
još suze i kruh s tuđeg stola,
i posta pjesnik-prorok kroz oganj bola.

CICERON NA BIEGU

Dva vjerna ilirska roba na biegu
Cicerona kroz noć bez zviezda nose.
Njegova duša i oči mir prose.
Kroz slutnju na svom razdrtom stiegu
smieh i jecaj vidi tužne smrti,
kamen boli ne može da uprti.
Dlanom prekrije lice. Suze slane pije,
Pita dušu, zar utjehe baš nije
u časti i slavi ovoga svieta,
zar sve traje, ko ljepota cvieta?

Robovi niemi preko sniega žure.
Kroz šumu borovu duhovi jure.
Ciceron drhće, s njima se bori,
pa im u mrak kroz suze vrele zbori:
— Katilino i vi drugi, sve je taština,
priznajem sada, kada sablastna praznina
u srdcu je mome, pa jedini iz visina
Jupiter tajne ponora dubokih znade. —

Kad robovi čuju plač kroz suze,
korak im stane, snagu im to uze,
a Ciceron tad pomoli glavu.
Obasjana bliedom mjesečinom
na rubu tamnog u vjetru borika
zasjala je aureolom pravednika.

(Iz ciklusa: »Antikne balade«)

A. R. BUEROV:

PRAVAŠTVO I HRVATSKA KNJIŽEVNOST

U hrvatskoj političkoj poviesti nijedan pokret nije bio toliko snažan, određen i cjelovit kao pokret, kojemu je stajao na čelu Ante Starčević s Eugenom Kvaternikom, a koji je pokret kasnije dobio ime pravaški pokret. Pravaško djelovanje premašuje običnu stranačku borbu, jer je iz političkih misli Ante Starčevića s vremenom proizašao program čitavoga hrvatskoga naroda u svim njegovim izživljavanjima i stremljenjima. Ostali politički i kulturni programi samo su dielom pomagali konačni cilj hrvatskih nastojanja, a pravaški pokret odmah je na početku iztakao kao svoj osnovni cilj — hrvatsku državnost. U tom je ogromno značenje pravaštva i kod ocjene toga pokreta treba imati na umu ovu činjenicu, a sve druge pojave, sporedne i nevažne, možda i smiešne, ostaju popratnim događajima uz bitna nastojanja pokreta. Koliko je pravaštvo bilo sveobuhvatno, vidi se iz njegovih stožernih značajka. To je bio pokret pročišćavanja prošlosti, samoobrane i građenja budućnosti.

Sve tri oznake imale su ogromno značenje u našoj nedavnoj prošlosti. Hrvatska poviest zbog davno izgubljene državnosti bijaše u prošlom stoljeću zamračena u glavama ljudi, koji su stajali na čelu veoma koristnih pokreta za hrvatski narod, a slično je bilo kod neznatnijih kulturnih i političkih strujanja. Dosta je reći, da za vrieme hrvatskoga preporoda nekim vođama nije bilo jasno, što pripada kulturnoj i krvnoj zajednici hrvatskoga naroda, a neki predvodnici bijahu u neprilici s pravim imenom vlastitoga naroda. Pokrajinski osjećaji i različna imena, upotrebljavana od pisaca iz različitih krajeva tiekom naše poviesti, toliko su zamutili gledanja naših prvaka, da je bilo žalostno gledati upravo smiešnu borbu oko toga. kakvim će imenom biti prozvan narod, koji za sobom imađaše nekoliko stoljeća bogate kulturne prošlosti. Neodređenost u imenu i obsegu hrvatske krvne zajednice urodila je težkim posljedicama u pogledu očuvanja baštine hrvatskoga naroda. Stranci izvan narodnih granica i uljezi počeli su razvlačiti naša kulturna i politička dobra u tolikoj mjeri, da je postojala opasnost potpunog osiromašenja. U takvim prilikama težko je bilo misliti na sretniju budućnost hrvatskoga naroda. Bez jasne prošlosti, određene sadašnjosti nije se moglo pomišljati na izgradnju narodne zajednice u kulturnom i političkom pogledu. Pravaški pokret je jednim zamahom rješavao sva tri pitanja. Odredio je granice hrvatskoga naroda s obzirom na njegova kulturna dobra, povukao državne granice i žestokim nastupom obračunao s kojekakvim pokrajinskim posebnostima. U isti mah oborili su se pravaši na kradljivce hrvatskih dobara. Kad je to učinjeno, bilo je lako odrediti narodne ciljeve za budućnost. Predvodnici pravaškog pokreta tražili su za hrvatski narod vlastitu državu, jer je jedino u svojoj državi moguće čuvati svoja dobra i razviti narodne sposobnosti. U prošlosti ne bi dolazilo do tako zbrkanih traženja, da je hrvatski narod imao svoju državu.

Pokret s takvim programom nije mogao ostati bez utjecaja na hrvatsku književnost, jer se upravo u književnosti najbolje očitovala hrvatska kulturna osebujnost i sposobnost. U okviru književnosti rješavali su se svi narodni problemi, pa je nastupom pravaškog pokreta trebalo osviestiti i osvojiti u prvom redu kulturne radnike — posebno književnike. Tako je doista i bilo. Ante Starčević iznio je svoj politički program početkom šestdesetih godina prošloga stoljeća, a već petdeset godina vo-

dio je jezikoslovne borbe s različitim domaćim i stranim piscima, koji su htjeli hrvatskom jeziku i književnosti oduzeti hrvatsko značenje. Miešali su ga s tuđim jezikom, oduzimali mu značajke, po kojima je postao hrvatskim jezikom, a najčešće su mu suzivali prostornost. Stoga je Starčević već 1851 namjeravao napisati »Hrvatsku rečoslovicu«. Još prije toga oštro je napao bečki jezični dogovor, u kom je prevladao duh Vuka Karadžića. U isto vrieme vodio je borbu s hrvatskim piscima, koji su pali pod upliv Vukov, a to je u ono vrieme bila većina »ilirskih« pisaca. Starčević piše: »Pod imenom ilirskim radili su Hrvati, kako i vazda, više za druge, nego li za se, zamučali su mnogo, što zamučati ne bi bili imali. To su Hrvati radili u ime ljubavi i sloge bratinske, a kad je na to došlo, da svak za svojom žlicom gleda, budite uvjereni, da se ni Hrvati ni s kim ne će kladati« (Narodne Novine 27, IX. 1852.).

Kako se vidi, Starčevićeva borba za samobitnost hrvatskoga naroda odpočela je na jezičnom području. Odatle je razumljivo, da je pravaški pokret do dana današnjega svraćao posebnu pažnju na jezična, odnosno književna pitanja. Starčeviću je bilo glavno osigurati hrvatskom narodu vlastiti jezik, a političkim odgojem postići će, da pisci pišu u hrvatskom duhu. Politički rad odveo je Starčevića od pravopisnih pitanja, a sjeme od njega bačeno nije uginulo. On se od vremena do vremena osvrtao na našu književnost, pa tako i u »Pismima Madjarolacah«.

Stàrčević je bio za korienski pravopis. Taj pravopis branili su poslije Starčevića mnogi naši jezikoslovci uzprkos protivnim nametnutim zakonima. Borba oko pravopisnih pravila bila je oštra, a kad je godine 1892. uzakonjen zvučni pravopis, upotrebljavan i kasnije u nekim izdanjima Akademije i Matice Hrvatske, a politički listovi stranke prava upotrebljavaju ga sve do prvoga svjetskoga rata (Hrvat — Gospić, Hrvatska, glavno glasilo stranke prava i neki drugi). Korienski pravopis prihvatili su i braća Radići, a uzpostavom Nezavisne Države Hrvatske upotreba toga pravopisa uzakonjena je za čitav hrvatski tisak. Borba za pravopis bila je samo jedan dio pravaškog nastojanja u čišćenju jezika, jer je ovaj pokret vodio brigu i o rječničkom blagu. Na tom području su hrvatski jezikoslovci podliegali stranim utjecajima, pa izgrađivali jezik ne obazirući se na hrvatsku književnu prošlost i jezično bogatstvo u različitim narječjima. Pisci pravaškoga uvjerenja o tom su uviek vodili brigu, pa je tako Tresić Pavičić opravdano tvrdio: »Da imademo više pisaca, kao što su gore spomenuti (Ilija Ujević i drugih . . . o. m.) i još nekoji, kao na primjer don Luka Jelić, don Nikola Šimić, ne bismo doživjeli tu sramotu, da nam različiti Maretići i Ivekovići pišu gramatike i rječnike hrvatskoga jezika samo na temelju dvaju srbskih pisaca Vuka i Daničića. Takovu sramotu nije doživio nijedan narod, nit bi se drugdje trpilo, da se šutke prieđe preko ciele stare dalmatinske književnosti, da i ne govorimo o Kačiću, Pavlinoviću, Botiću i sijaset drugih dobrih pisaca« (Poleti oko Biokova, str. 76). Borba za čistoću i cjelovitost hrvatskoga jezika potrajala je do zadnjih godina, kad su naši jezikoslovci došli do uvjerenja, da hrvatski jezik treba izgrađivati na temelju čitave naše književnosti i svih naših narječja.

Politički pokret Ante Starčevića vršio je utjecaj ne samo na pravopis i jezik nego i na književnost. Krivo bi bilo misliti, da hrvatska književnost prije Ante Starčevića nije bila po duhu hrvatska. Svjedočanstva za njenu pripadnost hrvatskom narodu brojna su. Uostalom to nije potrebno izticati, jer je svaka književnost izražaj naroda, koji je stvara, ali je istina s druge strane, da je u toj književnosti postojalo množtvo nejasnoća u narodnim pitanjima. S pojavom pravaštva sva ta pitanja ponovno izkrsavaju i pravaški pokret po svojim književnim predstavnicima pročišćuje nejasnoće, brani hrvatsku književnu individualnost i stvara čvrstu osnovicu za

književnost, koja će biti hrvatska po jeziku, sadržaju i duhu. Koliko je pravaštvo proželo naš književni život, vidi se iz poviesti hrvatske književnosti u drugoj polovini prošloga vieka. Starčević je dao pravac i njegov se duh osjeća u redovima pisaca već u petdesetim godinama, a kad je kasnije stvoren čvrst politički program stranke prava, počinju se pisci stranački opredjeljivati, tako da osamdesetih godina imamo izrazito pravaške pisce nasuprot piscima, koji su pripadali drugim političkim skupinama. Đalski, Kranjčević, Kovačić, Kumičić, Harambašić upravo su glavni stupovi hrvatske književnosti krajem devetnaestoga stoljeća, a uz njih djeluje množtvo manjih pisaca i kritičara. Pravaški pokret toliko je zatalasao naš kulturni život, da je nastala ogorčena borba među pravaškim i nepravaškim piscima. Šenoa je pred svoju smrt doživio oporbu mlađih pravaških pisaca u tolikoj mjeri, da su pravaški pisci započeli stvaranjem realizma, a realističko razdoblje bijaše najplodnije u čitavoj hrvatskoj književnosti. Nije ovdje mjesto, da se izpituje vriednost književnog djela pravaških pisaca, ali se može reći, da je pravaški pokret stvorio zdrave preduvjete za razvoj književnosti u hrvatskom duhu. Koliko je bio jak duh Starčevićeve političke ideologije najbolje se vidi iz sveukupnog djela Ante Kovačića, koji je na svakom mjestu svojih djela iznosio misli svoga političkog učitelja. Dosta je prelistati njegove feljtone »Iz Bombaja«, »Smrt Babe Čengićkinje« kao travestiju poznatog epa Ivana Mažuranića, ili pak roman »Fiškal«, u kom je podvrgao oštroj kritici ilirizam i književnost preporodnog razdoblja. Na jednom mjestu toga romana kaže: »Ilirci su ludjaci u formi, muhe bez glave u sadržaju«. Isti je slučaj s pjesničkim rapsodom pravaštva Augustom Harambašićem. Šenoin odnos prema pravaškim piscima nadasve je značajan. Šenoa se nije slagao s nekim djelima Ante Starčevića (Pasmina slavoserbska po Hrvatskoj). Inače je Šenoa bio čestit rodoljub i zaslužan hrvatski pisac, ali zbog nekih njegovih djela i misli napadoše ga pravaši. Tako su ga oštrije okrznuli prilikom izlazka njegova »Vladimira«. Kritičar Desiderius (Janko Ibler) pokudi Šenoinu pripoviedku »U akvariju«. Posljedkom napadaja pravaških književnih krugova može se smatrati činjenica, da Šenoa u romanu »Kletva« nije izticao jugoslavenstvo, kako je to bilo posebno iztakknuto u studiji Franje Račkoga o politič kom pokretu na jugu, koja je studija služila Šenoi kao poviestna podloga.

U pogledu odnosa prema pravaštvu značajno je držanje Ksavera Šandora Đalskoga. Đalski je u početku pripadao pravaškom pokretu. Kad su starčevićanci počeli žestoko napadati neke pojave u hrvatskom političkom životu, Đalski se odalečuje od pravaštva, pogotovo kad su ovi izražavali svoje simpatije zbog uspjeha Turaka na Balkanu. Iz toga razdoblja potječe roman Đalskoga »U noći«. Tu je obrađen naš politički život u vrieme, kad je pravaški pokret osvojio šire slojeve naroda. Tu je prikazana stekliška omladina, kao sviet plitkih politikanata, kojima vrieme prolazi u beznačajnim razpravama, a kad su izgubili godine naukovanja, moraju tražiti milost od svojih protivnika. Dobro je prikazana pravaška bezobzirnost u odnosu prema političkim protivnicima. Čitajući roman dobiva se dojam, kao da je pravaška omladina predstavljala gomilu vikača prema učenim i izgrađenim obzorašima. Pri tom je svakako vriedno spomenuti, koliko je pravaška ideologija zaokupila duhove, da je Đalski bio ponukan o tom predmetu napisati roman, kao dokumenat burnih dana, kad su različite ideologije podielile duhove u strogo lučene tabore.

Pravaštvo je imalo odjeka kod pisaca, koji nisu imali toliko značenje i kod književnika, koji nisu pripapadi hrvatskom narodu. Srbin Zmaj Jovan Jovanović morao je voditi računa o pravaškim političkim ciljevima, pa u pjesmi »Nema Srba« hoće izrugati Starčevićevu negaciju Srba. Srbski pisac Ćipiko u drami »Volja naroda«

također iznosi starčevićanske uspjehe u Dalmaciji, u čemu je vidio opasnost po srbstvo, jer su Hrvati preuzimali sve obćine i upravu u zemlji na temelju »hrvatskog državnog prava«. Josip Eugen Tomić napisao je roman o ponosnom plemiću hrvatske krvi, a islamske vjere — Huseinbegu Gradaščeviću posve u starčevićanskom duhu, što je značilo preokret u gledanju na islam i njegove pripadnike u našim krajevima. Vjenceslav Novak u »Podgorki« spominje nekog seoskog novinskog dopisnika Dabovića, koji se razbacivao pravaškim rječnikom. Iako taj dopisnik nije karakteran, značajno je, kako je pravaštvo prodrlo duboko u hrvatsko Podgorje. Jovan Hranilović izpjevao je i slavosrbsku pjesmu »Evandjelje«, ali je ipak znao zapjevati i ovako:

Državno nam daje pravo
Tekar sanja vruće glave,
Štono vriedi ko i bajka
Poviestničke naše slave.
(Od svih strana)

gdje opravdava ideologiju pravaštva. Sam Đalski, inače dalek od islamskog svieta, napisao je novelu »Susjed Dobromir Bosiljković«, u kojoj pripovieda o bosanskim begovima i krvnim vezama s bosanskim velikašima. Njegova novela »Beg sa Sutle« nastala je također pod utjecajem starčevićanstva a u njoj pripovieda o Ivanu Koriću Cazinskom, koji vuče svoje podretlo od bosanskih begova.

U razdoblju realizma utjecaj pravaštva na književnost bijaše tolik, da su neki pisci stvarali izključivo pod utjecajem pravaštva, a književnici protivnog političkog uvjerenja nisu se mogli oteti, da u svojim djelima ne progovara o pravaštvu makar u negativnom smislu. Pravaštvo je nadalje prodrlo u kazalište, novinstvo i publicistiku. Glumica Ivka Kraljeva napisala je dramu, koja je kod kritike slabo prošla. Kako je pripadala krugu pravaških pisaca, ovi je uzeše u obranu, i to baš Ante Kovačić. U publicističkim krugovima pravaši su otvorili novo poglavlje, jer su svojim nastupom uztalasali ondašnju javnost, pa se novinstvo i časopisi podieliše u dva tabora — pravaško i nepravaško. Važnije je dakako pratiti pravaški utjecaj na liepu knjigu. Većina književnika osamdesetih godina odgojena je u pravaškom duhu, a bilo je pače pisaca, kojima se svidio pravaški književni radikalizam, a nisu primali političku stranu pravaštva. Od kolikog je značaja bilo pravaštvo za književnost u tom vremenu, vidi se iz priznanja Milana Marjanovića, koji kaže, da je pravaštvo vodilo borbu u glavnom s obzoraštvom, »a kako je ovo propagiralo tradicije ilirizma i idealizma u knjizi, to je pravaška opozicija pomogla književnosti, da urodi zdravom reakcijom protiv šablonskom tradicionalizmu« (Iza Šenoe, str. 19).

Za borbe Starih i Mladih jenjao je pravaški utjecaj na knjigu, jer je pravaštvo uobće nešto izgubilo na svojoj snazi na političkom području. Ipak su pravaški pisci i kritičari, izuzev neke iznimke, stajali u opoziciji prema idejama bečke i pražke skupine mlađih, a naročito protiv naprednjaka zbog njihova političkog stajališta. To su učinili iz istih razloga, zbog kojih su se borili protiv obzoraša u osamdesetim godinama. U naprednjačkim kulturnim pogledima vidjeli su pravaši povratak u ilirsko doba, ako ne i nešto više. Tresićev »Novi Viek« predvodio je borbu pravaškog diela književnika protiv modernista, a kad je prestao izlaziti Novi Viek (1899.), osjetila se potreba drugoga časopisa, pa je pokrenuta pravaška »Hrvatska Smotra« (1906.—1910.), oko koje se okupljaju pravaški pisci i ovaj časopis s drugim pravaškim novinama vrši blagotvoran utjecaj na ideoložka strujanja u hrvatskoj književnosti. Na čelu tih pisaca stoje Milan Ogrizović, Antun Gustav Matoš, Kerubin Šegvić i Zyr Xapula (Zvonimir Vukelić).

Pred početak prvoga svjetskog rata nastalo je u hrvatskoj književnosti oprêdjeljivanje pisaca prema političkim pogledima na život hrvatskoga naroda. Većini književnika dodijao je bezsadržajni ton Moderne i htjeli su više života. Osim toga pisci stajahu na domaku svjetskoga požara, kad se nisu mogli oteti oštrim idejnim obračunavanjima. Među njima iztiču se književnici, koji su zaokupljeni pitanjima čovječanstva, a ne samo problemima pojedinog naroda. Stanovita groznica obuzima druge i ovi nagoviještaju početak futurizma i ekspresionizma. Pojavljuje se dosta bučnim nastupom skupina pisaca, koja nije imala jačeg književnog značenja, a to su oni, koji su hrvatstvo utopili u jugoslavenstvu, što su krili pod različitim revolucionarnim imenima (Čerina, Ivo Andrić, Janko Polić-Kamov). Izgledalo je, da će hrvatska književnost ostati bez vlastite sadržine, bez hrvatskog značaja. Pravaški pisci i pravaška omladina trgnuše se pred tom opasnošću i zajaziše opasne bujice. To bijahu pisci, koji su se kupili oko »Mlade Hrvatske« (1908.—1912.), a to su Fran Galović, Mile Budak, Ljubo Wiesner i donekle Augustin Ujević.

Prvi svjetski rat razbio je neke od spomenutih skupina. Ostade samo nekoliko pisaca, kojih se glas čuo. Od tih su neki pošli u kozmopolitizam. Kao najjača skupina ostadoše pravaši, koji su se nasuprot kozmičkim lutanjima i kosovskim zanesenjima nekih pisaca, povukli u sebe i ograničili se u pisanju na uži hrvatski kraj. To su pisci, koji su nikli iz dodira s Matošem i Hrvatskom Smotrom, odgojili se kod mladohrvata oko Mlade Hrvatske, a nazivali su ih Gričanima po almanahu, koji su izdali pod imenom Grič. Radije ih nazivamo hrvatskim religionalcima (Wiesner, Milković, Vrbanić, Häuzler). Ti pisci su se okupljali u kajkavskom ambientu, ali književni život u drugim krajevima nije postojao, pa su ti pisci zastupali sve naše pokrajine, zastupali su svehrvatstvo na manjem hrvatskom zemljištnom prostoru. Ako i nisu svi ti pisci pripadali pravaškom pokretu, svojom ideologijom i držanjem bili su najbliže političkom smjeru pravaša.

Rat i poratne prilike poremetiše jedinstvo pojedinih skupina. Blagi i nenametljivi pokreti u književnosti izčeznuli su pred divljim prodiranjem ekspresionizma, koji je bio bez granica i narodne pripadnosti. Izbačeno je mišljenje, da se čitava hrvatska prošlost briše kao nevaljala osnova za građenje novoga svieta. Ta misao bijaše plod poratne groznice, pa je trebalo nešto vremena, da se duhovi smire i drugačije snuju. Pravaštvo se nije moglo nametnuti javnosti i piscima zbog grube stvarnosti, u koju je bačen hrvatski narod. Ipak se neki pisci predratnog vremena otrežnjuju, a neki se i odriču prijašnjih svojih uvjerenja. Značajan je u tom pogledu put Milutina Cihlara Nehajeva, koji poslije modernističkog romana »Bieg« svršava svoje književno djelo »S Rakovicom« i poznatim djelom »Vuci«. Od predratne skupine pravaških pisaca oko Mlade Hrvatske ostade na životu najjači predstavnik — Mile Budak. Ovaj pisac s godinom 1930., izdavanjem zbirke novela »Pod gorom«, otvara novo poglavlje u poviesti hrvatske književnosti — stvara moderni realizam, koji je značio jačanje pravaškog duha u književnosti. Povratak zemlji, hrvatskoj grudi i njenim predajama, seljaku i njegovim vjerovanjima, dali su biljeg novom književnom pravcu. To su ujedno najčvršći temelji nove književnosti. Moderni realizam je regionalistički obojen i veoma sličan pokretu ratnih regionalista. Veže ih istovjetnost književnih osebina, tek je moderni realizam mnogo dinamičniji i određeniji, što je razumljivo, imajući u vidu izkustvo, koje su imali pisci stvaratelji modernog realizma. U tridesetim godinama nabujala je religionalna poezija, razcvjetala se tako zvana lirika grude, nacionalistički elementi ulaze u sve književne vrste neprimjetno, ponovno izlazi Hrvatska Smotra, pa je bilo očito, da se radi u uzkrsu pravaških političkih misli i u književnosti.

Tako je stvarno i bilo, jer je većina tih pisaca ostajala veoma blizu starčevićanstvu. Njihovo političko uvjerenje, osim nekoliko iznimaka, nije bilo vidno i izrazito, ali je za to književni uspjeh bio jači i uvjerljiviji.

Pravaštvo je na svom početku snažno djelovalo na hrvatsku književnost i književno stvaranje, kasnije se nije toliko osjećao utjecaj starčevićanskih ideja, a u najnovije vrieme opet je zahvatilo književno stvaranje. Utjecaja je uviek bilo. Književnost se razvija s političkim promjenama, pa će i u ovom pogledu doći do izmjena, ali je sigurno, da hrvatska književnost ne će nikada ostati bez starčevićanskih pogleda i ideja. Pravaštvo je zastupalo ideje, koje su značile bit hrvatskih težnja, pa se naša književnost ne će moći oteti utjecajima pravaških ideja, osim da hrvatska književnost izgubi biljege pripadnosti hrvatskom stvaralačkom geniju. To je nemoguće.

Letimičan prerez kroz hrvatsku književnost zadnjih sedamdeset godina u svietlu utjecaja pravaškog pokreta na nju odkriva nam do sada neuočenu prodornost Starčevićeva duha na području našeg književnog stvaranja. Marnim izpitivanjima i iznošenjem sitnih uvjerljivih podataka došlo bi se do mišljenja, da je pravaštvo imalo gotovo presudno značenje u stvaranju novije hrvatske književnosti. Ne treba biti stranački zagriženjak ili sliep pristaša stanovitih političkih pogleda, da se taj zaključak povuče iz poviesti naše književnosti. Javnost nije do sada bila o tom upućena i nije mogla doći do činjenica, koje bi je uvjerile o tomu. U poviestima naše novije književnosti izticali su poviestničari kojekakve nebitne pojave i strane ljude kao odlučne činbenike u pogledu utjecaja na naš umjetnički i književni život, a o pojavama, koje su doista davale pravac u razvoju naše literature, govorilo se površno, s omalovažavanjem ili ništa. Tako se moglo dogoditi, da je javnost stekla uvjerenje, kako je Masarik i njegova misao imali odlučniji utjecaj na neka književna razdoblja, nego Starčević i pravaštvo. Hrvatske književne poviestnike očekuje dužnost i zadaća, da izprave pogrješke prošlosti. Tada će poviest novije hrvatske književnosti dobiti drugčije značenje i imati jači upliv na hrvatski narod i njegovo shvatanje hrvatske književne prošlosti.

ERNEST TOMAŠEVIĆ: SMOKVE — (BOL NA BRAČU)

NIKOLA ŠOP:

OGLEDALO MRTVE GOSPOĐE

Te noći prenulo me vrlo kasno kucanje na vratima. Bilo je o ponoći, kasnijoj nego ona obična ponoć, nad kojom gore poznate zviezde. Dok sam zbunjen prilazio vratima, začujem poznat glas njezinog dvoranina:

— Mlada gospođa je umrla.

Odmah je otišao i ne čekajući, da mu otvorim vrata. Jedva sam se vratio i klonuo u naslonjaču, uzbuđen tom viešću, koja je za mene značila: Dođite, da poljubite moju mrtvu ruku.

Dakle, ona je ipak ostvarila svoju davnu odluku, da ću je poljubiti samo mrtvu. Nisam ipak pomišljao, da će njezin život tako brzo ugasiti. Nikad se ne ću dovoljno nakajati što sam, to sada uviđam, tako olako shvatao tu mladu ženu, kad je o svakom sutonu uzdisala za prozorom:

— More me vječni razstanci u duši. Guši me jesenje spremanje. Ah, sav mi je život jedan bolan odlazak ptica.

Ja bih se tada nasmiešio i pokušao da pomilujem njezinu ruku, koja se je klonulo bliedila na samom okviru prozora. Moj osmieh je bio iskren izraz dubokog razumievanja i sućuti. Trznuvši se na dodir moje ruke, povukla bi se sa prozora u sumrak sobe, iz koje bih začuo uzbuđen šapat:

— Vi me ne razumijete. Mene nitko ne razumije. Ah, sav je život jedna žalostna, biedna selitba.

Znao sam, da će tada zašutjeti i da će između mene pod prozorom i nje utonule u sobni mrak, pući bezkrajna daljina. Zato sam samo naslućivao prigušene rieči na prozoru i lovio ih napregnutim prisluškivanjem. Tada je govorila ne meni, nego mjesecu iznad mračnih daljina i svojoj samoći:

— Sa svih strana čujem samo turobno odlaženje. Dan i noć venem od razstanaka. Još koji dan i umriet ću od pustoši.

Tako sam je često slušao, stojeći dugo pod njezinim tamnim prozorom. Nikad mi se nije ukazala, iako je slutila da sam u blizini i da je želim vidjeti. Poslije svakog povratka mlada gospođa mi je bila sve zagonetnija.

Sjećam se, kad mi je jedne večeri olovno kišovite, jedne hladne jesenje večeri, poslala pisamce puno toplih doziva, da odmah dođem.

— Vi biste jedini, tako mi je pisala, mogli olakšati moju tegobnu osamu.

Odmah sam se spremio i otišao nesretnoj osamljenici. Na ulazu me dočekao dvoranin i pridržavajući mi uslužno šešir i ogrtač, uvede me u sobu.

— Izvolite sjesti. Mlada gospođa će odmah doći.

Utonuo sam u naslonjač, nestrpljivo sam očekivao tu čudnu ženu, koju zaista nisam nikad ni vidio, jer se pojavljivala samo u kasnim večerima iz sobnog mraka. Pušeći neku tmurnu cigaru, koju mi je dvoranin ponudio, sjećao sam se, kako je ona prije nekoliko godina došla u ovaj ruševni dvorac, a sutradan za njom stigli mnogi kovčezi, iz kojih je nešto kristalno odjekivalo, kad su ih unosili. Uskoro, kada je visoka ograda oko njezinog dvora obrasla bršljanom u dvorištu, do tada mrtvom i zapuštenom, odjeknuše veseli glasovi i zvonjava. Kao da se netko bezbrižno i nestašno zabavlja zvonkim šarenilom bezbrojnih igračaka. To se ponavljalo svakog dana, a samo tmurno i kiša gasili bi te neobjašnjive zvukove. Nitko nije

mogao saznati šta se događa u dvorištu, jer je dvoranin budno obilazio oko kuće, braneći svaki pristup. Bio je tada neobično potišten i blied.

Osjećao sam prema tome siedom čuvaru neko duboko poštovanje, još i prije nego što sam saznao pravu istinu iz rieči mlade gospođe, koju sam još uviek čekao, sam u tamnoj sobi.

Kiša je, kako rekoh, padala one davne, jesenje večeri, a meni je već postalo dugočasno i čudilo me što se gospođa ne pojavljuje, iako me je u pismu onako srdačno zvala, da odmah dođem. Vrieđao me taj čudni postupak: zvati nekog žurno, onda ga pustiti da čeka, pa sam odlučio, da bez ikakva pozdrava iziđem neprimjećen iz te mračne kuće. Ali me sprieči nečujni dolazak dvoranina, koji mi pruži povelik list papira i reče pažljivo:

— Mlada gospođa vas moli, da joj odgovorite. — I odmah iziđe.

Začuđen tim neočekivanim postupkom, stadoh zbunjeno čitati:

— Neznani gospodine, molim vas da mi oprostite, što se ne mogu pred vama pojaviti. Znam. Vi ste jedini dostojni da me vidite, jer sam samo u vašim očima ugledala sjaj neprolaznog djetinjstva. Nastojte da me razumijete. I još jednom — oprostite mi.

I ne shvaćajući tajnu tih rieči, odgovorim odmah.

— Tajanstvena, mlada gospođo. Vaš zagonetni život mori me bezsanicom još od prvog dana vašeg dolazka. Tko ste i odakle ste? Odajte se barem jednom rieči.

— Vaša me radoznalost zbunjuje, odgovori mi ona neočekivano brzo. Ali znajući koliko je blago bezbrižan san, kazat ću vam dvie tri rieči o sebi. Nesretna sam žena, iako živim u sjaju bogatstva. Muža sam napustila, jer je preobičan i kao svaki čovjek, putuje niz dane, u starost, a ja se (ah, razumite me!) vraćam natrag uz dane, u mladost, da proživim divne časove, koje sam propustila. A sada dosta. Pustite me u miru.

Grčevito sam uzeo olovku i bez okli evanja napisao:

— Preklinjem vas, recite mi kad ću vas vidjeti.

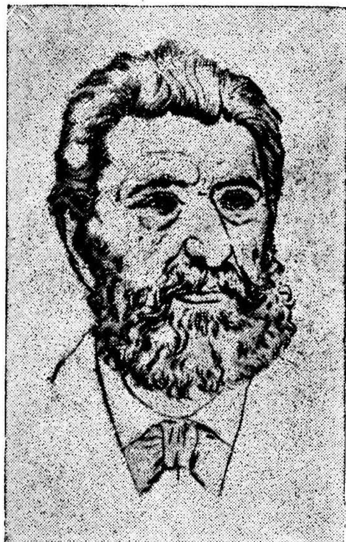
Dvoranin se odmah vratio s odgovorom:

Kad vas budem zovnula da poljubite moju mrtvu ruku, vidjet ćete me u ogledalu.

NIKOLA MATIJEVIĆ:

STARČEVIĆEV FELJTONISTIČKI RAD U »NARODNIM NOVINAMA«

Za cjelokupno razsuđivanje i poznavanje Starčevićeve ličnosti od velike su važnosti, uz politička naziranja, i njegova mišljenja o mnogim pitanjima našeg kulturnog života.

U nizu tih pitanja, koje je Starčevićevo vrieme postavljalo našim javnim radnicima, pa i u književnim i jezičnim pitanjima, ostao je Starčević uviek isti, dosljedan do skrajnih granica i u najsitnijoj stvari.

Starčevićevu nepopustljivost, oporost ćudi, njegovu satiričnu boju i oštrinu rieči dokazuje i njegov feljtonistički rad u Narodnim Novinama 1851.—1852. godine.

Iztupom preporoditelja proti Ljudevita Gaja, radi njegova političkog djelovanja, bio je Gaj iztisnut i iz prosvjetnog djelovanja, pa nastoji privući, dapače i organizirati mlađe radnike na ustuk Matice ilirske.

Kako je tada među protivnicima »Matičara« i mladi Starčević, kao pristaša Gaja, daje se on na stalnu suradnju u »Narodnim Novinama« iznoseći svoje misli o našim književnim pojavama, s namjerom, da se ponovno podigne zanimanje za našu domaću knjigu.

Ovo hvalevriedno nastojanje mladog Starčevića nije polučilo pravu svrhu s razloga, što je Starčević, uočivši političke momente u tima naoko čisto kulturnim pitanjima, prešao međe književne kritike, te je njegovo pisanje zadobilo podpuno značenje polemike. Da su čisti narodni probitci Starčevića feljtonistu i književnog kritičara skrenuli na običnu polemiku, razlogom su nastojanja Vuka Štefanovića Karadžića s njegovim velikosrbskim presizanjima. Kako su ta presizanja Vukova imala odziva i među Hrvatima pokazuje Bečki književni dogovor[1] ili sporazum od 28. ožujka 1850., kojega je u cielosti prihvatila tadašnja »Matica ilirska« i »Družtvo za poviestnicu jugoslavensku«.

Pod takovim okolnostima, a na ustuk tadanjih »vukovaca« i »Matičara«, počeo je Starčević pisati svoje feljtone, čiji je predmet zanimiv, ne samo kao gradivo i ogled naše jezične borbe, već i kao ogledalo našeg shvatanja i popraćivanja tadanjih pojava našeg kulturnog života.

Prvim svojim feljtonom »Gusle serbische Nationallieder von Ludwig A. Frankl[2]«, koji je izišao s naznakom Σ (sigma), osvrće se Starčević na ovu zbirku »srbskih« narodnih pjesama iztičući, da Franklov prievod nema niti izdaleka one pjesmarske ljepote, koja se nalazi u hrvatskim narodnim pjesmama.

---

[1] Kukuljević, Demeter, Ivan Mažuranić. Vinko Pacel, Vuk Karadžić, Gjuro Daničić, Stjepan Pejaković te Franjo Miklošić — uglavili su u Beču sporazum glede jezika i pravopisa u sliedećem: 1. Da će od postojećih narječja izabrati južno narječje za književni jezik, za koje će Vuk napisati pravila; 2. da i Srbi pišu »h« gdje mu je po etimologiji mjesto, dok »h« kod imenica na kraju gen. plur. ne treba pisati; 3. da se izpred vokalnog »r« ne meće ni — à ni e.

[2] Narodne Novine g. 1851. br. 224. str. 645.

Feljtonom »Kolo«. Članci za literaturu, umietnost i narodni život, urednik Andria Torkvato Brlić, knjiga VIII.,[3] izazvao je Starčević čitavu polemiku s Andrijom Torkvatom Brlićem. Iznoseći kratku poviest izdavanja i uređivanja »Kola« hvali Starčević novog urednika Brlića, te za njega kaže, da je izvrstniji urednik od Vraza, iako je ljetima mladić, ali je izkustvom i znanošću starac.

Prelazeći na samu ocjenu »Kola« naglasuje Starčević: »Prie svega treba znati, da je kod nas potencirano vrieme predožujsko, neka nitko pisca ne sudi po onome, što je izdao, nego neka zna, da naše knjige izlaze onako, kako ih dopuste drugi, a ne kako ih napišu naši pisci«.

Ove je misli iztaknuo Starčević iznoseći ujedno i manjkavosti sadržaja »Kola« osvrnuvši se posebice na Brlićevu razpravu »Životopis Krešimira Velikoga«. Važnije je pitanje jezika, preko kojega Starčević ne može nikako prieći. Prigovor je Starčevićev u tom pitanju više nego oštar, tim više, što se Starčević poslužio nekim narodnim poredbama i riečima, koje su svojom oštrinom utucale i ponizivale protivnike. Navest ćemo samo jedan dio tog jezičnog prigovora: »I tako moramo izkreno izpoviediti da još nismo ni jedan sastavak u našem jeziku ovako bljutav, ovako tverd i neugladjen štili. Tu je izpušćen svaki samoglasac pred »r« u riečima... govor je tako neotesan, da čoviek mora kod svake izreke odahnuti, i paziti, da si jezik nepregrize, ali neprelomi. Ja neznam, bi li glas arabskog gaina, magjarskog ö, ü tako nakazao miloglasje talianskog jezika, kako ova blejanja, štekćanja i hèrcanja nagèrdjuju liepotu jezika našega«.

Radi povađanja za Vukom i fonetikom naglasuje Starčević, da piscu nije potrebno gledati, kako koji govedar govori, već se mora truditi, da ga svaki govedar razumie i da ne vrieđa uho slušatelja. Za pisce koji se izgovaranja drže, kaže Starčević, da na piesku temelj imaju.

Pri koncu ovoga prikaza obraća se Starčević na uređivatelja s riečima: »neka ali ovu stazu sasvim ostavi, ali neka po njoj sasvim ide... pa će i sam spoznati, da ga najmanje oni razume, koji najbolje naš jezik znadu...«

Na ova Starčevićeva opažanja odgovorio je A. T. Brlić »Poslanicom gospodinu Sigmi«[4] naglasivši svoju vjernost fonetici »Ja volim s narodom blejati, štektati i hrcati, nego si odpadnućem od načela izgovornog..., u Vašem sercu ili sarcu spomenik sagraditi«.

Starčević se odužio Brliću svojim člankom »Odgovor na poslanicu A. T. Brlića«.[5]

»U stvarima razuma niti imam koga za ugled, niti hoću, da mene ko za takov derži« — kaže Starčević.

»Oni (vukovci) vele: piši kako i govoriš. Rabbi scholae veli, da se treba jezik učiti od govedarah i svinjarah... Dakle svaki učenik piše polag svoga najbližega svinjara...«

Polemika Brlića i Starčevića bijaše otvorena borba proti »vukovaca« na koju je Brlić nadovezao članak »Nekoje historičke istine«[6] razpravljajući ponovno o Petru Krešimiru. Brlić je još jednom osjetio Starčevićevo pero u članku »Nekoje historičke neistine od g. A. T. Brlića, polag mnenja Σ«.[7]

---

[3] Narodne Novine g. 1851. br. 227. str. 653—654.
[4] Narodne Novine g. 1851. br. 233. str. 670—671.
[5] Narodne Novine g. 1851. br. 239. str. 686 te br. 242. str. 694.
[6] Narodne Novine g. 1851. br. 251. str. 716, te br. 253. str. 722.
[7] Narodne Novine g. 1851. br. 256. str. 732, te br. 260. str. 744.

U ocjeni »Dubrovnika«[8] sv. 2. za god. 1850., kojega je uredio Matija Ban hvali Starčević sadržaj knjige, ali zamjerku čini također njegovoj jezičnoj strani. Te se zamjerke uglavnom odnose na izpuštanje samoglasa pred vokalnim »r« čime je naš jezik »pobarbario« i grieši i protiv pisca i protiv našoj klasičnosti.

»Klasici su najveća svetinja svih narodah; u njihovo se ni jedno slovo nesmie ni za cieli sviet dirati. Nihil cum illis comparetur, nihil in illis mutetur!« — završava ovaj Starčevićev feljton.

Razsuđujući u feljtonu »Domaće knjižtvo«[9] 2. svezak »Bosanskog prijatelja« te »Piesme Antuna Nemčića« osvrnuo se Starčević na Matičino izdanje Palmotićeve »Kristiade«, nazivajući je nakazom u našoj književnosti najviše stoga, što je Matica izpustila pred »r« Palmotićev à. Nazivajući »r« pasjim glasom predbacuje Starčević Matici »da nikada niko s ničim nije toliku spèrdnju učinio, koliku gg. matičari s Kristiadom«.

Ravnateljstvo »Matice ilirske« u svojem »Očitovanju«[10] nastojalo je pred obćinstvom opravdati svoj postupak, koji je rukovođen radi književne sloge kod Ilira. Starčevićev »Odgovor na očitovanje«[11] iznosi misao, da svaka sloga mora biti u skladu s razumom, pa kad je već ostalima do književne sloge neka oni prigrle samoglase, a ne da mi za njihovu volju naš jezik kvarimo.

Uz ovu polemiku s »matičarima« gojio je Starčević nadu, da će na ustuk »Matici ilirskoj« početi djelovati »Družtvo za književnu radnju«, kojemu je on bio sigurno i glavni pokretač, a u svemu tome imao je i Gajevu podporu.

Kada se je Starčevićevo pero okomilo na velikoserbsku propagandu, te je Stari za Gajeve odsutnosti, u Narodnim Novinama počeo sa negacijom srbstva, vrativši se Gaj s putovanja dao je »Izjašnjenje radi Starčevićevih članaka o Sèrbima i sèrbskom jeziku«.[12] Gaj je požalio, da su se »zlokobni članci« u njegovoj odsutnosti u list mogli uvući.

Tako se je Starčević posvema razkrstio s Gajem, jer i Gaj kao i »matičari« radi sloge i »kulturnog jedinstva« nisu imali vidovitosti, pa da uoče kobnu političku stranu, koju su ta pitanja neminovno povlačila. U ovakovim prilikama razpalo se i »Družtvo za književnu radnju«, ali nije nestala misao, koju je Starčević branio.

Starčevićev feljtonistički rad svjedočanstvo je njegovih nastojanja, da hrvatskom jeziku dade punu cienu i da ga oslobodi od skrbničtvâ, ugledâ i popravljanjâ, kojih mu se nuđalo u punoj mjeri.

[8] Narodne Novine g. 1851. br. 230. str. 661.
[9] Narodne Novine g. 1851. br. 298. br. 299.
[10] Narodne Novine g. 1852. br. 18.
[11] Narodne Novine g. 1852. br. 24.
[12] Narodne Novine g. 1852. br. 253.

JERONIM KORNER:

MAČKA

ZAPISCI JEDNOG ROBINZONA

1.

Mačko, nezaboravna mačko!

Ti, koja ćeš jedina ostati u mojoj uspomeni između tolikih mačaka, s kojima sam se upoznao u životu. Između mačaka, koje sam vidio na stubištima zapuštenih kuća, u kuhinjama starinskih lađa, u vrtovima i u predgradjima, gdje si ti jedina igračka.

Ti ćeš ostati u mojoj trajnoj uspomeni. Ne zbog neke vanjske ljepote, jer ti nisi liepa, niti zbog naročitog izgleda, jer si ti po svojoj vanjštini, po svojoj sivoj i pepeljastoj dlaci, najobičnija mačka na svietu. Ali ja ću se tebe sjećati po tvojoj unutrašnjoj ljepoti...

Ti nisi bila himbena kao druge mačke, niti podmukla kao tvoje drugarice.

Tvoje su kinezke oči iskreno gledale sviet i ti si hodala uzpravno, sa čelom podignutim u nebo, a kada si se šuljala na svoj plien, činila si to promišljeno, bez sjene lukavstva.

Često puta se sjećam tvojih dražestnih pokreta u igri s klupkom pređe i s mojom rukom, umornom od slikanja.

Ni jedna plesačica svieta nije tako gibka i tako skladna u svojim kretnjama, kao što si bila ti u svojoj igri.

2.

Čudan slučaj je htio, da sam te upoznao.

Upoznao sam te u jednoj staroj kući, punoj tajanstvenog šuma u kasnim noćima, u selu, kamo sam dospio, da se izliečim od gradskog nemira.

Govorili su mi seljaci, da su u toj kući »duhovi«, a ja sam im uzvraćao, da mi donesu jednu mačku, pa će ih nestati. I tada si, nakon tolikih besanih noći, došla ti.

Zacielo ni jedan doček nije bio radostniji od onoga, kad sam te primio u kolibu svoje samoće i kad sam osjetio kraj sebe dah vidljivog života.

Prostro sam ti postelju na svoj priprosti robinzonski naslonjač, načinjen od običnih dasaka i ti si, osjetivši toplinu novoga ognjišta prela pjesmu zadovoljstva.

A u noći, kad je tvoju pjesmu prekinuo jecaj »domaćih duhova«, ti si se iz svoje blažene letargije, brzo poput svietla, okomila na svoj plien.

Kako smo onda slavili slavlje nad uhvaćenim duhom, koji je možda najviše rušio moj noćni mir.

Zapalio sam svjetiljku, koju sam palio samo onda, kad sam slikao zviezde, svjetiljku, koju sam čuvao, jer sam nerado silazio u grad, da je obnovim.

Ti si tada s ponosom gledala svoju lovinu. Zatim si se igrala sa svojim plienom. I to je jedino, što ti upisujem u grieh.

Tvoja nemilosrdna igra s pobjeđenim jedina je ljaga na tvojem savršenom životinjskom liku. Nedostojno je mučiti slabije od nas, draga mačkice, koji nisu kadri da nam se otmu i odhrvaju.

Zašto se nisi upuštala u takvu igru s vrabcima, koji su žvrgoljili na staroj lipi pred našom kućom?

Vidim te u duhu kako se penješ na stablo kao vjeverica. Tiša nego šum lahora u lipovim granama, lakša od najlaganijeg lista, ti si lovila dosadne pjevače i brzo si s njima obračunavala, jer su te plašila njihova brza krila.

Kako je bio krasan tvoj skok! Tako krasan, da bi ti na njemu mogao zavidjeti i najvještiji clown. A u tvojem životu je bilo mnogo skokova. Ti si uobće živjela u igri i u skokovima.

Kad sam čitao težke, učene razprave, ti si me razveseljavala svojim poletom u nebo. Ti si padala na moje rame poput ptice i bila si tako lagana, da mi se činilo, da nosim na sebi zraku sunca.

Zatim sam te skidao s ramena i tvoju ljubav nagrađivao milovanjem tvojih ponosnih brkova. Ti si mi na to uzvraćala najdražestnijom igrom, koju sam ikad vidio u životu, valjajući se po svježoj travi s izpruženim, drhtavim šapama.

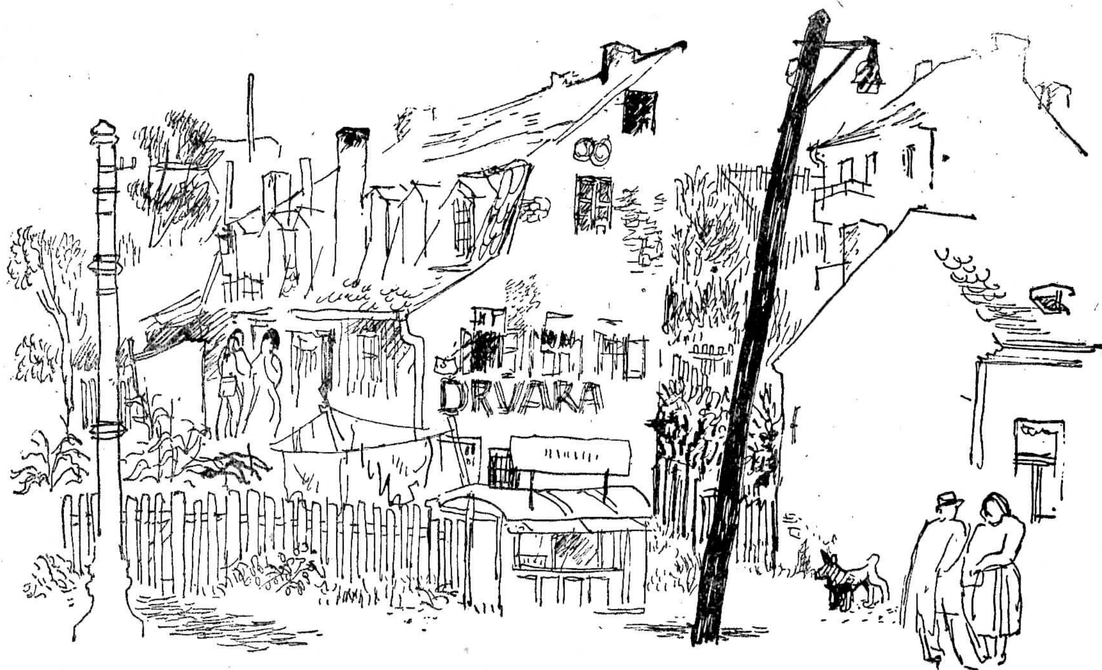
*

Mačko, nezaboravna mačko, ti najdraža uspomeno iz dnevnika moje samoće!

Neprežaljena mačko, ti, koja živiš u mojoj uspomeni, iako već davno počivaš pod starom lipom, čiju si visinu svladala lakše od ptica, koje su te nadživjele.

Ti živiš u mojim slikama, s pokretima, koje ni jedan slikar vidio nije i ne će vidjeti.

Jer kad bih te pokazao ljudima, ovjekovječenu na platnu, oni bi se divili mojoj mašti. Ali u tebi treba gledati jedan znak bogatstva prirode i njenog Stvoritelja!

VLADIMIR UDATNY: DRVARA

Dr. JURAJ PAŠA:

DOJMOVI UZ NAJNOVIJU KNJIGU Dra STJEPANA ZIMMERMANNA »KRIZA KULTURE«

Čitanje najnovije knjige Dra Stjepana Zimmermanna (izdala Hrvatska Akademija, Zagreb 1943., 280 strana, ciena 300 Kuna, vodi nas do sliedećih suvremenih razmišljanja.

Berdjajev zove naše doba apokaliptičnim. U svojim »Razmatranjima o ruskoj revoluciji« (Novi srednji viek) on izriekom piše: »Ruski je narod apokaliptički narod i zbog toga on ne može ostvarivati osrednje humanističko carstvo, nego ili samo bratstvo u Kristu ili pak samo drugarstvo u Antikristu«. Ruska revolucionarnost, koja od početka ruske revolucije 1917. godine ide za svjetskom revolucijom, ima po Berdjajevu mišljenju »religiozno mesianističko« obilježje. Revolucionarna ruska inteligencija, veli on na istom mjestu, nije nikako zanesena politikom, već »spasenjem čovječanstva bez Boga«. Komunizam je za nju upravo nazor na život i sviet, upravo »religija«.

Događaji, koji se svakodnevno zbivaju oko nas i po cielom svietu, ne govore li tim istim jezikom? Nema li njihova revolucionarnost također neku apokaliptičnost i neki mesianizam? Ne prelazi li ona granice tradicionalnih političkih neprijateljstava u svoj žestini rata, i ne stupa li putem mržnje fanatičnog mesianizma? Ta kako se inače mogu protumačiti događaji, o kojima novine iz dana u dan izvješćuju, kao o sasvim razumljivim običnim stvarima, da su »ljudi pekli žive ljude, da su živim ljudima vadili oči, trgali jedan dio tiela za drugim, skidali kožu s glave, a sve samo zato, da se naužiju ljudske muke i napiju ljudske krvi«? Šta znači inače, recimo samo, Katinska šuma sa stotinu drugih šuma? Ne krije li se iza svih tih događaja, uz obične pojave rata i političkog neprijateljstva, još nešto više — istina apokaliptičnosti mesianizma, o kojoj Berdjajev govori?

Nema sumnje, čovječanstvo je danas razdieljeno, raztrgano, zavađeno, kako to valjda još nikada u svojoj poviesti nije bilo, iako bi baš danas — zahvaljujući tehnici zrakoplova, krugovala, televizije — moralo biti ujedinjenije, nego ikada. Kašto ga u stvari tehnika čini jednim malim svietom, tako bi ono uistinu i u duhu moralo biti jedno i jedinstveno. No ono baš to nije. Već naprotiv duh čovječanstva zapao je, ako se smije tako reći, u labirint kaosa, iz kojega traži izlaz više, nego stanovnici Danteova Pakla. Šta je pometnja jezika kod Kule Babilonske prema današnjoj pometnji duhova i načela, prema današnjoj, toliko puta utvrđenoj, beznačelnosti kao načelu? Šta je seoba naroda šestoga stoljeća prema današnjoj seobi duhova sa svim mogućim suvremenim sredstvima putovanja i promičbe? Šta je to nego labirint kaosa, kad čovjek više ne bi smio biti »homo sapiens«, već nekakav »homo oeconomicus«? Nije potrebno čitati Spenglera i Gasseta, da se istom tada pomisli na propast Zapada i na pobunu masa, nego je dosta proživljavati, dnevno ili noćno svejedno, zavijanje sirena na uzbunu, da se s užasom i stravom na vlastitim živcima osjeti potresanje temelja ljudske civilizacije, koje dandanas prieti groznijom propašću, nego je to nekada bilo vandalsko haranje i tatarsko pustošenje.

Prema tome obstojnost krize, u koju je duh čovječanstva zapao, nedvoumno je. Ta je činjenica tako jednodušno priznata, da o njoj više nije potrebna nikakva druga razprava. Valja odrediti samo to, odakle ta kriza zapravo potječe, u čemu ona stoji i, koliko se slažemo u tome, da je ona bolest, kako da se napokon izliječi. Traži se dakle samo protumačiti njezino podrietlo, njezinu narav i način njezina liečenja.

A baš eto u tome tumačenju duhovi se razilaze. Slično kao ono u doba Vergilija i Augusta — možda bi se moglo tako reći — svi su složni samo u tome, da je potreban »preporod«, da je potrebno »spasenje«, naravno uz apokaliptičnost današnjih razmjera prema ondašnjim naravnim granicama, u kojima se ta težnja nalazila. Svi dakle kao rješenje pitanja krize kulture predlažu koji taj svoj mesianizam, koji ne zauzima više samo na pr. okvir njemačkog idealizma, ruskog slavenofilstva ili panslavizma, pa niti okvir evropskog prosvjetiteljstva, nego svojim totalitarizmom posiže za cielim svietom.

Koji je dakle mesianizam izpravan? Odgovoriti na to pitanje — u tom je eto sva muka i sav posao!

Tome mučnom i napornom poslu posvetio je Dr. Zimmermann cieli svoj život. Plod toga njegova rada i nastojanja jest njegova najnovija, po dubini sadržaja najoriginalnija, a po sintetičkoj zaokruženosti svih pogleda, koje je on prije iznio, životna knjiga — opus virile u podpunom smislu rieči — Kriza kulture. Da se, uzmimo kojim nesretnim slučajem, izgube njegovi Temelji psihologije i još koja druga njegova knjiga, ja sam uvjeren, da bi misao Dra Zimmermanna, zastupana ondje, ostala ipak žauviek sačuvana u njegovoj najnovijoj knjizi — Krizi kulture.

Knjiga Dra Zimmermanna sastoji se od četrnaest filozofijsko-socialnih eseja. Svaki od njih je samostalna cjelina, stvoren za posebnu zgodu i u posebnoj temi suvremenog zbivanja. Tako smo na pr. jedan od njih — Kultura i rat — slušali kao predavanje u Pučkom sveučilištu, drugi je — Kako će filozofija kulture prosuđivati našu sadašnjost — izrečen na svečanoj sjednici Hrvatske Akademije. No unatoč tome svi eseji, skupljeni u knjigu služe jednoj te istoj svrsi, usmjereni su jednom te istom cilju — rješavanju suvremene krize kulture, koji cilj baš zbog raznolikosti vremena postanka i samog sadržaja pojedinih eseja biva još jarče sa svih strana osvietljen, što jamačno nebi bio slučaj, da je ciela knjiga pisana »na dušak«. Osim dvaju navedenih eseja i osim Uvodnog i Završnog razmatranja nalaze se u knjizi još ovi eseji: Pojam kulturne krize, Sociološki problem suvremene krize, O Platonovoj »Državi«, Usmjerivanje života, Filozofija družtvenog života, Pitanje ćudoredno kulturnog života, Etnički problem, Religija i odgoj, Problem kršćanstva i napokon Europski život.

Tematika eseja već sama po sebi najjasnije govori o absolutnoj suvremenosti i važnosti ove knjige. Njezina je svrha, kako Dr Zimmermann sam veli u Uvodnom razmatranju, »rješavati suvremenu krizu kulture« i sudjelovati u stvaranju budućnosti, koju strepnjom iščekuje današnje čovječanstvo«, a sve to s osobitim obzirom »na sadašnje razdoblje u životu hrvatskoga naroda«. Knjiga hoće da nas uvjeri, da je »optimistički pogled u pobjedu istine najdragocjenija imovina kulturna čovjeka«.

Najdivnija svrha, koju pisac doista i postizava, jer svaki dobronamjerni inteligenat, koji knjigu dobro (pažljivo i strpljivo) pročita i dobro shvati — a mora je radi važnosti njezine suvremene tematike pročitati svaki inteligenat pa i uz uvjet izvjestnog napora svoje misaonosti — bit će osvojen intenzivnom i neposrednom impresivnošću piščeva mišljenja i uvjerenja.

Nastaje pitanje, kakva je sama unutrašnja razradba knjige ili drugim riečima kojim putem i načinom Dr. Zimmermann proslieđuje sebi postavljeni cilj — rješavanje suvremene krize kulture?

Ponajprije Dr Zimmermann pokazuje multiplicitet i razrožnost najglavnijih svjetskih ideologija i nazora, koji pokreću životom današnjice. U tu svrhu daje on uistinu presjek sveukupnog kulturnog života današnjeg čovječanstva. Svestranim kritičkim izpitivanjem s gledišta civilizacije i kulture kao takove, s gledišta filozofije, sociologije i poviesti opipava on upravo bilo suvremenog života. Panoramskim pregledom, da tako kažem, razodkriva on sve njegove kutove i zakutke. Nijedna pojava suvremenog kulturnog života čovječjega duha ne izmiče oštrini njegova kritičnog prosuđivanja. Na taj način knjiga Dra Zimmermanna postaje compendium svjetske misli. Ona nas u neku ruku oslobađa od čitanja mnogobrojnih svjetskih mislilaca, jer ih nadomješta, sama svestrano i sigurno prikazujući njihove ideologije, koje Dr. Zimmermann prikazuje s najdivnijom lakoćom. Nevjerojatno mnogo i talenta i marljivosti morao je on potrošiti, da zavlada tim ogromnim poljem ljudske misaonosti i da bude uistinu suvereni njegov gospodar. Od Platona preko Aristotela, pa zatim preko kršćanstva, pseudokršćanstva, Sv. Augustina i Sv. Tome, preko Kanta, Hegela, Nietzschea, Spenglera, Gasseta, Marksa, Spanna, Salazara i tolikih drugih, čija imena mi ne možemo nikako izbrojiti, izpituje Dr. Zimmermann sva strujanja, koja su se dosad pojavila u povjestnici ljudske misaonosti — da spomenemo samo neka od njih —: subjektivizam, individualizam, skepticizam, realizam, idealizam, materializam, totalitarizam. Gotovo svi važniji problemi čovječjega duha nalaze se zastupani i svestrano osvietljeni u knjizi Dra Zimmermanna, a sve to s jednom samo svrhom, da se dobro izpita suvremeno stanje svjetskoga duha, da se ustanovi labirint, u koji je taj duh zalutao, da se pronađe izlaz iz toga labirinta i da se napokon učini kraj ludom lutanju čovječjega duha.

Kroz sav labirint suvremene svjetske misli Dr. Zimmermann je najbolji i najizkusniji vodić. Biva očito naime, da je on sam sve bolove i muke lutanja svjetskoga duha duboko iskreno osjetio i proživio. Čitatelj dobiva s toga uvjerenje, da knjiga Dra Zimmermanna najvjernije skicira plan suvremenog labirinta ljudske misli, da je ona najpouzdaniji putokaz snalaženja u njemu. Njegovo tumačenje dobiva najveću neposrednu uvjerljivost.

Zahvaljujući svojim taj čas iztaknutim odlikama knjiga Kriza kulture ostat će trajni poviestni dokumenat. U pogledu sintetičkog prikazivanja svjetske krize duha sačuvat će ona svoju vri ednost zauviek. Točnim registriranjem suvremenih potresa i muka, zabilježbom tolikih strujanja ljudskog duha ona će biti spomenik naših dana, izgrađen jedanput zauviek.

Posebna novost knjige jest njezina sociozofska strana. Da se uoči ta strana, treba pročitati osobito »socialne« eseje: Sociložki problem suvremene krize i Filozofija družtvenog života. Izpitujući naime uzroke suvremene krize Dr. Zimmermann ne traži njezino porietlo samo na čisto racionalnom, filozofijskom polju, nego, kako to traže suvremeni pogledi, isto tako i na polju sociologije. Za točnije određenje suvremene krize Dr. Zimmermann je morao konzultirati suvremene sociologe i upoznati se s njihovim sociologijskim sustavima. A to je on i učinio. Na taj način imade njegova knjiga izcrpan pregled nesamo starijih sociologa, nego i sociologa naših dana sa svim njihovim sustavima. S te strane možda se osobito zadržao na O. Spannu izpitujući njegovu »Gesellschafts- und Gemeinschaftslehre«.

Stupanjem Dra Zimmermanna novim putem sociozofije došlo je jamačno najviše do izražaja u najaktuelnijem pitanju našega vremena, u pitanju rata. To znači: problem rata osvietljen je ne samo s gledišta religije, filozofije i morala, nego isto tako i s gledišta sociologije. (Izp. osobito str. 34.—44.). Tim putem prikaz suvremene krize kulture biva samo još podpuniji i cjelovitiji.

S obzirom na današnje prilike razumljivo je, da Dr. Zimmermann u svome studiju znatno mjesto posvećuje suvremenim oblicima i manifestacijama komunizma. U ovoj njegovoj knjizi on je osvietljen sa svih strana: s religijske, filozofijske, sociologijske, historijske i ako je moguće još s koje druge strane. O njemu je rečeno sve, štogod se dosad utvrdilo i težko da bi se još nešto od važnosti o toj temi dalo reći. U tom pogledu pruža knjiga najveću korist i daje priliku zabilježiti mnogu i mnogu sugestiju, potrebnu u svagdanjem razgovoru i razpravljanju.

Uz sociozofsku stranu knjige moramo naglasiti i njezinu historiozofsku stranu. A što se pak te strane tiče, knjiga je kod nas absolutni novum. Ta koliko je mislilaca naš specifično hrvatski problem narodnog obstanka, narodne samostalnosti i državnosti promatralo pod vidom filozofije? A to čini eto Dr. Zimmermann. Odmah na prvoj stranici, u svom Uvodnom razmatranju iztiče, da će s posebnim obzirom promatrati »sadašnje razdoblje u životu hrvatskog naroda«. Dosljedan tomu uz obćečovječansku tematiku veže on istovremeno našu specifično hrvatsku problematiku. Platonskom načelnošću zadire on u samu srž našega hrvatskog narodnog problema i daleko od svake pomodnosti i promičbenosti razsieca on njegove čvorove i pokazuje na rješenje, ne efemerne, konstelacione, nego monumentalne valjanosti.

Historiozofija ili filozofija historije ima zadaću odrediti, u čemu stoji specifična bit pojedine narodne kulture i što mora svaki narod — kao opravdanje za svoj obstanak i svoju samostalnost — dati u zajedničku riznicu čovječanstva. Svakom je narodu Promislom i poviešću određeno njegovo vlastito poslanje, koje ne može biti dano ni oduzeto od svieta. To poslanje mora narod u prvom redu izvršiti. Ono je njegova izkaznica i opravdanje pred svesvjetskom poviešću. Ono je njegov raison d'être. Treba zbog toga odrediti i znati, koje je specifično narodno poslanje.

Na pameti su mi tolike studije Čaadajeva, braće Kirejevskih, Homjakova, braće Aksakova, Dostojevskoga i drugih ruskih mislilaca, koji su uporno određivali specifičnu bit ruske poviesti: »preporoditi i spasiti truli Zapad svježim i svetim silama Rusije«.' Taj njihov historiozofski rad odigrao je u poviesti, a možda i danas još odigrava, nikad dosta zapaženu ulogu. On je stvorio najprije slavenofilski mesianizam, pretvorio ga kasnije u sveslavenstvo (panslavizam), a naposljedku ne može li se i današnji svjetski mesianizam, koji hoće, da se iz Rusije razlije cielim svietom, nazvat logičnom posljedicom ruskih historiozofa?

Mi Hrvati imamo množtvo povjestnica hrvatskog naroda, ali su sve one pisane samo s gledišta političkog i književnog. Ne postoji dosad hrvatska poviest, napisana pod vidom filozofijskog promatranja tako, da bi se u njoj prije svega iztical a samo naša specifična narodna bit, koja daje poslanje svojstveno jedino nama i nikome drugome. A takva poviest može i mora postojati, ako hoćemo opravdati svoj obstanak. Nismo li mi Hrvati toliko puta prozvani »antemurale christianitatis«, nismo li mi svoj vjekovni život provodili kao čuvari granica iztoka i zapada, kao branitelji zapadne evropske civilizacije od bizantizma, tatarstva, mongolstva i boljševizma? Nemamo li dakle svoju posebnu misiju, koje nemaju drugi narodi?

Dr. Zimmermann, neumorni pregalac i trudbenik na polju hrvatske misaonosti, ore eto prve brazde i na njivi hrvatske poviesti, promatrane s gledišta historiozofije. Njegovo filozofijsko promatranje hrvatske poviesti treba sačuvati i na njemu dalje graditi hrvatsku poviest.

Historiozofsko promatranje hrvatske poviesti dolazi osobito do izražaja u eseju: Kako će filozofija kulture prosuđivati našu sadašnjost, od kojega je napose liep i značajan završetak. (Str. 112).

Nakon obavljene analize prelazi Dr. Zimmermann na sintezu, kako u pojedinim esejima, tako i u cieloj knjizi. A mi završavajući prikaz analitičkog posla Dra Zimmermanna možemo pitati, na kraju svega do kojega zaključka dolazi on u svojem razmišljanju? Ili drugim riečima: kako on odgovara na pitanja, odakle potječe današnja kriza kulture, u čemu se ona sastoji i koji je najbolji izlaz iz nje?

Cielo razmišljanje Dra Zimmermanna svest ćemo u jedno i kazati svojim riečima ovako: Kriza kulture današnjeg čovječanstva je neporeciva, a dolazi odatle, jer multiplicitas et diversitas sententiarum humanarum gaudet unitate — mnogostrukost i razrožnost suvremenih ideologija nemaju unutrašnjeg jedinstva, nemaju jedne »čvrste točke«, o koju bi se sigurno uprle. Gnosticizam i racionalizam kao hereze raztrgaše ljudsku dušu. Htjelo se stvoriti uzpon čovječanstva samim razumom i nekim maglovitim humanizmom, te se na taj račun zabacila odgoja volje i »srdca«. A u cjelovitost duha — »cjeljnost duha« —, o kojoj govori Berdjajev s toliko drugih ruskih mislilaca, počevši od Homjakova dalje, spada nesamo razum, nego i volja i »srdce«, t. j. ciela duša sa sve svoje tri moći. Bez cjelovitosti duše uzpon čovječanstva mora biti krnj i nemoguć. Današnji »čovjek mrvi svoj život u pojedinačna stremljenja pa i ako hoće da ih razumom poveže u jedno, to se on ipak svakog časa pojavljuje kao podpuno drugi čovjek. U jednom kutu njegova srdca. živi religiozno čuvstvo... u drugom sasvim odieljeno sila razuma i nastojanja svagdašnjih poslova i briga« (I. Kirejevski u razpravi »O značaju evropske prosvjete«). Raztrganost ljudske duše dovela je čovjeka dotle, da ju je izgubio i predao u robstvo materije, koja se tad okrenula protiv njega, učinila ga strojem i zavladala njime. Mi danas proživljujemo pretjerivanja barbarskih misli i paradoksnih političkih saveza nosilaca stare evropske civilizacije sa silama, koje se naprežu, da sruše tu civilizaciju. I nekada su barbarske sile navaljivale na civilizirani kršćanski sviet, ali on je tad imao svoju dušu, on je snagom njezine jedinstvenosti svladao sve neprijatelje svoje civilizacije. Zato danas ne treba pitati, do kada će trajati barbarski pritisak na evropsku civilizaciju, nego, kad će cjelovitost i jedinstvenost ljudske duše steći svoju nekadašnju snagu odpornosti i time samim obraniti svoju civilizaciju od barbarstva, koje joj prieti. Dogod se dakle ne poluči cjelovitost ljudske duše, kriza kulture je neminovna i uzpon čovječanstva je nemoguć.

Prvi je dakle uvjet za izlaz iz suvremene krize kulture oslobođenje od materializma i čistoga racionalizma, a zatim usmjerivanje put stvaranja cjelovitosti i napokon put theocentričnosti u vezi s Božjom Objavom.

Koji je prvi korak na tom putu? O njemu knjiga Kriza kulture upravo najljepše i najuvjerljivije govori te ta strana i čini najoriginalniji i najvažniji dio citavog rada. Ta je strana najpozitivniji dio ciele knjige.

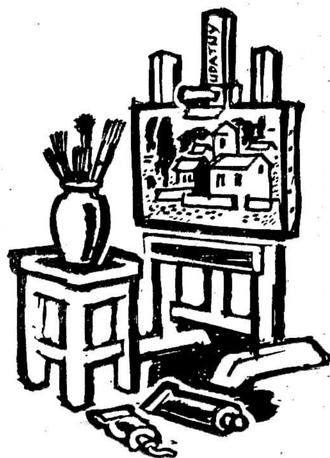
Neprestani ceterum censeo Dra Zimmermanna za izlaz iz suvremene krize kulture jest: ćudoredni preporod čovjeka, koji se — da uzput dodamo — ne može postići samim prosvietljenjem razuma, nego istovremeno oplemenjenjem volje i srdca. Mogli bismo navesti nebrojena mjesta iz knjige, na kojima se

sveudilj ponavlja: »Ćudoredna pobjeda čovječanstva jest posljednji najviši cilj svih borba, koje će u poviesti čovječanstva zadržati najdublji kulturni smisao života« (Str. 19.) Ili: Obćenito možemo reći, da se kriza sastoji u praktičkoj negaciji etičkih vriednosti« (26), »Ćudoredno oplemenjeni um treba da vlada među ljudima: (61) kao i zaključak: »Bez obzira na pobjedu oružja, suton kulture je neizbježiv, ako ne prevlada istinski preporod družtveno ćudorednog života« (144).

Možemo zaključiti: Dr. Zimmermann je svoje stanovište podpuno jasno obrazložio i utvrdio. Sa svoje strane on je sve učinio, da knjiga izvrši svoju blagotvornu misiju. Pisana nesamo oštrinom uma, nego i toplinom srdca, imade stranica najčistije metafizike, ali ujedno i — rekao bih upravo — pjesničkog zanosa (u potonjem pogledu u ljubavi prema hrvatskom narodu, uz toliko drugih stranica, osobito se ističu str. 96., 97. i 98.). Djelujući na taj način na cielu dušu čovjeka knjiga je kadra oduševiti i zanieti čitaoca. Zato će ona, nema sumnje, svoju ulogu častno i izobilno izvršiti.

I po svom sadržaju i po svojoj metodi obradbe knjiga stoji na evropskoj visini. Takva kakva jest služi na čast nesamo hrvatskom narodu, nego bi se njom ponosio i svaki evropski narod, mnogo veći od hrvatskoga. Kod nas našla je ona zasluženo vanjsko priznanje u činjenici, da ju je izdala Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti, najviša naša naučna ustanova.

Čitateljima Hrvatske Mladosti suvišno je knjigu preporučivati. Oni je bezuvjetno moraju pročitati. Treba im staviti na srdce samo to, da je što više šire među svojim prijateljima i znancima. Namienjena je izričito hrvatskoj inteligenciji, koja zbog toga, jer naši nakladnici nažalost izdaju kudikamo više i kudikamo radije samo liepu književnost: romane, novele i pjesme, upravo oskudieva na pravoj naučnoj, filozofskoj knjizi. Kriza kulture Dra Zimmermanna odgovara priekoj potrebi hrvatske inteligencije za dubljom, ozbiljnom filozofijskom knjigom. Kao izraz suvremene stvarnosti, a ipak ne utučena i ne zamračena pesimizmom »propasti Zapada«, već osvietljena i zanesena optimizmom ćudorednog odkupljena čovječanstva — knjiga mora postati doživljaj intelektualca — njegov praeambulum spiritualitatis, poticaj na jači duhovni i moralni život.

M. SLADE ŠILOVIĆ:

MOJ GRAD I JA

Imati nebrojeno duša,
Ko što su odsjevi sutonski mojega grada
na mirnom il uzbibanom ogledalu mora
u dane proljetne, burne il plačne,
a biti uviek jedan, isti
krotak, ponosan i čvrst
ko njegove kule.

Razgovarati ko glas njegovih zvona
i s bolnim i s djetinjim srdcima,
s tajnama grieha i čežnja,
s patnjama,
a opet ostati bistar i veseo
ko zvek njihove jutarnje pjesme.

Lutati sa zviezdama
i po blatnim barama i jezovitim bunarima,
po hirovitim krivudavim potocima
i ostati sjajan i ognjen,
ko što su one nad zvonicima mojega grada.

Zajedno sa jablanima pružati korienje,
duboko kroz sokove zemlje i mora
i uspravan biti
i srdcem svojim iznad magla i oblaka
dosizati nebo.

DRVENI PIETAO*

Navještao je nova svanuća i sudbonosne dane,
a sad gleda kroz rešetke paučine,
kako prolazi vrieme
bez njega.

Na svojim krilima nosio je junačku galiju,
kroz nepoznate pučine i šarene luke,
a u svom ponosnom repu čuvao
mirise i boje, čuda dalekih obala.
Žut je sada od tinjanja ferala.
Nieme su njegove zore.

S ponosnim krikom iz punog grla,
započinjao je neustrašivi vitez bitke
i srtao u virovitu rieku smrti,
a njegova kruna od purpurnog grimiza
sjala je uviek visoko i gordo.
Okovan mrakom i maglom trunjenja,
sluša sada daleki šum valova
nemoćan za pobjede.

samo mu kruna pokrita prašinom
stoji visoka i gorda.

Iz zbirke »Akvareli začaranog grada«

*) Trofej bitke kod Lepanta, kljun jedne galije.

SALIH ALIĆ:

JUTARNJA

Na vrhu jave pjeva snena ptica.
Modre zore ona šljem na glavi nosi.
Glas joj nevidljivi prati bezbroj žica
s neba darovanih i cvieću i rosi.

Blistave joj oči, ko odsjev u mjedi,
naivno i meko polusnene vire
i tiho pospane, ko san u zviezdi
zarankom ranim nade jutru šire.

I skoro će ogrtač je bielog dana ovit
— težka svila neba tkana mjesečinom —
i jutarnji umor vjetrom joj poškropit
i pospanu od lieta razstaviti sa snom.

A zatim ću tanku košulju od sunca
ja obući i poći novoj modroj noći
i njoj — ptici, s nebeskog vrhunca
u susret s druge strane svieta doći...

DRAGUTIN KOLAK:

BAHRI

Kroz oblak propada trag svietla
u pećine neba polutminu.
O djevo vilinskog podrietla
predamnom lik tvoj sinu!

Nosnice širi miris blage ambre.
Sjediš na sagu snova iz Bagdada.
Oh zašto nisam Maur iz Alhambre,
— možda bi na me pomislila kada!?

Ljepotice mala snenog Orienta,
bez grivne na ruci i niza dukata,
primi ovu pjesmu: dar sedmog trečenta
— Što će tebi zlato, kad si ti od zlata!

VLADO MILIČEVIĆ:

SMISAO NAJDUBLJE STVARNOSTI

BILJEŽKE UZ NOVIJE FRANCUZKO STVARANJE

(NACRT ZA STUDIJU)

Trebalo bi se jednoć uživiti u jednostavnu činjenicu umjetničkog stvaranja: umjetnost nije samo osobni pronalazak, kao što nije ni obćeniti čin, čin kolektiva. Karakteristični razvoj umjetnosti očituje se u pravilnom ili nepravilnom pojavljivanju jednog i drugog. Ako bi plastično htjeli prikazati vremenski razvojnu liniju, rekli bi: umjetnost se razpršava u krugovima, koji su izprva možda i preširoki i preuzki, jer previše zahvaćaju ono što je nebitno, a premalo ono što je bitno. Ti krugovi se u drugo jedno, uzmimo naprednije doba, pojavljuju određeniji, jezgrovitiji, zadiru više u bit stvari, premda govore o istim pitanjima, koja su mučila predhodnike u jednoj drugoj, ranijoj epohi. Čudan je udes ljudi, da se s najnovijim vraćaju nekadanjem; ali imade tu jedan noviji, pronicaviji, snažniji pogled na stare probleme (Egipat je na pr. u svakom gotovo vremenu značio nešto tajanstveno i snažno za umjetnost, no ljudska se misao sve sviestnije razvija u odnosu prema onom bitnom kod piramidalnog, »strojevnog u egipatskoj arhitekturi, u čemu imade veličanstva, straha, čuda i mašte). Svi umjetnički pravci značili su samo postepena osvješćivanja, koja su mogla biti preuzka, ali koristna, u dubini povezanija i vidovitija.

Današnje umjetničko vrjenje daleko je pokročilo u osvješćivanju te unutarnje jezgre. No osviešćivanja su bila toliko odjelita, a ujedno povezana, da je jedno tumačenje zadiralo u sva druga. Ekspresionizam obožava trenutačno, valéryanizam mogućnost sviestnog, nadrealizam nesviestnog ili ultra-sviestnog, ali svaki u svoja tumačenja uvlači i protivnu polu. Odatle problematika različitih pravaca. Ni jedna škola nije bila ograničena samo na nešto, svaka je obuhvaćala pod jednim ujedno sve. Tako jedna škola postaje nuždno oprečna drugoj, rađa se protivnost, u kojoj se vriednosti važu u vječitoj borbi.

Novija književna previranja u Francuzkoj razapeta su između pole sviestnog i pole nesviestnog, intuitivnog, ultrasviestnog, »magične desnice« (konstruktivizam sviestnog) i mistične ljevice (»réalité profonde« — najdublja stvarnost, problem nesviestnih i podsviestnih, nagonskih poriva). Pita se: da li magija umjetnosti uvjetuje otajno ili sviestno, kakav je odnos između oblika i sadržaja, ideala i stvarnosti, tiela i duše, promatranja i djelovanja, mehanizma i bezgraničnog, uglavnom: između apolinskog (kult razumne ljepote) i dionizijevskog elementa (kult snage podsviestnog).

Na jednoj poli mistična ljevica te u svojim najizrazitijim oblicima, nadrealizmu i bremondizmu, sa svojim svikolikim i šarenim variacijama,[1] sve potiskava u podsviestno, intuitivno i nesviestno. Breton na pr. označuje nadrealizam kao neko izračunavanje količine podsviestnog pod sviestnom. Gdjekada ide i dalje, pa podsviestno pretapa u neku vrst sna. Samo u snu on se pusti mislima, dialog je patvorenost misli, netočna stvarnost. Tek kad se stvarnost i san sliju u jedno, nastaje jedino stvarna nadstvarnost. Ta nadstvarnost je automatizam, koji nastoji izraziti rie-

[1] Misli se na škole, koje su im naličile.

čima ili pismom istinsko funkcioniranje misli. Sviest je ograničenost ljudskog duha, prava duhovna domena je nesviestno. Bez sumnje, da je Freudov utjecaj sa nedostatnim, često suvišnim, no za daljnji razvoj povoljnim tumačenjima libida, ovdje očit. Za njega je umjetnost dvolično oklievanje između vrhunaca i ponora, platonizma i bestijalnog, između izraza jednog kompleksa i potiskivanja istog. Freud nije harmonizirao pojmove, no pokušaj novih oblikovanja neizvjestnih težnja znači ipak nešto. Pomičnost, gibkost, nestabilnost osvajaju sve predjele duševnog života, davajući svemu omamljivu vriednost mladosti i slobode. Tu se libido[2] prerušava, pa kao takav iz nesviestnog putuje u sviestno pod incognito. Pod tim svietlom svi kompleksi mogu postati estetski, kada sugeriraju slied takove pomalo životinjski shvaćene nagonske podsviesti. Neskladno je ipak, što Freud zaboravlja, da je nesviestno plod samo časovne duševne ignorancije. Ta ignorancija se mora razodkrivati, ali nije bitno, da se ona uvažava tek kao ignorancija; da se ona u sviesti pojavi u osvietljenom stanju, kolike li koristi i dobitka!

Nego tu imade jedno prilično pozitivno osvježenje pojma sublimacije, ne u čisto freudovskom, već preinačenom smislu.[3] Platon govori o uzlaženju seksa u mozgovne procedure. Po Spinozi imade neka težnja bića da uztraje u svom višem biću. To potiskivanje prema višem tumači mnogo toga, ali ne sve, jer ljepota i seksus ne koincidiraju nuždno.

Bergson se upravlja čistijoj podsviesti, koja nije zamagljena pretjeranom varkom libida. Umjetnost je nesviestna spontanost duboke ličnosti, a razrožnost između umjetnosti i života proizlazi više manje iz prirodne opozicije mehanizma slobodi, sviestnog razuma, tog oblika psiholožkog mehanizma, naprama intuiciji, instinktu ili nesviestnom impulsu, duševnim manifestacijama prave ličnosti. Intuicija absolutne stvarnosti je nedjeljiv u principu i jedinstven čin. Svako umjetničko djelo daje »unutarnji život stvari«, najdirektniju viziju stvarnosti, koja zaista znači trajanje, spontanost raznoobraznih kakvoća u sviestnom, nagon, kojim se poistovjetujemo prirodi i izvanjskim bićima u zajedničtvu, u kojem možemo ući u njihovu unutarnjost. To je t. zv. životni princip, »élan vital«, čija inteligencija imade prirodnu nerazumljivost.

Brémond se čisti u prozirno, on sve pretvara u Prisustvo, koje divno shvaća umjetnik, ali se ne može posvema izraziti. »Ja« djeluje unutar duše, ucrpljen, da se razmatra, da obnavlja svoje kineske sjene: slike, senzacije, osjećaje, ideje. Središnji »Ja«-»Moi« to sve sjedinjava. Za plastičnije orisavanje uzima od Lukrecija pojam Animusa i Animae. Duh i Duša. Metafizička razlika spolova proizlazi samo iz nadmoći, t. j. kod mužkarca iz nadmoći Duha, a kod žene iz nadmoći Duše. Po Claudelu Duša je sama lakoća, inspiracija, ruka pružena milostinji, koja pada s neba, dok Duh naznačuje inspiraciju kod pjesnika, koji posjeduje slabost umovanja. A umovanje je uviek drugotno i nevažno za poeziju, sva vriednost ostaje u bezkrajno srodnoj duši. To je ono »je ne sais quoi« — »ne znam što«, obasjani kraj, gdje glavna inspiracija sve upravlja, gdje genij razbija spone procedure i gdje ograničeno prelazi u neograničeno. Anima nema ni elementa, ni značajke, ona imade nešto mnogo više: Prisustvo, puno, posvemašnje, na neki način podpuno posjedovano,

[2] Freud shvaća libido kao spolnu energiju, energiju nagnuća, koja se obrazuje u toku duševnog razvoja. Ona se koleba između dotičnog, koji osjeća i predmeta, za koji se slučajno opredjeli, ona se koleba između različitih duševnih stupnjeva, hrani spolne osjete kao spolne emocije višega, duševnoga reda.

[3] Krivo uzimaju neupućeni, da je sublimacija Freudov pronalazak.

upravo masivno.[4] A često se događa, da se ličnost podvostručuje. »Ja« i drugi »Ja«. Claudel pjeva:

Quelqu' un qui soi en moi plus moi-même que moi.
Netko, tko je u meni više »Ja«, nego ja.

Radi se o vjeri u postojanje Duše i u stalno nadlietavanje te Duše prema svim manifestacijama »drugog Ja«. Kao glumac, koji utjelovljuje bol ili smieh, ona je dvostruka, ona živi jedan drugi paralelan život, no različan u stupnju.

Na drugoj poli za razliku od podsviestnog, sve se potiskuje u sviestno. Duh i priroda sporazumljuju se u monističkom redu, koji se je nametnuo razumu. Valéry sanjari o tom jedinstvu sviestnog u raznoličnom: »Ja«, jedinstven elemenat jednog te istog bića u svietu, pronalažen, opet izgubljen od njega samog, nastava vječno naš smisao. To duboko obilježje postojanja vlada čitavim šarenilom uvjeta i raznoličnosti. »Ja« je naglo stanje, nekoordinirano s osjećajima, ličnost, koja igra ujedinjujuću ulogu.

Čistoća izraza mora prevoditi čistoću misli, kažu kubisti. Uviek se mora očitovati ono, što je obćenito i stalno. Pošto je obćenitost nešto izvan nas, i tu se rađa neki pluralizam, samo u svojstvenom obliku. G. T'Este,[5] taj demon mogućnosti, znade, da ono, što nosi nepoznato u sebi, čini ga njim samim. Svako je djelo čin mnogo drugih stvari, nego samog autora. Nije uviek dobro biti »Ja«-sam. Treba pokušati, da se učini od sebe ono, što nam manjka. Dakle konstruktivno oblikovanje pri podpunoj sviesti. »Jer raditi ne znači siliti se, da se razlikuješ od sebe«, kaže P. Valéry u Filozofiji umjetničkog stvaranja. Taj sviestni pluralizam bolje karakterizira Charles Blondel: »Od »Ja« najprije kažemo moje, zatim tielo, onda duševno »Ja«, na koncu »Ja«, koji spoznaje sve ostalo. Tako je široka raznoličnost moga »Ja« uvjet bogatstvu jedne ličnosti«. Jedan »Ja« je tekući, bjegajući, drugi je stalan i efikasan, on ujedinjuje sve duševne sastavine na određenost i pravilnost, ne intuitivno i podsviestno, nego kod podpune sviesti. Jer jedino sviestno stvaranje kadro je pomoći, da čovjek nadmaši samoga sebe. Inspiracija je za njega najviši momenat pažnje. Saznanje vodi razvrstavanju, redu, objašnjavanju. Ideal umne čistoće.

Kubisti polaze dalje: sve se preklapa u intenzivnu geometriju. Prevladava spoznaja arhitektonskog smisla, svagdje je mjerodavan pravi ugao, poznavanje sredstava, izbor znakova, duh geometrije, umni kriticizam. Purizam dapače prekida sa svakom osjetnošću i pročišćenju plastičnog jezika. Treba stvoriti ljestvicu nuždnih i dovoljno izražajnih sredstava, jednom zauviek.[6]

Tako se odprilike oblikuje taj čudan zapletaj paradoksa, koji muče novije stvaranje u Francuzkoj. Sve se rješava u nejednakoj borbi između oblika i nadahnuća, rieči i unutarnjosti. Mnogi kruže u obojem i težko je odrediti dokle zadire jedno, a dokle drugo... No jedno je ipak vrlo zanimljivo: obe pole se služe naizmjeničnim sredstvima, da prodru do prave stvarnosti. Zar trenutačne bljeŝtavosti različitih

---

[4] Brémond u »L' Histoire litteraire du sentiment religieux en France.«

[5] Valéry: Un soir avec M. Teste.

[6] Tu bi sugestija zaista postajala magična, ali bez veze s predmetom. Skala bi bila ugotovljena, ali našto još pregati u slikarstvu? »Predmet se izolirao, a može li slikarstvo da bude stvaranje bez polazne točke u svietu predmeta« (T. Ujević: Picasso, kubizam i purizam. — Savremenik, 1937. g.).

kubista i purista ne ovise o snazi unutarnje vizije, dakle nečeg što se ne može uviek protumačiti?

Ritmovi, atmosfere, lirske konstrukcije uviek su vođene unutarnjim zakonom. Zanimljiva je činjenica: čini se kadkada, da su škole ponajšešće neki kompromis između stvaraočevog unutarnjeg napona i tisuću zahtjeva, da ih se ostvari. Pravilnost i nepravilnost, sviestno i nesviestno, zar to nisu meke, da se iznese najdublje »ja« u izpravnom obliku. Naglašava se često, da je ono napisano samo plan u drugom »ja«. Piron na pr. pjeva:

Messieurs les Moi...

a Dostojevski negdje piše: »Dugo sam pomišljao, da je iskrenost suvišna zasluga, danas sam uvjeren, da je to mrzka manija i neka vrst vječne bludnje«. No baš u tom stavku Dostojevski je ličan, krvavo ličan, jer tako nevješto sakriva obraz za sujet, koji imade u sebi nešto od hamletovske tragike. Daje se krivo mirnom buržuju, što u časovima vizije leti bezgraničnim sferama, a samo je običan buržuj. No ne slutimo li u tim žalobnim letenjima po grozničavom dio njega samoga u času sviesti. Tu imade nebrojeno mnogo variacija: jedan je liričan u časku fizične punoće, drugi u času udaljenja od svagdanjeg. I kojim pravom tražimo, da ovo sadanje bude njegova jedina najdublja stvarnost?

Kraj elementarne istine o svagdanjosti stvarnog postoji i elementarna istina o pravo stvarnom. Konstruktivisti i intuicionisti, ljevičari i desničari, kriju se iza te kulise, jer se traže, a dohvatiti se ne mogu. Zar bi Valérya mučila čežnja, da poruši čitav svemir, da malo više bude on sam, da tu nema žalovanja, što još uviek nije u stanju onakove stvarnosti, kakovu si zamišlja? I zar nije u tom momentu i te koliko senzibilan?

Hennequinov esthopsihološki zakon o identitetu autora, djela, života i okoliša pojavljuje se u drugačijem smislu. Okoliš može djelovati uviek kao protivni pol, i život je pravilan tek u časovima udaljenja. Iza prividne zavjese konstrukcije i laži, nazrievamo unutarnji razpon, a umjetnost je rađana upravo na tim razponima. Tek u momentu doživljavanja umjetnik grčevito zagrize u ono gorko, ili se nježno prenaša u san. Umjetnik oboje hvata u najgenialnijem trenutku.

Neki su sretnije prebrođivali moru borbe nesviestnog i sviestnog nadrealizma nesviestnih pojedinačnih časova suviše razpršivali, tako su se i konstruktivisti prečesto suviše ukrućivali. Duboki oblici rilkeovske umjetničke potražnje zahtievaju neku dozu skladnosti između oblikovanja i unutarnje životnosti: oblik se mora uvlastiti u sadržaj, mora nekako iz virtualnosti rezultirati. Kao neka određena fiksacija »ja« prolazi kroz čitav život kao ritam samo jedne ličnosti. Pa kad umjetnik priča u svojim skrovitim časovima, koji su daleko od stvarnosti svagdanjeg, ali blizu jedinoj pravoj stvarnosti, pravilnom i snažnom unutarnjem životu, kad je on identičan samom sebi, t. j. kad se ne opire zakonu svoje nutarnjosti, on živi istinskijim životom, nego »autentični« ljudi. To je ujedno san i život, život, koji postaje san i san, koji postaje život.

Ipak, sve se nastavlja u traganju i po svoj prilici ne će nikada ni prestati. Tu se čiste pojmovi, tu se jedni drugima približuju, no ujedno i udaljuju. Kad se čini, da su već na najsretnijoj stazi, sudbina umjetničkog goni ih prema oprečnim prostorima. Ali u tome je baš i vječnost umjetničkog stvaranja. Kada bi duh postao »slovo bez ostatka« (T. Ujević), a magija se razpršila u sviesti, razvoj bi se po svoj prilici za-

ustavio. U vječitoj borbi geometrije i oblika sa nesviestnim i iluzornim, rađaju se prodorna uronjavanja u nedohvatne dubine najdublje stvarnosti.

Paradoksalna bi bila čežnja za izmirenjem, jer se u toj vječitoj borbi sna i jave rađaju najjezgrovitiji učinci, koji borbeno obojavaju svekoliki umjetnički prostor. Kad bi se slučilo, što je izključeno, da se te dvie oprečnosti u nekim dalekim pravcima nađu, nastala bi bojazan, da je umjetničko stvaranje došlo do svoje konačnosti.

Slučaj je izključen, jer čovjek za sigurno da nosi u sebi nešta od svemirskih zakona. Nutrina čovjekova proteže se u bezkraj, a umjetnost je objava te nutrine. U tom smislu u umjetničkom nema zastoja, prostori trajanja mjere se mjerilima tog bezkrajnog, tako, da se granice objave najdublje stvarnosti protežu u nedogled.

ALEKSANDAR MARKS: CRTEŽ

PAUL VALÉRY:

POEZIJA

Pjesma treba da bude blagdan intelekta. Blagdan: to jest igra, ali svečana, određena, značajna; slika nečega, što nije obično, gdje naponi znače prikupljene ritmove.

U pjesniku:

uho govori,
usta slušaju;
Inteligencija, budnost, koja stvara i sanja.
San, koji jasno vidi.
Odstupnost i praznina, ali stvaralačka.

Misao treba da je sakrivena u stihovima, kao hranjiva krepkost u voću. Plod je hranjiv, ali pokazuje samo užitak. No prima se ipak nešto bitna.

Poezija je stvaranje svedeno na bitnost aktivnog principa. Čisti se idolima svake vrste, najstvarnijim iluzijama.

Jedni, pa i pjesnici, i to dobri pjesnici, vide u poeziji neki misaoni luksus, neku specialnu industriju, koja može i ne mora postojati.

Drugi vide fenomen jedne bitne vlastitosti ili aktivnosti, duboko povezane sa položajem intimnog bića.

Dok je interes proznih stvari kao izvan samih stvaraoca i rađa se tek u izkoriščavanju teksta, interes pjesama ne ostavlja ih i ne može se odalečiti od njih.

Lirizam uviek predpostavlja glas u djelovanju, glas, koji direktno proizlazi, ili je izazvan od stvari, koje se vide, ili se osjećaju kao prisutne.

Prev. V. Miličević

PAUL CLAUDEL:

RAVNICA IZA MENE KAO NEKADA

Ravnica iza mene, ko nekada, u Kini, kada sam se uspinjao prema Kouliangu.
Kraj ulegnut od razmaka i ta slika, gdje ne vidi se ništa većma, no putanja iznutra.
Put, kojim treba proći sa toliko muke, od ovoga mjesta do jednog drugog mjesta.
Toliko kilometara i godina, da ih se sada rukom prekriva.
Sunce, prenaglom zrakom zablješti i oživi rieku, kojoj se više ni imena ne zna...
Tamo para parobroda, koji odlazi, i vanredno svjetlucanje mora.
Večer pada. Poželi taj novi kraj, istraživaču.
Gore se upravljaju jedna prema drugoj u neizmjernoj pažnji.
Treba mnogo prostora, da započne život,
da bude dah sa pučine zaustavljen i vode da se u tom razdrljenom cirku opet saberu.
Slušam njihov šum i uzdah ovih mjesta, podamnom, u šećeru i riži.
Kuća, koju zauviek napustih; treba, da se vratim, da znadem tek, da još je uviek tamo...
i znadem, da davno već je svršeno i nema više povratka.
Sa dubokim drhtajem dajem svoju dušu, u tom kraju sasvim neznanom.

Prev. V. Miličević

TON SMERDEL:

ZNAČAJKE PJESNIČTVA FRANE ALFIREVIĆA

Mogli bismo kazati, da u pjesničtvu Frane Alfirevića ima najviše značajki, koje stvaraju osobita estetska razpoloženja. Ipak, kad želimo ograničiti naše sudove u pravcu objektivnog pjesničkog kod njega ili kojeg drugog pjesnika, doista je važno odrediti, koliko stihovi svojim slikama, ritmom, diferenciranim razporedom rieči, dalje svojim oblikom, te vanjskim i unutarnjim sadržajem, pružaju i daju mogućnosti mašti, koja želi u osjećaju obuhvatiti skoro doživljeni sviet.

Prošlost izprepletena elegijskim doživljajem i obojena neizravnom meditativnom osamljenošću jedna je od značajki, koju možemo naći kod većine pjesama, koje predstavljaju doživljaj mediteranskih razpoloženja našeg užeg kraja. Ta prošlost je uokvirena u uspomenu kod mnogih pjesama.

Alfirevićeva zbirka: M o r e i d a l e k i g r a d o v i po svom sadržaju odvaja se skoro od mnogih drugih zbirki prvenstveno u svojoj mornarskoj tematici, premda kontinentalno nije u njoj izključeno.

Život nameće svoje, pa odatle i doživljaji i borbe, sanje i ostvarenja u pjesnikovom djelu.

Druga značajka mnogih pjesama iz spomenute zbirke jest, da su one u svojoj nadahnutoj snazi posljedak dragih sjećanja o životu, krajoliku i uobće ljudima iz Primorja i sa otoka. Jedinstvo, bogato uspomenama, kasnije je oživjelo u pjesnikovoj mašti, kad se on na svaki način vratio iz svieta i iz života u taj prvobitni, ali zaista najdublje doživljeni sviet. Sve su te uspomene sazrele postepeno prema snazi vraćanja u sviet, koji još živi ili će nestati, kao i pjesnikovo djetinjstvo, upravo s njegovom nemogućnošću ponovnog doživljaja izvan mašte.

Uspomene u pjesmama su već dozreli plodovi različite hranivosti i opojnosti za duše čitaoca. U početku su bile većinom stvarni doživljaji, kao proljeće vedrog djetinjstva punog sanja i sreće. To sve nije bila mašta, već iz pjesama možemo naslutiti najstvarniju stvarnost u pjesnikovom duhovnom životu. Duh i tielo tu se miešaju u svim mogućim inačicama svojih ljepota. Granicu im nitko ne može odrediti.

Premda se možebitna misao, da prošlost sadrži uspomenu i obratno ne može izključiti, to je ipak u Alfirevićevom pjesničtvu prošlost natopljena izkustvenim lirskim doživljajima, dok je uspomena protkana lirskom vizijom svieta, koji je jednom postojao živ, makar i ne uviek vedar, ostvarila se u bezbrojnim oblicima doživljaja djetinjske bajke.

Treću značajku možemo uokviriti u izraz t. zv. tragičke ironije, koja dopunjuje drugu značajku, a ne izključuje svoja mozaična miešanja s prvom i posljednjom, koja je najjača. Ta je, da Alfirević upotrebljava, kao karakteristične pjesničke izraze, u svojim pjesmama, one koje imaju sadržaj o n e i r a t i č n o g pojma i boje u vrlo raznolikim prelivima. Ako od 49 pjesama u zbirci: M o r e i d a l e k i

gradovi, 33 pjesme imaju takove izraze, koji su ne samo značajni, nego i specifično odlučni za razumievanje pjesnikovog svieta, onda ne možemo reći, da je to slučajno, već dapače možemo u tome pronaći ključ za dobro shvaćanje ciele skale pjesnikovog lirskog svieta, koji on doživljuje. Što više, u vrlo mnogim pjesmama ova nas pojava upućuje na pravilni put estetskih vriednosti, a ove opet bjelodano govore o pjesnikovoj reljefnoj ličnosti. Upravo ovako nam tamni labirint pjesnikove ličnosti postaje svjetliji, jer naslućujemo izlaz iz složenog svieta mašte i estetske volje, koja se želi preko pjesnikovih oblikovanih snaga svojim izrazom i izraziti.

Značajka tragičke ironije prema tomu uključuje se u ovu posljednju, koja je hipokoristikom tragičke snage u pjesnikoovoj duši. Vidjet ćemo, da se Alfirevićeva tragička ironija sjaji u odbljesku različitih inačica. Ona je uokvirena sofoklofskim krajolikom vrlo često i udružena s bolom, ali i taj bol dobija kroz patnju aureolu blagosti, smisao dubljeg razpeća ljudskog srdca. Bol je doživljena kroz ovakovu prizmu, pa je manje osobna, premda je lirski pjesnik ne može drugčije dati i ostvariti u stihovima, ali je na neki način pjesnik u svojoj stvaralačkoj osamljenosti pokazao, da je za izvornog lirika točno ono, što je bitno u pjesničtvu, ne traje u svojim izrazima dugo.«

Obćenito je A. kroz svoju liriku, kao što je i slučaj kod dobrih lirika, razasuo uzporedno uz baladni naglasak u sjećanju izražaje gnomičnosti, a ovi su bez kalupa pečati metafizičnosti njegove lirske naravi. Uz ovu obćenitu značajku možemo dodati još pjesnikov napor, da nam konkretistički opiše svoje lirske sukobe ne sa stvarnim uobće, nego sa stvarima, koje su, pokraj tiela, jaki ostani, da se lirično duhovna crta pjesnika osnaži i pojača. Premda A. često bježi u čistu liričnost, on je blago misaon kroz preneseni stupanj svojih sanja. Lacrimae rerum su dio nas, pa, kao što su u slikarevim slikama tihog života (nature morte) živi bujnost nadahnuća i ljepota kroz boje, tako i on u jednoj od svojih dobrih pjesama: Gostba pokraj mora kaže:

ta mrtva priroda stvara blagost snova.

a u pjesni: Veliko podne to dopunjuje stihovima:

Ta tišina je vrhovna ravnodušnost i ljepota.
Što sam? gdje idem? i da li živi išta
osim kroz moje oči, životom mog života.
Taj mir neizraziv pretvara me u ništa.

Rieč »neizraziv« opet se u sliedećoj strofi dopunjuje ovako:

Spojen sa svime, toliko sam jedno
s bezkrajem, što me kruži, a ipak sam daleko,
u tuzi, što će nestat, a još će biti žedno
srdce ljepote i onog što nisam rekô.

To je samo dio onoga, što želimo samo u početku naglasiti i što ćemo kasnije popuniti, da bismo bolje osvietlili pjesnikov stav prema životu, povezan jakom unutarnjom snagom kroz raznobojnost i šaroliku ritmičnost vrlo mnogih pjesama.

Tin Ujević svoju lirsku misaonost razstapa u svojim pjesmama na onaj način, kao što se sô razstapa, da bi nam jelo bilo ukusno. Ova misao, koja muči i davi pjesnika može se samo, kao i sô, razstopljena u lirskoj viziji, učiniti blizka životu i

doživljaju, koji pjesnik u sebi nosi, kao gotov izraz. Alfirević ne postupa tako, jer se često kod njega, usred pjesme kontaminiraju misao i osjećaj, pa ih on refleksno onda nastoji u izrazu uklopiti u ritam boljih osjećaja, jer je on pjesnik svieta, osobito onog, koji je opisao u većoj polovini svojih pjesama ove zbirke, koji nestaje ili je nestao pred novim životom. Nestao je barem u nosiocima izraza života na moru u koliko su u pjesmama opisani ljudi i izražaji života, i ako su ljepote krajolika, spomenika i drugih stvari ostale. Ipak njih će kasnije, uz ostale pojave novog života, drugčije budući pjesnik primorskih razpoloženja doživljavati i izraziti. To pjesnik dobro kaže u jednom stihu pjesme: »Jedrenjaci«:

Oni su san i vrieme izčezlo koje brodi.

Opet to nisu samo jedrenjaci, to je život naraštaja doživljen u ostatcima pjesnikovog intuitivnog evociranja prošlosti. Sonet: Grob na moru u drugoj strofi sadržava izraz ljepote svieta i mora, koji su začarali jednom za uviek sanjom pjesnikovu dušu. Strofa glasi:

Lutajuć oceanima, u snima
ko stari moreplovci zavičaja,
tražio mir je neznanoga kraja
i gledo srdce u svim vrtlozima.

I prvi stih je u mnogim inačicama doživljen lirski u drugim pjesmama. Drugi stih, naime rieči: moreplovci i zavičaj, dali su obilnu i plodnu hranu pjesnikovoj mašti. Treći pokazuje uzaludni put kroz kontinentalna blaga doživljaja i kao neko traženje za vraćanje u svoj sviet. Ipak izkustvena liričnost pokazala je pjesniku dubine srdca, vrtloge njegovih burnih osjećaja, da bi to izrazio u crti, koja nikad u svojoj estetskoj ritmici stiha nije mirna, jer može biti i hrapava, ali doista uviek je puna istinskog dubokog daha balade onog prosanjanog i pretrpljenog na trnovitom putu pjesnika .

U uvodnoj pjesmi svoje zbirke: Radjanje samoće Alfirević odmah intonira cio mozaični splet svoga mnogolikog i raznobojnog lirskog puta ovako:

Iz dogadjaja mnogih, oblika i rieči
samoća u nama raste neosjetno,
i težka je, i kadkad u vjetru puste noći
kroz ustne stisnute zaječi,
bezkrajno sjetno.

Prvi stih: Iz dogadjaja mnogih, oblika i rieči pokazuje tri elementa, koja osobito gospodare u prvoj spomenutoj značajci. Prošlost se pjesniku odkriva na razne načine. Ta doživljavanja su posljedak osobnih patnja u životu ili viđenih kroz prizmu stvarne jave, polustvarne mašte ili čiste mašte. U pjesmi: Selitba, koja je sva protkana konkretističkim lirskim zamahom imamo ove stihove:

i vidim prošlost u slikama znanim,
i tjeskoba neka u meni se penje.

pa:

Medju razbacanim stvarima govori zagonetno
prošlost moja.

U istoj pjesmi prošlost se cieni prema ostatku biednih dana, ona je pjesniku strana, kao nepoznata i draga žena, medju stvarima ruka samo nju dodiruje, pa se pjesma završava:

Ostati ovdje, jer veče je tužno kao razvaline,
dok ruka mora po prošlosti kopati.
Padaju časovi kao zemlja po grobnoj lopati.

U pjesmi: Crkvice pokraj mora, one u primorskom krajoliku stare i pogurene, čuvaju dušu davno nestalih ljudi i toplinu srdca prošlih i neznanih godina. Pjesma: Split protkana je za ovu značajku liepim prelivima dozivanja prošlosti u šarenom životu današnjice. Dioklecijanova palača u ljepoti ruševine, koja ima dušu, sja u pjesnikovom oku drevnom razkoši, jer:

ovdje se prošlost čudno sa sadašnjošću spaja.

Slično pjesnik izražava u pjesmi: Dalmatinska ognjišta kad kaže:

Ona su srdce kuća kao lik drevne bake,
što uz večernju vatru uspomene niže
i mirom crne haljine kao da čuva
duh prošlosti, što hvata nas sve bliže,
dok dimnjakom vjetar duva,
u kuhinji punoj starinskih stvari.

Ta prošlost, ta slabost pred tokom vremena, koje sve grize i ruši izražena je u strofi pjesme: Mrtvi ovako:

Nepopravljivo nas muči i vječna ljudska slabost,
prkos ili ponos prošli, rieči fino sitne,
kad znamo, da smo mali pred vremenom, što steže
i kazuje, da su grižnje strašno neumitne.

Dobra pjesma: Bosna, najbolji je primjer za razjašnjenje pjesnikovog estetskog uronjavanja kroz krajolik u prošlosti i revelaciju mnogih težkih i tamnih sukoba kroz poviest. U predposljednjoj strofi pjesnik prije, nego li nam pruži sintezu vizije tragičke ironije pjeva:

Prodjoše vjekovi preko razpuklih zidova,
bojevi, pokolji i ponoćni požari.
Sad zaborav dubok kroz lišće jablanova
diše, i prošlost spava kao barjaci stari.

Život lutalica uhvaćen je lirski, kao u svjetlopisu u pjesmi: Ulični pjevači. Pjesnik za njih kaže:

Oni pjevaju i teturaju uzdignute glave,
o čežnji, o balkonima i svjetlom vodoskoku
a u tom snu je prizvuk neizrecive jave
koju, nikom znanu, nose ko smrt u oku.

Dok ih darivaju, pjesnik ih zamišlja ovako:

I ruka im se diže u patetičkoj gesti,
otrcani kaput u pjevanju se klati;
svoju prošlost skupljaju, dok posrću na cesti,
al' još bi nešto svietlo htjeli od sebe dati.

Pjesma: **M o r a** u trećoj strofi pokazuje pjesnikov stav o doživljavanju pretvorbi u mašti, kadgod kroz njegovu sanju mora prodju:

Na površini bez jarbola, bez brodova i jedara
voda bez obala nosi me u daljinu.
Na tom putu me opaja moja duša stara,
što je iz bezobličja bljesnula u pomrčinu.

Peta strofa iste pjesme zaista je izpoviest, koja nam mnogo kaže:

Isto sam što i more, jer ne znam šta sam:
tišina ekstaze pred zagonetnim prostranstvom
i bura, što se javi kao uzklik strastan
u padu pred ženom, u kriku pred božanstvom.

Sličan naglasak i timbar mašte ima stih u pjesmi: **J e d r e n j a c i** za koje pjesnik kaže, kako smo spomenuli, da su i san i vrieme, koje uviek dalje kreće.

Kao što smo prije spomenuli pjesmu **B o s n a** i natuknuli, da se u njoj pojavljuje više značajki, tako bismo mogli reći za pjesmu: **G o s t b a p o k r a j m o r a**, koja po mom sudu od svih Alfirevićevih pjesama najbolje sintetički izražava lirski napor pjesnikov. I u njoj su elementi za sve četiri značajke. U njoj je pjesnikova gnomska liričnost izravno doživljena i izražena u sjaju tragičke ironije. Na toj gostbi u jednom jedinom stihu pripravlja nas pjesnik za bol i tragički osjećaj za stare kapetane, koji u veselom družtvu vraćaju sebi mladost, te nam u stihu ovo kaže:

Ruke pune prošlosti, čašama se kucaju.

Ova pjesma, kao i pjesma: **B o s n a** ima misaoni završetak u značajci tragičke ironije u dvjema posljednjim strofama. Na kraju zbirke pjesma: **D a n i** ovako završava:

Al' kad nas vrieme u ogledalu nadjača,
i za davnim bljeskom očiju srdce žali,
osjetimo sa suzom nikom znanog plača,
da često bjesmo srećni, a nismo znali.

U drugoj značajci Alfirevićeva pjesničtva susrećemo nepregledni niz lirskih evokacija uspomena. One su skoro sve uklopljene u primorski krajolik. Takova je ciela pjesma: **R u k e s t a r i h m o r n a r a**. U to nas uvjerava druga strofa.

Te ruke koščate, tamne i navorane
Držeći lule stare dimom krugove prave
i u crtama oštrim kriju daleke dane,
koji, u talasu sjećanja, spuštaju njihove glave.

U ostalim stihovima uspomena se elegički javlja i završava meko. Slično je i u pjesmi: **K a p e t a n o v a s m r t**, koja počinje:

Umrô je vičući zadnju zapovied,
koju nisu čuli daleki mornari.
Užarenim očima bolestnika
Gledao je uspomena stvari
i tražio pogled starog svjetionika,
i jezivo sreo pogled izpovjednika,
i našao samo sred večernje sjene,
što navaljuju u sobu,
uplakane žene,
što vode grobu.

Spomenuta pjesma: Stvari pokazuje crescendo sjećanja, koje raste osobito u stihovima:

Kao onaj, koji se čudi svemu oko sebe,
mi gledamo stvari kroz svoje nepostojanje,
u životu, što je izrastao neshvatljiv,
protiv naše volje,
iz vremena i krvi praotaca,
i kao život naš i stvari su sanje.

Jednakost ovog baladnog razpoloženja imamo u pjesmama: Sunčani satovi, Vinogradi pokraj mora, Ulice, dok u pjesmi: Mrtvi čitamo u sedmoj strofi ovo:

Na putu svagdanjem, u sobi, gdje se smije,
skoro rodjeno diete ili mladić gladi ženu,
mrtvi su medju nama i sve, što nismo znali,
odkrivaju nam mučno zatrtu uspomenu.

a u pjesmi: Veče siromaha završetak je u pointi, kojoj ne treba komentara:

I nema rieči, samo svjetiljka stapa
u jednu boju, sa stropa, lica mrka.
Sjećajuć se snova davnih, jedan starac ruke sklapa
i molitva djetinjstva postaje žalba grka.

Dvostih pjesme: Božići sličan je:

Sad uspomene zanose srdce kažnjenika,
i veće je strašno od nedostiživih slika.

U spomenutoj pjesmi: Bosna sve vrije od uspomena, ali u kontrastiranju završetka, koji ima drugčiji tonalitet. Nabrojimo još pjesme: Stari razvratnik i Stara pjevačica.

Sva ljepota izražena u pjesmi: Gospa pokraj mora i nije drugo, nego u hipotipozi izraženo sjećanje. Dekor starih kapetanskih kuća, mnogo sitnica među stvarima, a one predstavljaju uspomene s dalekih putovanja po morima, pokazuju stvarno pjesnikovo uživljavanje i osobno doživljavanje u valeryjevskom stilu uspomene na ljude i kuće i sudbine mnogih naraštaja, koji su prošli u patnji kroz život, ali u svojoj smirenosti i jednostavnosti žive u pjesnikovoj mašti, kao i u nama u oblicima elegija kroz koje u svakom stihu, u svakom slovu klija i buja plač.

Treća značajka, koju smo obilježili izrazom tragička ironija razasuta je u mnogim stihovima pjesama. Ima završetaka pjesama, kao što su već spomenute: Bosna i Gostba pokraj mora u kojima to lebdi i nameće se čitaocu. Slične ugodjaje imamo u pjesmama: Kapetanova smrt, Magarci mog kraja, Stari fenjeri, dok je u pjesmi: Ruke bolestnog mladića u cjelini provedena. Druge pjesme kao: Starost, Split, Mrtvi, Stari razvratnik, Ulični pjevači pokazuju samo jedno lice ove značajke.

Pjesma: Magarci mog kraja odkriva pjesnikov sviet u jednom djeliću života u Primorju. Tragička ironija ne dolazi, kao i inače iz pjesnikovih želja takovog gledanja, nego tragičku ironiju naslućujemo iz života i običnih stvari o kojima pjesnik nastoji pjevati.

U pjesmi: S t a b l o u d v o r i š t u razasuto je mnogo slika o životu stabla u dvorištu okruženom zgradama. Poslije razčlanjavanja pjesničkih osobnih dojmova, pjesnik prelazi u ekspresionističku sintezu:

Razlistava se blistavo i sja u vedrom muku.
To je čežnja sa daljinom i slobodom.
Trepeće blago i šušti stotinu mu ruku,
i uviek pjeva život, sputano uzkim svodom.

Uzporedimo li ovo sa završetkom ostalih pjesama, kao završetkom pjesme: Stvari:

Tad osjećam, kako se smiju stvari,
one, robovi naši za čas,
a ipak kruti veliki gospodari.

onda završetkom pjesme: S e l i t b a, Č e m m p r e s i k r a j m o r a, M r t v i, B o s n a, te na koncu s dvjema strofama: G o s t b a p o k r a j m o r a, mi smo sviestni pjesnikovog pobijanja ove tragične ironije, koju mu život tovari u doživljajima mašte. Preko ove značajke Alfirević je pojedinim stihovima izrazio u ekspresionističkim naglascima misaono svoja lirska razmišljanja. U pjesmama ovako to izražava:

od ljudskih pogleda sve se strašno mienja.
i živi samo sjećanje i sanja.
(Stari fenjeri)

U pjesmi: V e l e g r a d s k e v e č e r i imamo izražaj:

Blago je gledati odsjeve, koji jure
kao zmije zlatne. I tako idu ure.
Velika je vreva. Uz gradjevine sure
Nepoznata lica u nepoznato žure.

Ista pjesma u anaforičkom klimaksu završava smireno u viziji bukoličkog raspoloženja. Slično je u pjesmama: D j e c a, k o j a s e n i s u r o d i l a, S u n č a n i s a t o v i, V i n o g r a d i p o k r a j m o r a, dok pjesma: E p i t a f ima ovaj predzavršetak:

I lutat i puštat se po najtamnijim valima,
bez dolazka u luke, bez prilaza gradovima;
osjetit sebe najčišćeg na osamljenim žalima,
u snovima djetinjstva, u zrelim časovima.

Slično je i u pjesmi: P j e s n i c i i ž e n e, a sjetimo se ovdje pjesme: S p o m e n n a g u š t e r i c u (u zbirci: R a n j e n i g a l e b) i pjesme: O b j e š e n i u Nazorovoj antologiji: »L i r i c i c r o a t i«, pa ćemo se uvjeriti, da su to izrazi, koji pokazuju pjesnikove lirske izpoviesti, a ove opet ne moraju imati u svojoj čistoći i izrazu filozofski nazor o borbi za jasnoću pitanja našeg mikrokozma.

U dojmovima ove vrsti mi osjećamo niti i odbljeske sličnosti poimanja svieta, u baudelairevskom smislu premda je na mnogim mjestima svietlo bukolike u opisu i u uspomeni umanjeno težinom tereta misaonosti. Vedrine su krajolika pomutili, kao na morima magle ljepotu jedrenjaka. Alfireviću nije nigda osobito stalo, da uđe u ljepotu primorskog krajolika ditirambski. Ljepotu vidjeti, pa ona neka onda talasa površinom naše duše i uzburka misao, to mu ostaje kao neizravna težnja.

Čudni su to osjećaji, premda ih možemo zbog jasnijeg shvaćanja pjesnikove ličnosti uokviriti u spomenute značajke. I razvoj 'oka ritmičnosti, kao i dužina stiha kod Alfirevića se zato kreće uviek u rastućem smislu, da bi opet popustila, pa narasla i tako dalje. Valoviti razvoj slogova u pjesmama od deveterca, pa do sedamnaesterca nalik je morskom uzbibanom valovlju. U početku, kad valove promatramo pogled nam je uži, širinu ne vidimo, a kad pogled produžimo, podignemo, onda su i valovi sve širi, ritam se njihov gubi i nestaje u modrini. To je taj čudni osjećaj. Mnogima ova pojava može stvoriti dojam oblikovne hrapavosti, ali i ona je možebitno uslovljena raspoloženjem pjesnika, da mu takav oblik najbolje odgovara zbog dubine daha i spleta u gomilanju slika u trenutcima nadahnuća.

Značajka, koja me je pri prečitavanju Alfirevićevih pjesama osobito lirski uviek pokrenula, jest upotreba rieči, koje, kako sam kazao, zasiecaju u djelokrug oneiratskog-sanjâ, snova i mnogobrojnih drugih izraza, koji izražavaju ovo duševno — tjelesno stanje. Rekosmo, da se ovakovi izrazi nalaze od četrdeset i devet pjesama u trideset i dvie pjesme. Osim toga ti su izrazi temeljni za oblikovanje nadahnuća i plastičnosti rieči samih pjesama. Idimo po redu pjesama u zbirci, pa ćemo naći ove izraze: *Ženama davnih sanja* (8)[1], *Magarci sneni* (13), *Sjećanje i sanja* (15), *Sneni* (15), *Jer su ljudi od biede tako sneni* (16), *i djeca izpijena s izrazom starca spavaju* (17), *Al' oči su sve sjajnije i sve ljepše sanje* (19), *Djeca, koja se nisu rodila žive u našim snima* (23), *I kao život naš i stvari su sanje* (28), *Sneno življahu* (30), *Snovi mladosti* (30), *Koliko sanja i putovanja zapliće mi se korak, iz sadašnje jave s onim, što sam nekad snivao* (31), *Kakav sviet se gubi u sumraku naših sanja* (36), *Čije rieči iz našeg sna će klijat* (37), *Sve biva jednostavno ko sjaj vode, što spava* (38), *Smiruju snenim bojama dušu* (40), *Svoj razgovor sneni, kao da se klanjate i sanjate* (43, kaže za čemprese) *Šetnje svečanih stabala pored obale sanja* (45), *Te snage, što je, kao more stvorila tolike snove* (49), *Polumrak sneni* (52), *Sad zvone zvona pokraj zdanja njegovih snova,* te stih iz pjesme: Split i ovi sliedeći:

Ovaj grad se rodio iz njegovog sna.
Kao što netko napiše jednu divnu knjigu,
On je stvorio ovu palaču.
na moru, čiju modrinu je sanjao,
umornoga lica,
u nemiru priestolnica.

Zatim: *ognjište pruža odmor pun blagih snova* (56), *one razvijaju zanos mojim snovima* (59), *kad su oni tako daleko, drugčiji od nas snivaju* — u pjesmi: Mrtvi (62), *U snovima djetinjstva* (64), *Sjećajućse snova daljnjih* (65), *Obaraju glavu, u polusnu, bez nade* (67), *Sumorna misao biva zbog vidika tih doba, što ih obnavljamo u snima* (69), *Što radja umor sanja* (69), *Sad zaborav dubok kroz lišće jablanova diše, i prošlost spava kao barjaci stari* (71), *Da razočaran njima ovdje udje u san* (73), *Dok djevojke sanjaju na bjelini perja, a u tom snu je prizvuk neizrecive jave* (77), *Svu čežnju za svietlom. od koje sanja pati* (79), *I život zalud prosnivam u svietu* (80), *Umornim hodom širiš bezbroj snova (88), Kroz moju sanju uviek mora hode* (90), *Stisak tvoje ruke spaja me sa lietom nevidljive ptice, s kojom putuju snovi i dok more zapljuskuje i opaja nas sneno* (93), *Cvrčaka zrik me povlači u san — kraj ovaca uz rieku, što blista mirna i snena* (95), *San, što je rastao*

[1] Brojevi u zagradama označuju stranice u zbirci: More i daleki gradovi.

sa mnom na putu kroz žita (96), *More je krotko pred vrtovima sanja. More ovdje u težkom blistanju spava, u zalivu pred vrtovima ono spava* (102), *More spava, u vodi pred vratima sanja* (103), *Kao u vodu izvorsku mlad i snen* (104), *Lutajuć oceanima u snima, s glavom prema moru na hridi snije* (108), *Oni su san i vrieme iz čezlo koje brodi* (109), *U snu, i njihov san izmedju neba i vode, O kako ih osjećam, kad doplove sneno* (110), *Ta mrtva priroda stvara blagost snova* (113), te konačno u posljednjoj pjesmi: D a n i — *kao susret s jednom ženom, što prešla je u san, al' časovi se gomilaju kao nejasni snovi* (116).

Sad na kraju, kad smo naveli ove raznolike izraze pjesnikovog lirskog razpoloženja u ovom tipiziranju izraza, možemo kazati, da to nije nikako slučajno, nego da je ovakovo oblikovanje tipično za lirsku fizionomiju Alfirevićevog pjesničtva. Iz pjesme, koja sama ima naslov: S a n nisam ništa citirao, karakteristična je njezina prva strofa (str. 74.). Pjesma opisivanjem od osobnog prelazi u obće i završava ovako:

U starim pećinama
Žive pradavni sni,
i mi smo jedno s tim dubinama
u šumu kiše,
gdje spavamo sve umornije i sve tiše,
mi, koji smo davno zaspali
i probudit se ne ćemo više.

Druga pjesma sličnog genrea: Ž e n e, k o j e s p a v a j u izražava u rubensovskim bojama motiv, koji sliedi iz naslova, mekoputno i s uvenulom bolećivošću u kojoj rieči: *snovi, spavaju uspavano, uživajuć u snima, spavaju,* gdje strasti umirene snivaju upućuju na obći sklop ove značajke.

Osim krajolika, koji su uronjeni u snove i život je, kao i životinje i biljke uronjen u snove. Kroz te sanje u pjesmi: M a g a r c i m o g k r a j a (str. 13) — *Magarci sneni* povezuju svoj stoicizam s pjesnikovom vizijom ovakovog dekora. Početak pjesme: S t a r i f e n j e r i intoniran je stihom:

na šetnjama noćnim po gradu uspavanom,

da bi onda usliedio mah nadahnuća u misaonosti tragičkog dana.

Jednaka je pojava u početku pjesme: D j e c a, k o j a s e n i s u r o d i l a:

Djeca, koja se nisu rodila žive u našim snima:
Ona su našeg bića nejasna produženja.

Pjesnik u pjesmi: S t v a r i odrješito tvrdi:

Kao onaj, koji se čudi svemu oko sebe.
Mi gledamo stvari kroz svoje nepostojanje,
u životu što je izrastao neshvatljiv,
protiv naše volje, iz vremena i krvi praotaca,
i kao život naš i stvari su sanje.

Kako maštom intuira pjesnik snagu svoje ljepote i, kako tu snagu crpi iz snova, vidi se osobito u pjesmama: V i n o g r a d i p o k r a j m o r a, S p l i t, osobito u karakterističnim stihovima ove posljednje pjesme. U ovoj pjesmi pjesnik daje sanji višu duhovnu značajku doživljaja i tako ovim stihovima obilježava stvaralačtvo uobće.

Ekstaza svečanog i u suncu blistavog podneva u pjesmi Veliko podne, premda je nekako ditirambska u svom ritmu, u njoj se ipak lomi ovakav ritmički tok, jer pjesnik zna:

Opet se u meni odrazio davni dan
iz djetinjstva, s čari tišina ponovljena;
cvrčaka zrik me povlači u san,
kraj ovaca uz rieku što blista mirna i snena.

San, što je rastao sa mnom na putu kroz žita,
kao zaborav svega ljudskog, i jedne drage žene.
Možda bi bilo dobro, da je tu sa mnom skrita.
Al ne! jer moje su oči u vječnost upravljene.

Pjesma: Vrtovi pokraj mora izražava u svojim akvarelski nabacanim slikama mirnoću mora u kojoj sve tone u san, jer more u ljepoti spava. Odgonetka simbola naslova zbirke, kao da se može među inim naći u sonetu: Grob na moru u nezapaženoj čežnji pjesnikovoj, kad kaže u početnom stihu druge strofe:

Lutajuć oceanima, u snima ko stari moreplovci
zavičaja, tražio mir je neznanoga kraja
i gledo srdce i svim vrtlozima.
Mladost je prošla s tih olujnih stiena,
pod snagom mora, velikog stvarača,
da mašti izraz dâ kroz bezbroj mnienja.

Chateaubriand je upravo dodirom svoje mašte i mora stvorio mnoge izraze, a tako isto i naš pjesnik. Sanje, nastale u djetinjstvu, oživjele su u blistavoj aureoli tek onda, kad je pjesnik osjetio mogućnost izraza, u glavnom onda, kad je sviestno ili nesviestno rekao samomu sebi: Pjesnik si i tako odkrivaj kroz uspomene snovâ nove sanje. Vriednost ovakovih metafora zaista je odlučna za poznavanje dubine lirskog nadahnuća i jednakosti izražajnih snaga u Alfirevićevu pjesničtvu.

U svietlu ovih i ovakvih značajki, dok smo ulazili u zagonetnost pjesničkog stvaralačtva ovoga pjesnika, mogli smo uočiti, da ima još mnogo toga, što bi se moglo dodati ovim značajkama, i što bi moglo dielom ili podpuno razjasniti bogatstvo pjesnikove mašte, a onda i odrediti njegovo mjesto u razvoju i izrazu suvremenog hrvatskog pjesničtva.

Tako n. pr. njegove pjesme o moru, kojih je skoro polovica u zbirci, redom pokazuju osobitu smirenost u opisu. Osim smirenosti opisa pjesnik kroz krajolik, kroz nenaslućene daljine i cieli niz doživljenih uspomena, imaginativnim putem, daje opisu svoj pečat. Nazor je u svojim opisima mora i života ljudi, a osobito prirode uz more, izkoristio svoje poznavanje flore i faune, a Alfirević je u uspomenama, koje su ukorienjene u njegovu prirodu izrazio ljepote mora i primorskog krajolika. Premda su Nazorovi opisi u vrlo mnogim pjesmama versifikatorski jaki kroz bljesak rieči, dotle su ipak Alfirevićevi opisi tiši, konkretni i obojeni tugom svieta, koji je dalek i usanjan u samog sebe, kao u bajkama. Od pjesme: Magarci mog kraja, u kojoj je smireni krajolik uklopljen u stoičku izdržljivost magarca, pa pjesme: Bunar, u kojoj su značajni stihovi:

Sagradjen od djedova, on je slikar tišine,
pun odjeka zvonkih, poput velikih spilja,

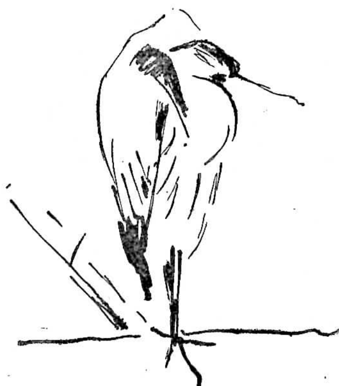
te spomenute pjesmice: C r k v i c e k r a j m o r a s njenom jednostavnošću i zatvorenom izražajnošću ljepota, onda: Č e m p r e s i k r a j m o r a, do pjesme: S u n č a n i s a t o v i, u kojoj opis dobiva svoj osobiti izraz. Od pjesme: S p l i t počinju opisi dubljeg daha i šarenijih boja, da bi završili u stihovima pjesme: M o r a

> Sva mora svieta pred mojim okom teku,
> ko sve ljepote, što ih znadoh ikad;
> samo u njinom glasu nadjoh svoju jeku,
> i samo zbog njih vedar sam kadikad.

U pjesmi: V e l i k o p o d n e opet opis krajolika blješti u ritmu, da bi u sliedećim pjesmama, u kojima se opisuje primorski krajolik, došao do smirenosti u pjesmi: V e č e r a p o k r a j m o r a u kojoj je ne samo motiv izvoran, nego i opisi u svom konkretizmu duboko ljudski, jer ljepota i osjećaj zdravlja pobjeđuju sve u životu ribara, koji poslije napornog rada u kasnoj noći sjede u spilji Pjesma završava ovako:

> Od pjesme ječe strane i svodovi spilje,
> Osjećaj silnog zdravlja stvara miris riba,
> i čovjek je pored vina vedar ko morsko bilje.
> U malom, bielom oblaku mjesec se ziba.

Ovo bi bile glavne značajke, koje zasiecaju u oznake značajki opisa u samim pjesmama. S ovim posljednjim napomenama mogli bismo kazati, da smo ipak u glavnim potezima ocrtali i dali profil najznačajnijih izraza i dohvata mogućnosti, do kojih je stvarno i doista u svom izrazu došao pjesnik izvorne mašte i izvornog izraza za primorski krajolik i za ljepote, koje se izražavaju, bilo kroz poviestnu prizmu, ili kroz pjesnikova sjećanja iz djetinjstva. Sve ove izražajne mogućnosti u Alfirevićevoj lirskoj izražajnosti dobile su svoj osobiti pečat i otvorile put za razumievanje lirske vizije svieta i njegovog lirskog poslanja.

TOMICA PENAVIĆ:

PROLJETNA VEČER

Spušta se sunce za zelene bregove
roneći zlatni pelud niz zelene listove . . .

Tko je taj veliki slikar,
što ima tako čudne kistove,
da mu se sve svečano podaje
i sve što svojim kistom dodiruje,
u nekome svetome zanosu miruje?

Ko mu je dao boje tako bogate,
i gdje je ruku i oko vježbao,
da iz njih stvara dražest i zanose?

Gdje mu je skrovište? . . .
Htio bih još večeras doznati,
da kleknem pred vratima njegovim
i da ga ponizno zamolim:

— Slikaru veliki, veći od svih slikara,
molim te toplo za jedan kist čudesni
i tajnu sa kojom boje sjedinjuješ,
da i ja uzmognem slikati
modrinu neba, ljubkost poljana i bregova,
bogatstvo sunca razsuta po njima
i život što zvoni
ritmom gorskog potoka.

O, Bože, kralju slikara,
kamo da kleknem u zanosu ove večeri?
Kraj rieke, na briegu, u šumi,
ili u crkvi kraj tvoga tajnoga skrovišta?
O, Bože, gdje ćeš me najviše obdariti?

BRANKO BORANIĆ:

PRODAVAČI NOVINA

Nova Hrvatska . . .
Narod . . .
Kostanji vrući . . . !
Kupite, kupite,
jer moramo kući.
Mi gazimo snieg
s noge na nogu,
i mislimo snuždeni
na bieg
iz ove studeni.

Mi vičemo,
vičemo, da prodamo,
i još dugo u noći
ulicama hodamo.
Nas grije
samo našeg glasa dah
i žar kostanjareve peći.
Nas nije života strah,
ali treba negdje poći
tko će nam reći moći:
Kada ćemo već jednom
veselo vikati
. . . najnovije viesti,
posebno izdanje . . .
naše su patnje prestale,
svršilo je ljudsko klanje . . .

Nova Hrvatska . . .
Narod . . .
Kostanji vrući . . .
Kupite, kupite,
i mi moramo kući . . .

KRUNO QUIEN:

DVIE NOĆNE PJESMICE

I.

Vjetar mi šumi uokol kuće
i krši granje u očaju; čujem,
netko mi tiho o vratnice tuče,
al šutim šutljiv, tobož ne čujem.

Drma se kuća, sva iz temelja,
drveće hoće vani, da viče,
trebat će zidar i drvodjelja,
da sagrade nove, umjestnije priče.

Jer zemlja trese, stupovlje strepi,
jauče vjetar — gladan i ušljiv,
kobna se maska o lice nam liepi,
— a netko kuca o vrata, šutljiv.

II.

Dimnjaci, čujem, muklo umuju,
obnoć, duboko, samci putuju,
oblaci zrakom niemo luduju.

Vampiri, s glogom, šetnju opisuju,
u sobama se svieće uzvisuju,
a samci, putem, sve popisuju.

Ipak se prošlosti zaboravljaju,
a srdca pred stup crni ustavljaju,
na pisma točka i pečat stavljaju.

Samo se riedka stabla jadaju,
vojnici silni tvrdo padaju,
a smrti samo zemljom vladaju.

Oblaci zato zrakom luduju.

POVRATAK

Svrh pobjednih kula ne ćeš barjake
vidjet, kad padnu zaklopiv se vjeđe.
Sve su davnine u mašti još jake,
al večer krpom preko čela prieđe.

Drugare srest je za uglom sve rjeđe,
s jeseni u granju pjevaju rake.
Mrtvi su u zraku. Ne poznaješ pređe,
al tište te samca nevidljive zrake.

Uz pobjedne kule nema barake
za odslužena, puštena vojnika.
Sela su pusta, uz prijazne mlake.
jesenje vode. Ne čeka dika.

ZVONKO SABLJAK:

IZ PROŠLOSTI HRVATSKOG SJEVERA

Između Mure i Drave prostrla se kićena ravnica malo i pitomo Međumurje, »med dvema vodami, med dvema gorami«.

Na prielazu između šestog i sedmog stoljeća spuštaju se Hrvati sa sjevera na jug i naseljuju i Međumurje. Kroz 13. vjekova žive i umiru u toj ravnici »falat zemle štera ima dušu« Hrvati. Za dolazka Mađara u Alföld osobito 896. godine imali su Hrvati dobro uređenu Dalmatinsku i Panonsku Hrvatsku, a Međumurje je bilo sastavni dio Panonske Hrvatske. Mađari nemaju svoje države sve do kneza Gejze i njegovog sina Sent Ištvana, naprotiv Hrvati imaju već tada 75. godina svoje kraljevstvo sa svojom državnom, političkom i kulturnom tradicijom. Kada je Ladislavov namjestnik Almoš osnovao 1094. u Zagrebu biskupiju, došlo je i Međumurje pod nju što je opet jedan dokaz, da je ono bilo hrvatsko.

Kad je Hrvatska sklopila 1102. »pacta conventa« s Mađarima, zamjenjivao je kralja u Hrvatskoj ban, koji je imao kraljevske ovlasti. Međumurje je bilo pod vlašću hrvatskog bana, a južne Ugarske županije, zaladska, šomodska te baranjska bile su isto pod vlašću hrvatskog bana. Za vrieme borbi s Turcima usjelo je Mađarima mađarizirati te krajeve, a sve do turske provale bili su oni izključivo pod vlašću hrvatskog bana. Crkvena jurisdikcija nam je najljepši primjer za hrvatstvo Međumurja, jer kad bi Međumurje prije osnutka zagrebačke biskupije pripadalo Ugarskoj, moralo bi u crkvenom pogledu biti pod biskupijom Vesprinskom ili pečujskom, a Ugarska je 1093. bila u državnom pogledu odieljena od sjeverne Hrvatske, pa ne bi imali razloga ni Ladislav ni Almoš kidati Međumurje od vesprinske ili pečujske biskupije, pa da ga stavljaju pod upravu zagrebačke biskupije, koja je i onako prostorom veoma velika.

Najstarije viesti o zaladskoj županiji potječu iz godine 1200., o šomodskoj 1205., uglavnom iz 12. stoljeća. Inače o Međumurju nema mnogo poviestnih podataka. Naprotiv iz 13. stoljeća za vladanja ugarsko-hrvatskih kraljeva Andrije II., Bele III. i IV., Stjepana VI., Ladislava Kumanca i Andrije Mletčanina sačuvano je dosta pisanih listina u kojima se spominju neka međumurska sela: Nedelišće, Prelog, Subotica, Belica, Palinovac, Šenkovec, Buzovec, Zebanec, Sveti Križ i Goričan. Najstarija povelja, koja govori o Međumurju, napisana je godine 1226. u Zagrebu Ova se listina čuva u pismohrani zagrebačkog kaptola. U toj listini se pripovieda o vlastelinu Mutimiru Mutimiroviću, koji je posjedovao imanje Otok kod Preloga i Bistricu na potoku Bistrica između Kotoribe, Dubrave i Vidovca. Radi svađe sa nekim plemićem Pavlom, morao je konačno iza mnogih razprava Mutimir predati Otok i Bistricu biskupu Stjepanu, tako je zagrebački biskup Stjepan 1226. postao zakonitim gospodarom jugoiztočnog Međumurja. Ova nam najstarija listina opet dokazuje, da je Međumurje 1225. i 1226. pripadalo Hrvatskoj, a ne Ugarskoj. Kroz čitavo vrieme personalne unije sa Mađarima Međumurje je u posebničko-pravnom pogledu vlastničtvo grofova i biskupa, kojih se je izmienilo mnogo, a bilo ih je mnogo, koji su posjedom kupovali bansku čast, jer ban je mogao biti samo onaj, koji je posjedovao u Hrvatskoj posjed. Tako su Tristani, Lankreti, Gisingi, Celjski, Ernušti stoljećima kupovali i prodavali Međumurje, a mnogi se za njeg parničili i

klali. Za vrieme turskih provala Međumurje dolazi u posjed obitelji Zrinski. Kralj Ferdinand darovao ga je Zrinjskom umjesto 200.000 forinti, što mu je bio dužan za uzdržavanje vojske. Zrinjski su bili vlastnici Međumurja za ogromnog turskog carstva. Mura je bila granica između Turske i Hrvatske. Mnogo je Međumuraca palo u turskim ratovima, a mnogi su bili zarobljeni, ali Međumurje nije nikada došlo pod tursku vlast. Još danas postoji liepa narodna pjesma iz Dolnjeg Međumurja »Turski robe« čiji je sadržaj uzet iz borbi protiv Turaka. Za vrieme kada je Međumurje bilo vlastničtvo Zrinjskih, osobito se iztakao Nikola praunuk sigetskog junaka, a brat Petra, koji nije bio samo junak na maču, već i na peru. Napisao je ep o padu Sigeta. Mađari svojataju Nikolu Zrinjskog, kao svog velikana, valjda radi izpjevanog epa koji je tiskan na mađarskom jeziku. Najveći dokaz o njegovom hrvatskom osjećanju je njegovo pismo zagrebačkom podžupanu Ivanu Ružiću: »Sviestan sam, da sam neodrođeni Hrvat«. Propašću Zrinjskih i Frankopana, postaje Međumurje kraljevim vlastničtvom. S njime upravlja carska komora u Grazu. G. 1605. proda ga kralj markizu de Prije, koji nije imao dosta novaca, te ga vraća kralju, a ovaj 1715,. dade u zakup grofu Čikulinu. Godine 1719. je kralj Karlo VI. darovao Međumurje za zasluge mađarskom grofu Mihajlu Althanu za sva vremena. Kroz čitavo vrieme 1100 godina sačuvalo je Međumurje svoj hrvatski politički značaj tek kad je podpalo pod Ugarsku, tada počinje sustavna mađarizacija preko učitelja, činovnika i mađarskih oružnika. U borbi između ugarskih i hrvatskih Pavlina najjasnije se vidi hrvatstvo Međumurja. Hrvatski su se Pavlini htjeli odieliti od ugarskih i osnovati svoju državu, te da im se pripoji i pavlinski samostan u sv. Heleni. To pitanje sada rješava Rim. Povodom toga izdana je izjava međumurskih župnika koja glasi: »Mi podpisani ravnatelji župnih crkava na čitavom otoku, koji se nalazi među riekama Murom i Dravom, na svećeničku našu vjeru očitujemo, svjedočimo i potvrđujemo, da je u cielom kotaru spomenutog otoka dravsko-murskoga jedini hrvatski jezik materinski i obćenit,koliko jezik javne uprave, toliko sakramenta pokore i ženitbe i jezik naših propovjedi.« Osim ove zajedničke izjave dao je još svaki župnik svoju vlastitu. Međumurski dekan i župnik u Čakovcu Stjepan Tatarić izjavljuje 14. XII. 1701.:

»Svi župnici Međumurja hrvatskim jezikom podjeljuju sakramente i propovjedaju, osim legradskog, koji ima župu i preko Mure, pa radi svojih župljana s onu stranu rieke, kadkada podjeljuje i propovjeda mađarski. U mojoj župi nema ni jednoga Mađara i ja sam Hrvat.«

Župnik u sv. Jurju u Trnju Mađar Daniel Legyel veli u svojoj izjavi sliedeće:

»Svjedočim da u mojoj župi nema ni jednoga Mađara, pa jedino hrvatskim jezikom obavljam sakramente izpoviedi i vjenčanja, ja sam pak Mađar.«

Tako je pavlinski samostan u Čakovcu podpao pod hrvatsku redodržavu, a sigurno je da su Mađari imali protudokaze, oni bi podvrgli pod svoju vlast pavlinski samostan. Geografi koncem XVII. vieka Danton i Federicus de Vit, pa povjestničari Martin Meyer, Farllatti, Valvasor, Vitezović i drugi savremenici smatraju Međumurje dielom Hrvatske. Iz ovo nekoliko poviestnih crtica, koje sižu u daleku prošlost hrvatskog sjevera, možemo mirno, razborito i triezno zaključiti, da je učiteljica života pokazala svima, da je »Falat zemle štera ima dušu, zemlja kaj sakoga sina prima, sakom srdcu svoje srdce otpira, i sakog kak svoga roda ima, Međumurje malo« samo hrvatsko i ničije više, a sva mitologija o kruni sv. Stjepana čiji je sastavni dio Međumurje, tek puka priželjkivanja, bajke ili bolje reći gatke čiji je pi-

sac prof. Bela Balint koji se u svom domoljubnom žaru tako zanio u »Nemzeti Ujsagu« od 4. VIII. 1943., da je Međumurce prozvao vendima i još je dodao »da se radi o ljubopitnom znanstvenom odkriću, koje iziskuje mnogo strpljenja, ali pruža duševni užitak«. Uistinu to je veliki užitak samo za koga, a strpljenje će biti naše i dalje, ali doći će dan kad će se onaj mali otok med Murom i Dravom vratiti majci Hrvatskoj, po pravdi Boga i naroda.

MIJA VRKLJAN: DJEVOJČICA

MARINKA SLAVUJEVIĆ:

TEBI PROSJAČE!

Svakim danom susrećem tebe — dragi prosjače i uviek te gledam, kako stojiš sa jednako izpruženom rukom. Ti nikada ništa ne govoriš, ali tvoj nevidljivi pogled više kaže, nego sve najtužnije rieči.

Večeras, — da večeras, umara me savjest radi tebe, jer ti nisam ništa udielila. Bilo mi je težko skinuti rukavicu, izvaditi novac i tebi ga pružiti. Žao mi je i vjeruj mi — dragi prosjače, da se to više ne će dogoditi, jer bi time pomutila mir svoje duše.

Čudno zar ne? Što ja ovako danas osjećam — samo se pitam, šta osjećaju oni, koji nikada ništa ne udjele?!

J. PAUPER, uč. VIII. razr. gimn., Široki Brieg:

SAMOĆA

Samoća je miris procvjetalih grana,
vječiti govornik najdubljih spoznanja,
najsvetije mjesto bolnih pokajanja,
zacjelenje težkih i krvavih rana.

Samoća je otok u nemirnoj vodi,
jedna tiha staza put sunčanih strana
tajinstvenim svietlom čudno obasjana,
što u nebo vodi...

ZLATA EISENSTÄDTER, uč. VIII. razr. gimn., Zagreb:

MOLITVA MARIJI

Marijo, u ovoj pretihoj noćnoj samoći
Molim ti se skrušeno izplakane sklapajuć oči.
Moje su usne spremne, da poljube tvoje skute.
Moje su misli, Marijo, sasvim tebi uzdignute.
Patimo, Majko, jadni smo bez duše.
Naši se ideali tako često spotiču i ruše.
U ovoj tužnoj dolini suza i grieha
Ima tako mnogo zluradoga smieha.
Presušili su izvori ufanja naših u Boga.
Prečesto bludi stranputicom naša izranjena noga.
Ne znamo, Majko, ništa ne znamo, a sve bismo htjeli znati,
I zato pred svojom vlastitom nemoći razočarani moramo stati
Bole nas bolovi naši i naših suputnika,
I naši su snovi kaos tmurnih slika.
O daj se, Marijo, nad svojom djecom ražali!
Ublaži svakom ranu, koja ga najviše pali!
Molim ti se noćas puna tihe nade:
Ta tvoje srdce, Majko, samo ljubiti znade.
I zato ti se skrušeno molim izplakane sklapajuć oči,
Jer znam, da ćeš me čuti u ovoj pretihoj samotnoj noći,
Znam, da će nam tvoja milost pružiti svjetlosti mnogo,
I da će posvećen biti, tko bude ljubiti mogo.
Zato te molim, Majko, da nam usne tvoje blage.
Izmole od Boga ljubavi, puno ljubavi i trpljenja snage.

MIRKO LAUŠ, uč. III. razr. Učit. škole, Križevci:

NOTTURNO SV. KRIŽA

Na mjesečini vrh vitkog zvonika
vizijom glasi vieća romone,
mačevi, slušaj, i kacige zvone
i smrtna je, zatim, začula se vika.

Sulice i koplja prodiru u grudi
i proklinje netko Sigismunda kralja —
šum... krv se vruća sabornicom valja,
u srebrnoj sjeni Lacković se budi.

Ah ne — nije borba; težki uzdah vrije;
to sjećanja kipe, srebren mjesec sada
mjesto krvi vruće svoje srebro lije.

I sred drevnog križevačkog grada
tamna sjena sveti spomen krije —
sabornicom mrtvom Sveti Križ to vlada.

ZVONIMIR GOLOB, Zagreb:

SJEĆANJE

U mojem je selu danas tako tužno...
U njem nema više veselja ni pjesme,
ne čuje se više zvonki žubor česme,
u mojem je selu danas tako ružno...

Utihli su puti, sve me sjeća na Te!
Sve je tako tiho ništa se ne čuje,
samo male pčele oko cvieća zuje,
utihli su puti, a ja molim za Te.

MATIJA MARČINKO, uč. VIII. razr. gimn., Hrvatski Karlovci:

ZANOS JUTRA

Divim se jutru zanosom rose,
što na cvietu sniva nedosnivan san.
(Jutarnjih magla razmrsuje kose
pokret nasmijan).

Sada glas svaki može da me gane
ko suza, ko stih.
O, nek ovo jutro s mene mučan pane
teret briga svih.

Nek budem malo, sasvim malo čedo,
što porodi ga slučaj — strasti plam.
Zašto da imam lice uviek bliedo
i sred množtva ljudi budem vječno sam?

Na čistom suncu baklju ću zapalit
i nosit ću je kroz života krug.
Znam: mnoge ću noći gorkim suzam zalit
i pratit će me mojih stopa rug.

LJUBO RIBARIĆ, Zagreb:

NOĆ UZ RIEKU

Vrbe na obali tiho
Objesiše grane nad vodu.
Sve je mirno i liepo,
A voda polagano milji
I male valove nosi.
— — — — — —
Samo je jedna riba
Pomutila noćnu tišinu.

BRANKO FERDERBER, uč. VII. razr. gimn., Zagreb:

LUTANJE

I tako lutamo zajedno
ja i moj drug,
a vani je tiha i sjetna večer.

Na cesti tuguju mrtva jesenska stabla,
Njihove klonule glave na naše tople dlanove
Njihove turobne sjene s nama u noć.

Sneno se propinju već pozaspale sutonske tišine
i mi im radostno dovikujemo.

Meko se uvija mračan sjenovit put,
a mi pokriveni sjenama lutamo u hladnu
jesensku noć,
Vjetar mlako lelija klonulim krošnjama,
a mi pokriveni sjetama pjevamo u hladnu
jesensku noć . . .

SALIH ZVIZDIĆ, uč. III. razr. Učit. šk., Zagreb:

PISMO MRTVOM OTCU

Otče, Ti mlad truneš
na malom seoskom groblju,
u sjeni stare džamije.
Žile plavog jorgovana
Obvijaju ti tielo.
Žalfija te pokriva.

Otče! Je li Ti tamo dobro?
Jedanput ću nasloniti glavu,
Na tvoj travom obrastao mezar,
A Tvoja duša dobri otče
Neka mi sve izpriča.

Moj dobri otče!
Kuća je naša grobnica pusta
Kako nas Ti ostavi.
Niema su naša usta
Svi smo ko kamen ledeni.

Jedino mali brat Sead,
Kad svud tišina vlada
Ime Ti spomene nekad.
Zove Te, da mu doneseš igrački.
Tad nama suze zablješte u oku,
I trošno grlo jedva šapće meko
»Tvoj tata je, sine, daleko, daleko.«

Kad proljećem jorgovan izcvjeta
I veliki mu budu cvjetovi plavi
Nabrat ću ih jednu kitu,
Pa staviti na naš prozor stari.
Iz mirisa cvieta
Tvoj ću govor čuti.
Mama će suzama
Jutrom ga zalivat,
A ja ću uzet jedan struk njegov
Što sja ko pram zlata
I reći bratu malom Seadu
Da mu to šalje naš dobri tata.

ALIJA BEJTIĆ:

NAJSTARIJA DŽAMIJA U HRVATSKOJ

Baš na osamdeset i trećem kilometru, iztočna željeznička pruga Sarajevo—Višegrad izbija u Ustipraču i kotlinu vijugave rieke Drine, odakle jedan njezin krak vodi za Višegrad, Priboj i Rudo, a drugi uz samo korito rieke Drine prema Goraždu i Foči. Ovaj drugi krak probijajući se čas kroz krševit kraj, čas kroz plodna polja i česte voćnjake, ostavlja i s jedne i s druge strane česta sela s gusto načičkanim kućama. Na dvadeset i trećem kilometru dopire u pitomo mjestance Ustikolinu, koje se usred gustih voćnjaka smjestilo pri ušću riečice Kolune u Drinu, po čemu je i dobilo ime (Ušće-Usti-Koluna). Danas je to pusto i pogorjelo mjestance, dok prije bješe živahno naselje s preko dvie stotine stanovnika. Ustikolina je poznato voćarsko mjesto u Podrinju, još poznatije po izvrstnom drinskom duhanu, koji sjajno uspieva u ovom kraju.

Ustikolina i njena okolina bili su i u prošlosti znameniti. Tu su već Rimljani imali naseobine, a u kasnijim vremenima Ustikolina postaje poznatim patarenskim naseljem. To nam potvrđuju česti kameni spomenici svuda okolo Ustikoline. Patarensko (bogumilsko) groblje na Presjeci, podrug sata sjeverno od Ustikoline, je jedno od najpoznatijih u našim krajevima. U srednjem vieku Ustikolina bješe prometno trgovačko mjesto na »dubrovačkom drumu«, koji je preko ovog mjesta spajao jadransku obalu s unutrašnjošću Balkanskog poluotoka. Tada bijaše u Ustikolini i ciela kolonija dubrovačkih trgovaca, a 1413. godine spominje se tu i carinarnica za robu, koju su trgovci ovuda prenašali.

Još krajem 14. st. upoznaju se s ovim krajem turske čete — akindžije — i često krstare uzduž i poprieko po jugoiztočnoj Bosni, a negdje u prvoj polovici 15 st. Ustikolina s okolinom stalno dolazi u sastav Zapadnih strana — posebnog upravnog područja turske carevine, kojim je upravljao k r a j i š n i k sa sjedištem u Foči. U danima prodora turske vojske u Bosnu, gornje Podrinje s Ustikolinom bilo je prva navalna točka, pa nema sumnje, da su se oko Ustikoline vodile i znatnije borbe. U obližnjoj Jošanici je mnogo starih muslimanskih grobova iz doba Fetha (svi izreda mužki), na kojima su urezane sablje, buzdovani i striele, a to nam najbolje potvrđuje gornju tvrdnju. O tim borbama i o dolazku samog osvajača Bosne Fatiha pripoviedaju se u tim krajevima mnoge priče.

Ustikolina je zbog svog prirodnog bogatstva u zemaljskim proizvodima bila i u tursko doba naseljena i prometno mjesto. Njena okolina rano je razdieljena u timare ziamete (lena) pojedinim u boju iztaknutim ljudima, a polovicom 17. st. carinu i desetinu u Ustikolini ubirao je fočanski muftija. Porano je u tursko doba procvao u Ustikolini i kujundžijski obrt, na koji i danas sjeća prezime obitelji Kujundžića kod Ustikoline.

Polovicom 17. st. Ustikolina bješe liepo razviena kasaba. Tada je bilo ovdje više dućana, tekija (derviški samostan), haman (javno kupalište), han i dvie džamije. Bilo je još spomenika, koji su se tokom turske vladavine podigli u ovom mjestu, ali je od svih najznačajniji i najveći ustikolinska džamija sa svojom kamenom munarom, koja daje ovom mjestancu obilježje prave muslimanske kasabice. Uz to, ona je jedini od svih tih spomenika, koja je doprla i do naših dana.

Ustikolinska džamija svojom prilično prostranom zgradom ne odaje ništa osobita u arhitekturi. U lukovima njenih prozora opaža se motiv arabske arhitekture, ali njena vitka i visoka munara pokazuje, da je ovdje nekad radio graditelj koji je imao umjetničkog smisla u iztočnjačkoj arhitekturi. Umjetničku izradu munare još više poljepšavaju krasni kameni stalaktiti izpod šerefeta munare — poput onih na Karadjozbegovoj džamiji u Mostaru. Kako sama zgrada prema munari ne predstavlja skoro nikakve umjetničke vriednosti, nema sumnje da je prvobitna njena zgrada imala mnogo bolji izgled i da je stajala u uzkoj umjetničkoj vezi sa munarom. Ta prvobitna zgrada je tokom vremena oslabila, te su majstori koji, bez sumnje pripadaju kasnom epigonu graditelja, napravili današnju zgradu, koja munari čini silan arhitektonski paradoks. Konstrukcija i vrlo usklađeni građevni srazmjeri ove munare kazuju nam da je ustikolinska džamija nastala u doba kada je turska arhitektura bila u punom zamahu.

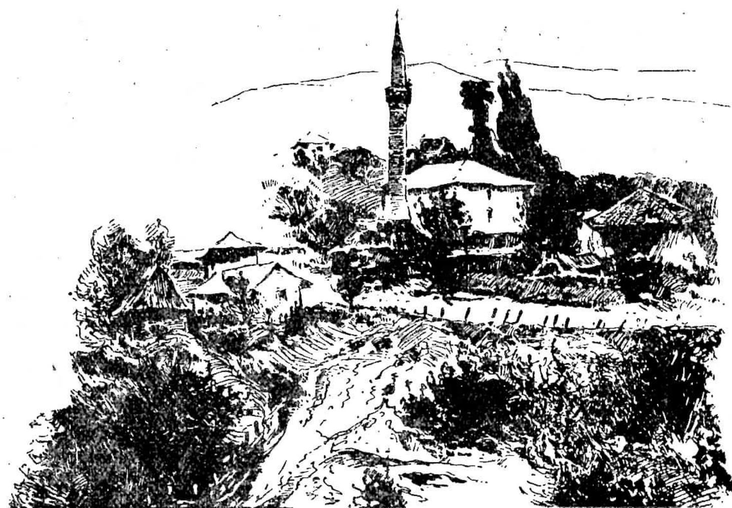
Ustikolinska džamija čuvena je po svoj Bosni i Hercegovini, ali ne samo po umjetničkoj izradi svoje munare, već po tome što se jednoglasno misli da je to prva i najstarija džamija koju su podigli Turci u našim krajevima. To je zabilježeno u različitim našim novinskim publikacijama, pačak i u naučnoj literaturi, ali se, nažalost, još ne nađe pouzdan poviestni dokumenat za tu tvrdnju. No, tu tvrdnju ipak ne smiemo zabaciti kao nemoguću, dapače nam mnoge okolnosti daju dosta vjerojatnosti zato, ali eto zasada tek niesmo u mogućnosti potvrditi to kao poviestni fakat. Poznata je činjenica, da je na mnogo prije službenog osvojenja Bosne kraj oko gornjeg toka Drine došao pod osmanlijsku vlast, a već 1435. godine turske čete se stalno udomaćuju u Hodiđedu i Vrhbosni. Iz svega toga kao posve sigurno proizlazi da je Ustikolina rano postala turskom kasabom, pa je posve vjerovatno da je tu, dmah po prielazu Drine, načinjena i prva džamija u ovim krajevima. To možemo predpostavljati tim više, kada imamo na umu činjenicu da su Turci u novoosvojenim mjestima običavali podići ponajprije džamiju, pak onda druge vjersko-prosvjetne i socialne ustanove.

Narodna predaja znade i ime osnivača ove džamije. To je turski vojskovođa Turhani Emin, koji je, kako narod tvrdi, sahranjen na Presjeci. Tu je množtvo starih muslimanskih nišana iz doba Fetha, i razprostranjeni su po čitavoj jednoj kosi. Na jednom od njih, i to najvećem, bio je tarih — kronogram — od kojeg su se prije petdesetak godina mogle pročitati tek ove rieči: »Kad intekale el-merhumu . . . . ibnu . . . . emiri livai Herceg . . . . . seneten tis'a ve sittine . . . «, što u prievodu znači: »Preselio se oprostom obasuti . . . . sin . . . . zapovjednik live (pokrajine) Hercegovine . . . . godine . . . šezdeset i devete«. Tekst toga nadpisa donešen je prema putničkim zabilježbama Mirona viteza Zarzycki-a, koje je on načinio negdje pred 1891. god. i objelodanio ih u Glasniku zemaljskog muzeja u Sarajevu u godištu iz spomenute godine. Negdje polovicom prošlog stoljeća posljednji put bio je kod nišana i čitao tarih na njemu rahmetli Muhamedbeg Čengić, pa je svojevremeno pričao spomenutom Mironu vitezu Zarzycki-u, da je na tome nišanu pisalo ime Turhan i Emin, a godina je glasila 869. Prema tome to bi uistinu bio grob Turhani Emina, koji je prema tome umro 869. po Hidžri, a 1469. po gregorianskom kalendaru. Koliko je to točno, nije poznato Nego ako je točno da na tome nišanu stoji rečenica »emiri livao Herceg, eto nam dokaza da je tu sahranjen jedan od krajišnika, koji je upravljao Hercegovinom i sjedio u Foči, a ako je to Turhani Emin, eto nam još jednog dosada nepoznatog krajišnika i zapovjednika Hercegovine, koji je poput

mnogih turskih državnika, ostavio u ovim krajevima i jednu zadužbinu — čuvenu ustikolinsku džamiju. Samo se postavlja pitanje kad je Turhani Emin mogao upravljati Hercegovinom (tu se razumiju one zemlje u gornjem Podrinju koje su spadale pod vlast Hercega Stjepana, dakle u Hercegovinu), kad je lista hercegovačkih krajišnika od 1464. pa nadalje podpuno poznata i utvrđena. Mogao je, dakle, biti zapovjednikom prije 1464., a te je godine skinut s toga položaja ili je dodieljen na drugo mjesto. No buduća iztraživanja će nam tek moći unieti nešto više svietla u ovaj tamni zakutak naše prošlosti, a time ujedno i u poviest ustikolinske džamije.

Ova je džamija stoljećima bila vjersko-prosvjetno središte muslimana tamošnjeg kraja, a pored njenih zidova sahranjivali su se mahom članovi uglednijih porodica iz Ustikoline, a naročito članovi poznate muslimanske plemićke porodice Čengića, čija se postojbina nalazi u Odžaku, četvrt sata od Ustikoline. Tako je na lievoj strani džamije u neuglednom kamenom turbetu — mauzoleju — prije kojih 200 godina sahranjen Kadri Alajbeg Čengić. To je bio lenski vitez (zaim) a ujedno i zapovjednik lenske konjice u tome kraju, koja je pod njegovom zastavom morala uviek biti spremna, da na mig bosanskog vezira pođe u boj. Njegov »odžak« — sjedište Alajbega — bilo je u današnjem Odžaku kod Ustikoline, po čemu je ovo selo, kao i mnoga druga s istim imenom u našim krajevima, i dobilo svoje ime.

Ustikolinska džamija godinama je resila izgled kasabice Ustikoline i viekovima je prkosila svima vremenima i nepogodama, dok ne nastupiše prije dvie godine one burne i krvave prilike u koje zapadoše sela i naselja u iztočnoj Bosni. U tim kobnim danima, kada je na stotine domova i imetaka uništeno, ni ustikolinska džamija nije ostala pošteđena. Zahvatio ju je plamen neprijateljskog ognja, i danas je ciela džamijska zgrada pusto zgarište ruševina. Tek je munara ostala uzpravno, da budućim pokoljenjima pokazuje na nekadanji kulturni uzpon ovih krajeva, a i na dane mutnih i krvavih prilika u iztočnoj Bosni.

DŽAMIJA U USTIKOTLINI

JAKOV IVAŠTINOVIĆ:

PREGRŠT SRDCA

Pružaju majke na ruci zebnju
za sutra.
Mole smilovanje neznane sile
uzalud.

Blješti se krvi kaplja na suncu
još neosušena.

Nakostrušena
žena plače za sinom
razbijenim negdje od granate
negdje
negdje.

Smirenja grizu ružno
viesti
razbijene u komadiće slučajeva
sitnih
turobnih.

Jedni nose punu pregršt srdca
drugi ih lupe po šaci štapom
i prospu sve srdce u blato
gaženo topotom bojno opremljenih konja.

Žene iztežu tielo nadom
na rubovima pustih razkršća
pod razpelima.

Smilovanja presušena strše golo
u suzama
razočarnim.

Svaki pojedinac bezkoristno nosi
i traži
punu pregršt srdca.

Pauci smrtne mreže predu
oko praznih pregršti
oko odbačenih srdaca.

VLASTA URŠIĆ, Zagreb:

OBRANE GORICE

Kak pozablena draga
ste obrane,
pozablene gorice.
Megla vas je v belinu zavila,
da ne bu tuga tak žmehka.
Trusi se tiho, listje,
žuto črleno.
Polamano trsje čist se zvilo,
zgaženi, pozableni puteki,
a zemla mehka, listje k sebi prima.
Znenada je sunce došlo,
kak dragi
prek vas je zlato presijal.
Al listje je jače požutelo,
trsje žalostno se svilo.
Kaj i vas gorice pozablene,
kaj i vas za srdce bol prijela?

VATROSLAV MURVAR:

BOKA KOTORSKA HRVATSKOJ KULTURI

Boka je osobito čaroban kutić liepe hrvatske zemlje. Ruka je Stvoriteljeva bila silno darežljiva u tome malenom prostoru. Netko je negdje napisao, da se ovdje nebo nasmjehnulo zemlji u stvaralačkom aktu. I uistinu na svakom koraku, pri svakom udarcu vesla o more, u svakom časku tihog klizanja barke po plavom ogledalu pružaju se novi vidici toliko istinski liepi, da nam zastaje dah. Odraz oblaka i visokih sivih vrhova, igra svietla s bojama blizkih kamenih masiva u moru je svakim časom zamamnija, blistavija i šarenija. Jedan film najljepših prirodnih boja, kome nema kraja i u kome nema lica. A tek kad mjesečina razlije svoj sjaj nad tihim, bielim gradićima i morskim jezerima Boke, onda je to zaista srebrena paučina, koja je prekrila cieli kraj, to je onda realizacija fantastične priče o začaranom, zaspalom životu. Druga komponenta neobičnog sjaja bokeljskih perspektiva jest silno umjetničko bogatstvo nagomilano stoljećima. Svi, koji su barem malo zavirili u ovaj zaboravljeni kraj, frapirani su čudesnim skladom prirode i poviesti, ljepote i umjetnosti. Pierre Loti, putnik dalekih iztočnih strana, pisac najekstravagantnijih putopisnih romana, bijaše u Boki uzhićen.

Svugdje u Boki noga zapinje o ostatke dalekih kultura. Šenoa je u svojim skicama nabacio ideju romana o kraljici Teuti, koja je stolovala u Boki, u Risnu. Sva stvaranja umjetnička i kulturna u Boki po dolazku Hrvata na Jadran jesu izrazito hrvatska, pečaćena spontanim izrazima hrvatskog duha, a vrlo često i hrvatskog imena. Tu je ključao neobično razvijen i intenzivan tipično hrvatski život. Nekada sastavni dio hrvatskog kraljevstva, pa kasnije osamostaljene Crvene Hrvatske pod drugom vladarskom kućom kraljeva hrvatske krvi, proživljavala je Boka težku sudbinu zapuštene i zaboravljene hrvatske periferije padajući u različite tuđinske ruke. U doba Turaka i Boka je bila osobito dragocjena komponenta graničarske značajke hrvatstva, noseći veliki dio tereta borbe na sebi. Perast, također nekada grad velike pomorske slave, srodan Dubrovniku, krcat velikim duhovima tipično hrvatskih osobina, danas je prava poezija tišine i prošlosti. S osobitom pobožnošću među ostalim hrvatskim relikvijama, Perast čuva mač, dar Bana Hrvatske, mučenika Petra Zrinskog, koji ga počasti svojim pohodom prigodom pobjede šačice peraštanskih Hrvata nad velikom snagom Turske. Sanjali su kako će im ipak jedanput doći živi Zrinski i opasati ovaj mač, njihovu najdražu svetinju.

Težko je sve bogatstvo Boke nabaciti u nekoliko redaka. U doba obćeg feudalnog sustava srednjeg vieka i posvudašnje pravne nesigurnosti čitavih stoljeća, Boka se poput Dubrovnika, odlikuje visokim, po shvaćanju suvremenim, ustanovama socialne pomoći, zadružne organizacije u najvećim razmjerima za sve slojeve pučanstva. Dok se još i danas odredbe i zapisnici crkvenih sabora svugdje pišu latin-

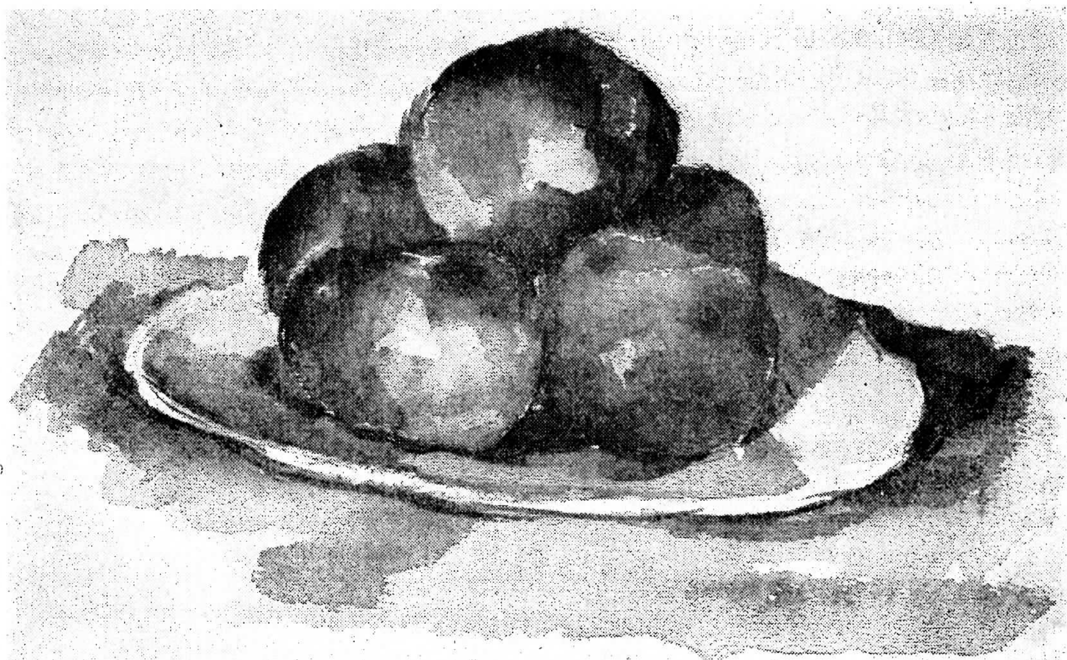
skim jezikom, po nalogu nadbiskupa iz peraškog roda Zmajevića u 17. stoljeću odredbe crkvenog sabora u Spiču (najjužnije točke hrvatskog etničkog i danas državnog područja), pišu se hrvatskim jezikom. Uobće ovaj rod Zmajevića (dvojica od njih nadbiskupi, jedan veliki admiral i osnivač ruske mornarice) djeluju u svim pravcima čisto hrvatski, rodoljubljem i nacionalizmom suvremenog doba. Dopisuju se s hrvatskim književnicima u Dubrovniku. Njima posvećuju svoje knjige, skupljaju hrvatske narodne pjesme, sami pišu pjesme, ljetopise i propovjedi na hrvatskom jeziku, podižu spomenike pisane čistim hrvatskim književnim jezikom, što je sve u ono doba gospodstva latinskog i drugog, kao jezika inteligencije i književnosti, ne samo neobično, nego čudesno. Njihovi filozofski i književni nazori su isti kao u Gundulića, Hektorovića i Zadranina Zoranića.

Od najrazličitijih i neizbrojivih umjetničkih spomenika Boke Kotorske, spomenut ćemo onaj, koji smatraju i nazivaju hrvatskom Sikstinskom kapelom, umjetni otočić Gospa od Škrpjela. 15. kolovoza svake godine razvija se na tom malenom prostoru veličanstveno hrvatsko slavlje, na koje dolaze tisuće naroda iz Boke, Konavla, dubrovačkih otoka i Dubrovnika, pa čak iz daljega, da u starom pomorskom zavjetnom svetištu izmole milost za izgradnju i očuvanje Zvonimirove lađe.

Otočić, na kojem stoji zavjetno svetište je izgrađen podpuno umjetno kao zavjet pomoraca Boke u dubokom zalivu. U 15. stoljeću peraška občina je stvorila zakon, da svaki brod u izvjesnim prigodama mora određene količine kamenja nasuti kraj jednog grebena, na kojem je po legendi nađena čudotvorna slika Gospina. Perast je tada imao moćnu mornaricu... Crkva na tom umjetnom otočiću dobila je svoj današnji izgled oko god. 1630., a neke nadogradnje i kupola izvršavane su kasnije. Osobita znamenitost arhitekture ove crkvice jest neobično prijatan i ukusan zvonik okrugla oblika s kupolom na osam stupova. Unutrašnjost je majstorski organizirana obzirom na efekat osvietljenja. Natrpana je bezbrojem darova pobožnih pomoraca, koji proživiše katastrofe na morima cieloga svieta daleko od domovine, pa tim darovima izvršavaju svoja obećanja. Krcata je značajnim radovima stranih umjetnika, tako mramorni oltar i glasovita slika na cedrovoj daski, oko koje je izpletena legenda. To je slika izvanredne ljepote, rad nepoznatog umjetnika. Umjetnički obrazovan u Veneciji, neobično talentirani domaći sin Tripo Kokoljić ili Kokolja (1661.—1713.) pod duhovnim vodstvom nadbiskupa Andrije Zmajevića prikazao je u toj crkvi na umjetnom otočiću u jedinstvenom sklopu ideju Marijina života i slave u 68 većih i manjih slika na platnu, visoke umjetničke vriednosti. Sve slike zajedno daju nezaboravan utisak sklada, ljepote i religioznoga ugođaja. Takav umjetnički doživljaj i tako realiziran, na platnu uhvaćenu i zadržanu ljepotu i u dateljima i u skladnoj zamisli jedinstvenog ogromnog djela uistinu ne ćemo susresti na cieloj ljepotom i skladom bogatoj hrvatskoj obali plavog Jadrana. Naročito elegancija renesanse i ženska draž nekih Kokoljićevih ženskih likova divno je uspjela, kao izrazi smirenosti, mudrosti i odlučnosti muževa. Sve to frapira gledaoca da se on zbunjeno pita, kako se to moglo dogoditi, da je to hrvatsko remek djelo nama samima toliko malo poznato. Smatra se, da je Kokoljić u nekim licima ovjekovječio i lik svoga mecene Andrije Zmajevića i svoj lik. Međutim postoji i pravi Kokoljićev autoportret u dvorani občinskog doma u Perastu. Na dekoraciji Gospe od Škrpjela radio je Kokoljić punih dvadeset godina. U Perastu se nalaze još neke slike ovog velikog hrvatskog umjetnika, a ima ih i na Korčuli, gdje je i umro. U crkvici sv. Ane, na brdu poviše Perasta ima Kokoljićev rad, na kojem se umjetnik hrvatski podpisao: »U molitvach tvoiech spomeni se i od mene gresnica Tripo Cocoglia pittur molim«.

Davno je pisao Ivan Kukuljević o ovom umjetniku rieči, koje i danas, nakon skoro stotinu godina, možemo bez izpravka ponoviti: »Život njegov i radnje njegove ne opisa nitko od savremenikah, te ćeš ga zahman, tražiti u raznojezičnih slovnicih umjetnikah, u kojih nalaziš inače ime mnogih neznatnih slikara, ako su samo po sreći bili Talijani, Niemci, Niderlandezi, Španjolci, Englezi i t. d., pa ako su se za koje vrieme bavili u komgodj velikom gradu.«

Da, uzrok Kokoljićeve nepoznatosti leži samo u činjenici, što on bijaše Hrvat, Jer Hrvati već poslovično ne vode računa o svome duhovnom blagu.

PETAR DEVČIĆ: MRTVA PRIRODA

DUŠKO KEČKEMET:

SUSRET SA PROŠLOŠĆU

Jučer sam bio u Remetama
poslije mnogo mnogo mjeseci
gradskog zaborava,

Tamo sam lani čitavu godinu proveo
na polju.
Po danu sam orao i kopao,
a uveče pjesme pisao.

Činilo mi se, da se sad vraćam kao izagnanik.

Dočekao me Grom veselo lajući
i blatno gazdinsko dvorište.

Radnici su zabijali kolje u vinogradu,
tužili se što ove zime nema sniega
i pitali me zašto nikad do njih se ne svratim.
(Oni misle da sam se u gradu pogospodio
i da mi ne prija više kruh seljački).

Rekoh im da mnogo učim i radim
i da nikad nemam vremena,
a i sunce sad rano zalazi.

Ali oni kao da baš nisu sve vjerovali . . .
i dalje su nastavili zabijati stupove.

Kad podjoh zgradama sretnem »kneza«,
gdje kola tjera iz grada,
kamo je jutros mlieka odnio.
Ja povikah izdaleka
ugledavši njegovu šubaru:
— Zdravo »kneže«,
što mi je kod vas novoga?

A on zamahne bičem na Riđku i Sivku,
koje poletješe,
i u očima mu zaigra priprosto veselje:

— Dobro nam došli, Duško,
davno vas već ne vidjesmo.
Zar ste zaboravili da ste s nama orali
i s nama palentu večerali?

»Knez« ga ja prozvah još odavna.
Kočijaš je bio,
ali mi najmiliji od sviju,
i najviše me volio.

Vodili su me po stajama i hambarima
i pokazivali mi što ima novoga
kroz ovo pola godine:

Tri se krmače mlade oprasile
i sada ih ima preko dvadeset,
a krava Šara će se skoro teliti.

— Peradi imamo dvaput više od lani,
samo nam je nešto lisica odniela,
a i dva zeca nam je Grom raztrgao.

Ali morate vidjeti i nova kola
koja smo dobili iz grada
sa dva sjedala na divnim federima
i sa crnim lakiranim fenjerom.

Pa i silosi su nam puni ove godine,
iako je posvuda bieda i nevolja,
Čak mislimo i još jednu kravu kupiti.

Tako sam se s njima posvuda šetao,
a onda sam sjeo u kuhinju
i popio lonac mlieka sa kruhom domaćim

Do večeri smo u toploj kuhinji
sjedili
i pričali o svemu i svačemu.
Doznah
da moje Šimunčice ne dolaze više na posao
i sada Remetinke kopaju,
jer da su se one previše pogospodile.

Pitahu me što ima u gradu novoga
i šta se priča kada će rat svršiti
i ima li nade skoro kakove.

I učini mi se,
da se nikad nisam u grad vraćao,
i kao da se ova zimska večer
s onima prošlima spojila . . .

I teško mi bje kad moradoh otići.

Kudravo me pseto do vratiju dvorišta
ispratilo.
I ja podjoh blatnom cestom put Zagreba.
Kad prolažah kroz selo
zvonila je Zdrava Marija.

Listak

ZEMLJOPIS HRVATSKE

Jubilarno izdanje o stotoj godišnjici Matice Hrvatske. »Zemljopis Hrvatske«. Obći dio. Svezak I. i II. Uredio dr. Zvonimir Dugački. Zagreb 1942.

Da se može zavoljeti svoja domovina potrebno je u prvome redu, da ju se upozna. Jedan od najpouzdanijih načina upoznavanja prirodnih ljepota zemalja, ljudi i običaja, jeste stručni zemljopisni prikaz dotičnog kraja. On nam daje uvid u davnu zemljinu prošlost, zemljin smještaj, geopolitičko značenje dotičnoga kraja, a uz to i sve ostale pouzdane geofizičke i antropogeografske podatke opisivanoga područja. Pruža nam cjelovitu sliku bogatstva dotične zemlje, duševnu razinu njenih stanovnika, kao i međusobnu povezanost te grude sa čovjekom i njegovim pregnućem i borbom sa prirodnim silama od davnine do naše sadašnjice u kojoj djeluje, te pod kojim uvjetima i da li stvara uslove za prosperitet budućim naraštajima? Dobar zemljopis, uz takvu obširnu spoznaju mora razplamsati iskru zanosa kod pripadnika prikazivane zemlje, jer i najoskudniji predjeli svieta imaju svoju naročitu draž, vriednost, značenje, važnost ili druge odlike. kojima se ističu od ostalih krajeva. Zato su mnogi narodi posvećivali naročitu pažnju zemljopisnim knjigama o svojoj zemlji. Mnogi su narodi, a naročito veliki, stvorili mnoga uzorna obširna zemljopisna djela svog etničkog prostora, a i čitavoga svieta. Takvim djelima su se odgajali i zanosili njihovi sunarodnjaci, no ujedno se u takvim prikazima znalo više puta davati i smjernice za koji narodni imperijalizam i gospodarsko presizanje. Često puta znade biti na oko koje strogo naučno zemljopisno djelo preteča planskom državnom zavladanju na proširenom životnom prostoru.

Kod nas je do sada napisano više zemljopisnih opisa hrvatskih zemalja. No da se izpuni manjak za obširnim suvremenim »Zemljopisom Hrvatske«, koje se osjetilo u našoj javnosti, osobito poslie uzpostave obnovljene hrvatske države, izdala ga je zaslužna Matica Hrvatska, kao treće djelo svojih jubilarnih izdanja prigodom svoje stogodišnjice. Do sada su izašla dva obsežna svezka na ukupno 700 stranica, koja obuhvaćaju tek obći dio, a uredio ih je dr. Zvonimir Dugački. Posebni politički dio biti će prikazan u daljnjim svezcima, a uredit će ih također dr. Zvonimir Dugački. U prvome djelu prvoga svezka ovoga zemljopisa donieta je na uvodnom mjestu razprava o zemljopisnom i geopolitičkom položaju Hrvatske iz pera Filipa Lukasa. Geologijsku i tektonsku izgradnju napisao je dr. Josip Poljak. O obličju površine pisao je dr. Oto Oppitz. Poslie toga sliedi obširan prikaz o klimi, kojega su napisali dr. Stjepan Škreb i njegovi suradnici. Hidrografiju prikazao je Zvonimir Rosandić, a zasebni prikaz o Jadranskom moru napisao je sam urednik ovoga zemljopisa dr. Zvonimir Dugački. Kao posljednja razprava prvoga svezka ovoga zemljopisa jest obširan prikaz tla, kojega je napisao dr. Mihovil Gračanin. Prva razprava u drugome svezku jest o biljnome svietu, koji je prikazao Ivo Horvat, a životinjski sviet prikazao je dr. Krunoslav Babić. Sliedi razprava o poljodjelstvu od dra Pavla Kvakana. Zatim od drugih privrednih grana opisuje dr. Tonko Šoljan morsko ribarstvo, dr. Milan Anić šume, dr. Nikola Peršić rudarstvo i industriju, te dr. Zvonimir Dugački sve grane prometa. Nakon toga sliedi osvrt na naselja, koja su prikazali dr. Zvonimir Dugački i dr. Milan Šenoa. Demografijske i narodne prilike prikazao je dr. Zvonimir Dugački i na kraju, kao zadnji sastav, doniet je prikaz hrvatskog etnografijskog sastava, kojega je napisao dr. Milovan Gavazzi.

To je sumarni sadržaj obiju svezaka, u kojima je 20 najpoznatijih stručnjaka objelodanilo obširne izvorne radove, koje bi svaki za sebe zavriedili osvrt i prikaz pojedinog stručnjaka za dotičnu struku. Za procjenjivanje većine radova ovoga zemljopisa nije dovoljno, da to prikaže geograf, već su neki prilozi tako obsežni, kao primjerice prikaz biljnoga svieta, kojega je napisao dr Ivo Horvat na punih stotinu stranica, a crta nam tako obširno i potanje čitavu hrvatsku floru, da je za pravu procjenu ovakove radnje potreban u prvome redu sud stručnjaka za pojedinu granu, a u ovom slučaju prirodoslovca botaničara. Isti je takav slučaj sa većinom ostalih radova u Zemljopisu. To je odlika, a ujedno i prigovor Zemljopisu, jer na taj način to veliko djelo nema geografski obradjeno dotični problem. Kada sam već spomenuo prikaz biljnoga svieta, koji je tako obsežno prikazan, čudno je, da prikaz životinjskoga svieta zauzima znatno manji obseg (dvadeset stranica). To je tek manji prigovor uredničtvu, da naime nije biljnom i životinjskom svietu posvetio barem približno jednaki prostor, jer imadu i približno jednaku važnost. Uzput spominjemo, da prikaz životinjskoga svieta imade svoje značajno upodpunjenje u Zborniku »Naša Domovina«, gdje je opet tome posvećena mnogo veća pažnja. Tamo je Zlatko Milković po prvi puta donio čak sustavni pregled sviju životinjskih vrsta, koje su zastupane na našem državnom području.

Uz te mnogobrojne spomenute vriedne priloge donieto je u oba svezka mnogo slika u tekstu i izvan teksta, kao i više grafičkih crteža i karata, a u prilogu dodana je fizička zemljovidna karta Nezavisne Države Hrvatske u omjeru 1:1,250.000. Zatim je tu pregledna geologijska karta, koju je sastavio dr. Josip Po-

ljak i karta biljno geografijskih područja Hrvatske i pograničnih krajeva, koju je sastavio dr. Ivo Horvat. Horvatova karta imade vriednost u tome, što nam prikazuje Hrvatsku i preko državnih granica, tako da obuhvaća novo pripojene dielove. Kazalo imena obećaje uredničtvo objelodaniti na kraju čitavoga djela.

»Zemljopis Hrvatske« rađen je po principima suvremene zemljopisne nauke. U njem je objelodanjeno mnogo novih podataka, koji će biti od koristi i za strane naučenjake. Iz njega će se moći izpraviti netočnosti, koje postoje u geografiji o našim zemljama. To je reprezentativno djelo, s kojim se možemo ponositi i s kakovim se ne mogu podičiti i mnogo veći narodi od našega. Ovaj Zemljopis je najobsežnije i najnaučnije geografsko djelo, koje je do sada napisano o našoj domovini. Geografija kao nauka, koja je najviše vezana sa zemljom i ljudima, te prema tome najbliža stvarnome životu prikazuje nam u ovom »Zemljopisu Hrvatske« našu domovinu, našu političku stvarnost, Nezavisnu Državu Hrvatsku. Ni jedno nam djelo ne prikazuje našu državu tako sustavno, tako temeljito, kao »Zemljopis Hrvatske«. Možda bi netko mogao prigovoriti, da taj Zemljopis i zemljopisne karte, koje su u prilogu dodane, nema više svoje vriednosti, jer Hrvatska danas imade drugačije i mnogo pravednije političke granice, nego što je to prikazano u ovome djelu. S kapitulacijom Italije naša je država dobila svoje prirodne granice na moru sa cielom Dalmacijom, ali stanje do 9. rujna 1943. jeste politička činjenica i ono predstavlja poviestnu stvarnost. Radi te činjenice imade svaka zemljopisna karta toga Zemljopisa, kao poviestna karta, a isto tako i oni brojni grafički crteži u tekstu svoju trajnu vriednost. Isto to vriedi za sve radove ovoga Zemljopisa, a pogotovo stoga, jer on prikazuje tek bći dio, a na sreću nije još obuhvatio politički dio.

U uvodnom razmatranju prikazao je prof. Filip Lukas povezanost hrvatske zemlje, njezinih balkanskih i panonskih dielova, koji čine geopolitičku cjelinu. Uz njegovu radnju donieta je zanimljiva poviestna karta Europe u doba križarskih ratova, na kojoj je prikazana stara Hrvatska. Ovdje je ta karta prvi puta objelodanjena, a nastala je 1730. god. u Milanu, Njena osobita vriednost sastoji se baš u tome, da je tiskana u Italiji, te da je Hrvatska prikazana u sastavu čitavog svog etnografskog prostora, a odvojeno od Ugarske. Takvim i drugim jasnim argumentima prikazuje prof. Lukas naš geopolitički prostor i smještaj. Prvo je prikazao panonski prostor, a zatim dinarski, koji obuhvaća Bosnu i Hercegovinu, jugozapadni dio banske Hrvatske i Dalmaciju. Bosnu je prikazao kao središnji dio Hrvatske, a Drina je čisto diobena granična rieka, koja čini prirodnu granicu između naše države i Srbije. U pogledu našega etnografskoga sastava iztiče Lukas velike promjene, koje su se na našem prostoru događale pa kaže, da su se »skupine Srba, Cincara, Vlaha i drugih uselile na taj prostor na osnovi ratnoga prava, jer one nisu bile pobjednice na prvašnjim hrvatskim stanovničtvom, već su došle u pratnji Turaka, vršeći za njih niže službe«. (Str. 22.). Hrvatska država, kaže dalje Lukas, »ma koliko geografijski podieljena u dva različita područja, panonsko i balkansko, a ovo drugo opet u dinarsko kontinentalno i dinarsko jadransko, čini uza sve to na ovom prostoru svojim smještajem na rubu kontinenta posebnu veću cjelinu između zapada i iztoka, Srednje i Jugoiztočne Europe, a posebno ona je prelazno i neobilazno područje izmedju Panonskoga bazena i Jadranskoga mora«. (str. 31). Pisac naglasuje, da na tom prostoru živi narod, koji se je pred 1300 godina ovamo doselio, krvno se s njime stopio i sa dominantom dinarske rase među europskim rasama istakao se sa odlikama borbenosti, umne darovitosti i neslomive samosviesti. Pisac na kraju zaključuje svoja razlaganja ovako: »Osnivanje Nezavisnosti Države Hrvatske nije bilo posljedica sile i osvajanja tuđih zemalja. već posljedica pravde, slobode i narodnosnog principa. Hrvatski narod je izgradio svoju državu na prostoru, koji je od početka bio njegov i na tome je već u srednjem vieku organizirao svoju državu i stvorio svoju kulturu, i na komu se u kontinuitetu ukorienio i živi do danas«. (str. 35).

Pretežni dio drugih radova u Zemljopisu su kako smo već spomenuli značajni i važni prikazi za svakoga geografa, te većina tih radova zasieca u različita područja i nisu od obćega zanimanja. Kod obširnog i stručnog prikaza klime, koja je radnja, kao i većina njih u ovom Zemljopisu, podpuno nova i izvorna, kako još do sada to područje nije nigdje prikazano, pa je stoga potrebno, da se barem poimence spomenu zaslužni suradnici dra Stjepana Škreba, od kojih je svaki za sebe obradio po neko poglavlje. U cjelini to je najobsežniji prikaz hrvatske klime, koji je do sada objelodanjen, a suradjivali su uz spomenutoga urednika dra Škreba nadalje i Ante Obuljen, Milan Kovačević, Hermenigildo Juričić, J. Letnik i Franjo Margetić.

Kao posljednji rad u Zemljopisu doniet je etnografijski sastav, kojega je, kako smo već spomenuli, napisao dr. Milovan Gavazzi. Svojim poznatim izlaganjima pridodao je sveuč. prof. dr. M. Gavazzi i rezultate svojih najnovijih naučnih iztraživanja, dajući tako zaokruženu i cjelovitu sliku hrvatskoga etnografskoga sastava. Pisac podpuno izpravno iztiče, la nas sadržaj kulture hrvatskoga sela može izpuniti sa ponosom. »Može se bez sustezanja i bez opasnosti rodoljubnoga pretjerivanja naglasiti, da uistinu ni jedan europski seljački narod, jednak hrvatskome, po veličini svoga etničkoga područja ili po broju pripadnika, ne premašuje u ovoj mnogovrstnosti naše selo, pa ni oni, koji su inače već poznati kao narodi etnografijski jače diferencirani, a uz to i bolje sačuvani«. (str. 670).

»Zemljopis Hrvatske« u sretnoj redakciji dra Zvonimira Dugačkog, prikazuje nam sve momente hrvatskoga naroda, koji su u vezi s tlom i krajem, te to Matičino djelo ostaje trajna svojina hrvatskoga naroda i njime se može dobro upoznati naša zemlja i narod. Poželjno bi bilo da što prije ugledaju svietlo i ostali svezci.

Mladen Bošnjak

HRVATSKA MISAO

Mjesečnik Pododbora Matice Hrvatske u Sarajevu. Uređuju: Mehmed Muradbegović, Dr Dragutin Kamber i Alija Nametak

Svaki pošteni Hrvat mora od srdca pozdraviti osnutak pododbora Matice Hrvatske u Sarajevu, drugom gradu po veličini u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Matica Hrvatska je i do sada činila mnogo za cieli hrvatski narod diljem svih naših zemalja Hrvatske, pa tako i za Herceg-Bosnu. Mnogi njeni iztaknuti kulturni radnici predstavili su se hrvatskome narodu djelima preko Matice Hrvatske. Sarajevo i danas ima vrlo liepi broj kulturnih stvaralaca, pjesnika, dramatičara, novelista, publicista, ima svoje kulturne ustanove na zamjernoj visini. Osjećala se je samo potreba skupiti sve te snage i mogućiti, da okupljeni zajedničkim pregalačtvom progovaraju. To je uspjelo sada Matici Hrvatskoj, a sarajevski pododbor Matice pokrenuo je odmah svoj mjesečnik »Hrvatska Misao« na 32 stranice. Urednici su Ahmed Muradbegović, dr. Dragutin Kamber i Alija Nametak. Od srdca pozdravljamo i radujemo se. Neka naše hrvatske vatre ne tinjaju već neka plamsaju diljem Hrvatske. Da bi Bog dao, da bi hrvatski intelektualci i u drugim većim gradovima Hrvatske, ugledali se i tražili mogućnosti udruživanja i zajedničkog nastupa u radu, borbi za hrvatski narod i hrvatsku državu, bez koje nema narodu života. Značenje misli, ideje i značenje elite duha osobito je liepo naglasio u svojem uvodnom članku ovog dvobroja dr Dragutin Kamber. Navadjamo samo jedan odlomak: »Ako je hrvatski narod dobio svoju državu, znači, da hrvatska misao treba tu državu organizirati i izgraditi. Ona treba da stvori i pametan narod i jaku elitu, knezova duha i znanja. Za život naroda duhovno je siromačtvo opasno kao i zločinačko djelovanje. Ona treba da najviše spoznaje pretvori u obće narodno svietlo. naša stoljetna izkustva u formule i putokaze, naše osjećaje u pjesme, našu duhovnu ljepotu u oblike, naš polet u planove, naš idealizam u konkretne ideje, našu hrabrost u strategiju, naš ponos u izdržljivost, našu družtvenost da usavrši organizacijom, a našu čovjekoljubivost finim vladanjem«, ili »Hrvatska treba da obiluje jakim mislima i mnogim dobrim misliocima. Naše narodno i državno tielo mora da ima jaku i solidnu glavu. To traži potežkoće, koje je poviest nagomilala. to traže svi zadatci budućnosti. Nije slučaj nego organsko neprijateljstvo, kad svaki kaos i mrak ubija najprije intelektualce, jače mozgove. Jer gdje ima velikih mislilaca i velikih misli, tamo ne može biti mraka ni kaosa. Misao je majka reda i svjetlosti i plodno tlo života«. Pored uvodnog programatskog članka dra Kambera vriedno je osvrnuti se pa makar najkraće, jer nam tako nalaže razpoloživi prostor, na sve radove. Ahmed Muradbegović piše o prabiću Bosne i iztiče posebnost duševne fizionomije hrvatskog čovjeka iz Bosne, te divne zemlje, prirodnih krasota, u kojima je oblikovana duša našega čovjeka, koja u sebi nosi nešto iskonskoga i dalekoga na koju su nadograđivani različiti momenti iztočne i zapadne kulture, utjecaja bogumilstva, islama i katolicizma, ali osnov, bošnjaninove duše ostao je specifičan kraju i čovjeku tih divnih planina i dolova.

Ekonomsku snagu Bosne i Hercegovine prikazao je Šemsudin Sarajlić u svojem članku »Bosna je kičma Hrvatske Države«. Problemom populacije bavi se dr Dragutin Kamber u svojem članku »Hrvatska i radjanje«. Poznati kulturni radnik i nacionalni borac Ivan Milićević piše o životu i radu nedavno preminuloga povjestničara Marka Perojevića. Dr Jozo Petrović, ravnatelj sarajevskih muzeja piše o razvitku muzêja u Hrvatskoj, daje obširniji prikaz o razvitku, stanju i prilikama sarajevskih muzeja, kao i o radu u ovih par posljednjih burnih godina. Prof. Vladimir Jurčić priložio je vrlo liepu razpravu o književnom izrazu Bosne, upozorujući na neke važne činbenike, koji su utjecali na formiranje duše Bošnjaka, a koja se odražava u umjetničkom oblikovanju. Tako najprije upozorava na prošlost Bosne i Hercegovine, zatim kulturno-povjestnim i vjerskim utjecajima posebno je građeno biće Bosne, utjecaj bogatstva prirodnih oblika na ljepotu i sposobnost izražaja i nenadmašive vriednote narodne lirike. Iza toga daje letimičan pregled razvoja književnih stvaralaca u Bosni od Edhema Mulabdića do Ismeta Žunića i Safveta Kafedžića. Književnnik Enver Čolaković piše o razvoju, životu i radu hrvatskog državnog kazališta u Sarajevu, dr. Ivan Jablanović piše o velikom državniku Jurju Utišeniću. koji nije jedini hrvatski velikan kojeg je Hrvatska svietu dala. Vladislav Kušan dao je umjetnički portret priznatog slikara Omera Mujadžića. Moram iskreno reći, da sam se mnogo više nadao književnih priloga. Ima Bosna dobrih prozaista i trebalo bi ih donositi što više, jer bogatstvo ljepota kojima je obasuta duša Bošnjaka i zemlja Bosna zaokuplja i osvaja. Književnik Alija Nametak je dao pripoviest »Trava zaboravka«. Pročita se na dušak. Pjesmama su zastupanni Stipe Barišić »Dobri Bošnjaci«, Enver Čolaković »Bosanska rapsodija«, Mladen Petrinić »Šeher«, Zdenka Jušić Seunik lirskom prozorom »Odkupljenje«, Vladimir Jurčić »Trebevića sjaj« i Ahmed Muradbegović »Česma«. U podlistku je D. K. prikazao u glavnim potezima stogodišnji rad Matice Hrvatske. E. Č. piše o pet premiera novog kazalištnog godišta i (js) piše o kulturno-prosvjetnoj djelatnosti državne krugovalne postaje Sarajevo. U rubrici književni Život piše H. D. »Knjige i književni život u Sarajevu«, dr Ante Livajušić »Naša sarajevska štampa«, Vladimir Jurčić »Ivša Bošnjak Dragovački, H. D. »Pjesme Stjepana Jakševca, x. y. »Smrt Kasima Gujića«, K. »Hrvatska Mladost«, Ademaga Mešić » O osnutku pododbora Matice Hrvatske i izdavanja »Hrvatske Misli«, zatim notica »Matica Hrvatska« čestita hrv. književniku Ivši Bošnjaku. Kako vidimo ovaj dvobroj Hrvatske Misli sadržajno je vrlo bogat, osobito člancima i razpravama. Literarnim prilozima je oskudniji. Tehnički zaostaje za sadržajem, ali prilike koje je donio totalni i građanski rat ne omogućuju bolje. Ali hvala Bogu, da se ide napried i da Hrvatska Misao okuplja sada i u budućnosti sve što je sviestno, vriedno, pošteno, sposobno, za dobro našeg izpaćenog naroda.

Grgo Pejnović

VINKO NIKOLIĆ: »OSLOBOĐENI ŽALI«

»Oslobođeni žali« je četvrta knjiga pjesama, što ih je spjevao i izdao Vinko Nikolić. U toj knjizi je jedna trećina pjesama do sada ne-

tiskanih, a ostale su iz njegovih ranijih zbirki pjesama.

U ovoj zbirki ima petdeset pjesama svoje štokavske lirike, a petdeset čakavske. Ovdje se moram osvrnuti na njegovu čakavsku poeziju i regionalnu poeziju uobće.

Kad govorimo o hrvatskoj regionalnoj lirici, onda ćemo opaziti, da je taj regionalizam, iako bez sumnje dao izvrstnih pjesama, u nas ponešto pretjeran. Za korist obće nacionalne stvari s njim bi trebalo već jednom obračunati. U jednom narodu, čija brojčana snaga nije toliko zavidna, da bi sebi mogla dozvoliti jezične književne izlete, jer smo i bez toga bili razdieljeni po vjeri, po pismu, po izgovoru, po narječju, po pokrajinama, pa nije ni koristno ni razumno, da se još u nas podržava i taj regionalni duh, koga sretamo na svakom koraku, a smeta nam na svakom mjestu.

Od Matoševa Hrastovečkog nokturna, preko velikog broja stihova Domjanića, Pavića, Galovića, Prpića do Krležinih stihova u Petrici Kerempuhu, dolaze nam u obilnoj mjeri preko Nazorove Galijatove pesni, Ujevićevog »Oproštaja« još i čakavska ne malobrojna lirika Ljubića, Gervaisa, Balote i V. Nikolića.

Od svih tih regionalaca jedini je Domjanić uspio preći uži krug svoje kajkavske sredine, ali ne radi toga, što bi njegova poezija po svojoj objektivnoj vriednosti to zaslužila, nego zahvaljujući euritmiji svoga izraza, koji je našao svojih tumača u hrvatskih skladatelja, pa je preko muzike Domjanićeva lirika prodrla najprije u stanovite uže družtvene slojeve i mjesta, a onda se odatle razširila preko svih hrvatskih krajeva.

Ono, što bismo dozvolili romanu i pripoviedki, jer im regionalni jezični izraz daje umjetnički kolorit, dekor i karakteristiku, da na nas djeluje intenzivnije, jače, kao kod slav. pisaca Ive Kozarca, Joze Ivakića, pa romana M. Budaka Ognjište, drame I. Vojnovića Dubrov. trilogija, za liriku nema mjesta i to radi toga, što svaki književnik želi bar da bude poznat i priznat u svom narodu, ako mu skromnost ne ide dalje izvan granica svoje domovine. Biti priznat i poznat svojim radom bilo koje vrste samo u svom užem zavičaju, mislim da nije težnja nijednog umjetnika, ni jednog stvaraoca.

Pokušajmo prevesti svaku, pa i najbolju čakavsku ili bilo koju kajkavsku pjesmu na štokavski odnosno na hrvatski jezik, pak ćemo vidjeti, kako pjesma gubi živost gubi snagu, gubi na impresiji. Istina za intimna osjećanja pjesnikova to je svakako važno, da će pjesnik svoje vruće srdce i nadahnuće naći najbolje iživljeno u svojoj sredini, u svom kraju, u svom zavičaju i najbolje će se izraziti jezikom svoje majke, pogotovo, ako je sa sela. U ostalom taj je regionalizam najviše svojstven baš nama Hrvatima.

Ima naših književnika, koji su živjeli u raznim krajevima naše domovine, pa i izvan nje pokušavali zahvatiti i rješavati probleme tih sredina, u koju su bačeni, a u kojoj nisu odrasli, pa su im djela iz tog područja promašila i zaostaju za onim, što su vezana uz njegov rodni kraj (Budak).

Istina, pjesnik pristupa obradi teme iz svog kraja najiskrenije, najtoplije i s najtanjim i najpodpunijim razumievanjem, a to su svojstva, koja primarno mora imati, uz ostale umjetničke kvalitete i umieće, svaki umjetnik i muzičar i slikar i kipar i liričar. Ako budemo s te strane prosuđivali bujnu cvast hrvatskog umjetničkog izraza bilo koje vrste, o tomu ćemo se nepobitno uvjeriti, ali treba težiti obćem hrvatskom umjetničkom izrazu.

Ovo, što napomenuh odnosi se na svu našu regionalnu liriku, a na Nikolićevu čakavsku pogotovo.

Čakavsko je narječje od svih naših narječja najšarolikije, najdiferenciranije, pa mnogi izrazi i smisao istih rieči u dva susjedna mjesta pa i ulice imaju različito značenje. Pokušavajmo pročitati s jednim Bodulom Rječnik za pjesme o narječju V. Nikolića, koji je dodan na kraju knjige, pa ćemo se o tom uvjeriti.

Ne poričem umjetničku vriednost, intiman osjećaj i iskren ton regionalnoj poeziji, čak naprotiv, ali lirske pjesme ne treba pisati, da ih moramo komentirati, secirati, tumačiti, jer time smo pjesmu stavili na Prokrustovu postelju. I Nikolićeve čakavske pjesme dišu iskrenom toplinom, da čovjek suosjeća s tim njegovim sitnim ljudima, njihovim brigama, njihovim nadama. To su žarki tonovi boja našeg kraja, »gdi, a vihor friški ne puše.»gdi su čoviku pojačali pismu«.

»glasovi nabrekli snagom žarkog vrilog sunca,
a meni se moje more, sa svojim modrim blagon
pritajilo podno vrhunca!«
Ili ona iskrena poanta rustikalca:
o moj dobri gospodine,
neka ne mislin neprestano uvik i bez pristanka
da sam rođen u težačkoj kući, prije već mnoge
godine i da sam težački sin, da sam izaša iz
opanka.

Sve te brige i brižice našeg »čovika«, sav taj iskreni srh našao je mjesta u kutiću vrelog Nikolićevog srdca.

Nikolićeva štokavska lirika našla je, iako još ne podpuno, svoj izraz, svoj siže. On je prenio i u štokavsku liriku svoje toplo optimističko osjećanje i mladenačko sanjarenje.

Treba samo pročitati pjesmu »Na žalima mojega mora«, »Proljetna svitanja«, »Osunčani grozdovi«. »Tužaljka vinograda na mjesečini, koja podsjeća ponešto na Galovićevu »Crn-bel«, pa ćemo u njima odkriti iste motive, kao i u čakavskoj njegovoj lirici.

Nada sve odišu toplinom pjesmice namienjene majci, kojoj Nikolić kao veliko diete veze iskrene stihove.

Dubokih misli, težkih problema, životnih pitanja ne riešava Nikolićeva poezija, ona ostaje njegova intimna iskrena izpovied, odjevena u vedre strofe, koje ne teže izcizeliranoj tehničkoj majstoriji. Ako su mu dobre one će naći svojih poštovalaca, a u mlađih svojih podržavalaca kao i svaka dobra lirika, ako toga ne bude imala, on će ostati jedno prolazno ime, napisano na četiri pretencіozne knjige.

Osim knjiga lirika, kojima osnovni ton daju već sami naslovi »Proljetna svitanja«, »Svietli putovi (Zagreb 1938.)«, »Moja grad« i napried spomenuta zbirka, Nikolić je vrlo aktivan i vriedan kulturni radnik, koji je uredio dvie antologije, jednu zajedno sa S. Košutić »Hrvatska majka u pjesmi« (1941.), a drugu »Hrvatska do-

movina«, god. 1942., zatim antologijsku zbirku »Izmedju dva rata« i zbirku patriotske lirike pod nazivom »Lovori«.

U pripremi za tisak ima zbirku svojih razprava i eseja »Književnost i odgoj«, koje čekaju svoje skoro objelodanjenje. Dakle kroz nepunih deset godina svakako jedan primjeran rezultat solidnog truda.

Tempo, kojim stvara V. Nikolić, životni elan i optimizam, što nosi u sebi, daju nam podpuno pravo vjerovati, da ćemo od njega dobiti još mnogo koristnih radova za naš hrvatski književni izraz i njegovu umjetničku afirmaciju.

Josip Dujmović.

»NASMIJANI UDESI«

Franjo Horvat-Kiš: Sabrana djela, I. i II. dio. Uredio Stanko Gašparović, Zagreb 1943.

Skoro cieli književni opus Franje Horvata-Kiša mogao bi se nazvati »Nasmijani udesi«, zbog toga, jer skoro sve pripoviedke imaju onu laku ironiju na gorki mukotrpni život našeg čovjeka, da bi se čitajući više tome nasmijali nego zaplakali. I zbilja onaj ciklus najgorčih sudbina naziva i sam autor »Nasmijani udesi«. Njegov suvremeni kritičar Dragutin Prohaska kaže o tome: »Nasmijani udesi« od Horvata-Kiša jesu jedno remek-djelo hrvatske psihologije i asocialnosti. U njemu se proživljuje kmetstvo u novoj formi s istim onim fatalizmom trpljenja... Od samoga autora ne tražimo izticanje te oštrice, koju napisasmo u njegovu djelu, on ju je skrivao, ali ne od drugoga razloga, već od umjetničkoga. Da je umjetnik, da umije izazvati ogorčenje, to ćete vidjeti pročitate li mu te gorke »Nasmijane udese«. I u njima je autor »Ženika« i pripoviesti »Zašto?« sebi postavio trajni spomenik. Baš sebi, jer je on sam osobno naplaćen za gorčinu života što ju je ovdje nazvao »nasmijanim udesima«.

Krešimir Kovačić kaže u svom prikazu o Horvatu-Kišu među ostalim ovo: »Kiš iznosi u svojim pripoviestima čitav martirij jednog našeg kraja. Ne znam zašto je svoju knjigu okrstio »Nasmijani udesi«, dok je to knjiga bola i čemera. Ove su priče gorke kao suza i žuč i peku kao rana. Kiš je opisao križni put našeg zdravog, odpornog seljačkog djeteta, koje žeđa za znanjem i prosvjetom, koje se tuče kroz škole s podporom svoga otca od tri forinta na godinu i milošću »illustrissimusa« mecene, koji mu dopušta da oglaba kosti u njegovoj kuhinji«.

Njegova sabrana djela izašla su sada prvi put sva tiskana u dvie knjige. U prvu knjigu stavio je urednik prof. Stanko Gašparović, kao uvod i to Kišovu autobiografiju, zatim pripoviedke i crtice. Kao prvi ciklus tiskani su »Ženici«. Drugi i najdulji, a kako već spomenuh i najkaraterističniji ciklus, nos naslov »Nasmjani udesi«. U njemu imade najviše raznolikosti, pripoviesti se događaju u selu ili u gradiću, ovjekovječeni su prerazni tipovi, doduše često samo u onom odnosu, koji je piscu taj čas potreban. Sliede zatim još »Tržne romance«. Sva je ta njegova kraća proza puna duhovitih zapažanja, tu dolazi do izražaja ona njegova lirska blagost, ne preoštra ironija, rezignacija, kojiput pasivnost glavnih lica.

U drugoj knjizi poredani su putopisi, članci i neobjavljeni rukopisi. »Viđeno i neviđeno« je putopis preko Slavonije i Srbije do Bugarske i Carigrada. Kao i u pripoviedkama i ovdje izbija njegov smisao za svaki detalj, kojeg on bilježi na zanimljiv način i ne žaca se spomenuti najmanju sitnicu, posjetiti nas nečeg, naučiti štogod, govoriti o poviesti i inim znamenitostima grada. Drugi putopisi su obširniji i nose naslov »Istarski puti« (prvi put i nakon dvie godine drugi put). U drugom dielu se osjeća znatan napredak od prvog putovanja. Zapažanja su mu dublja, rečenice punije, slike zaobljenije i opipljivije. I baš zbog te njegove točnosti opisa imaju ti putopisi još jedan drugi čar. Danas, kad se putuje u stranu zemlju avionima, ekspresnim vlakovima ili komotnim autobusima, kada je sve uređeno da putničari budu što zadovoljniji i da im put bude što udobniji, neobično je i zgodno malo zaviriti u prilike, kako se putovalo po Balkanu i našim susjednim krajevima još prije prvog Svjetskog rata. Kiš se vozio po Istri ili seljačkim kolima ili je pješačio, spavao gdje je dospio. Sve je bilo primitivno, drugačije, a ipak slikovito i zanimljivo. Svaka je zemlja pružala više promjena i raznolikosti. Njegovi najčitaniji putopisi su oni iz Istre, koje je kako kaže sam autor u predgovoru, sam sebi pričao. (Tiskani su 1919. kao njegova posljednja knjiga). Njegov se nametljivi nacionalizam iztiče naročito u tim putopisima odtrgnute zemlje Istre. Tu su refleksije s puno osjećaja, noseći svoje srdce na dlanovima, on voli i osjeća hrvatskog seljaka, on ga hvali i traži. Na groblju u Pazinu »srdcu Istre«, piše on: »Sve smo bako i majko, vjerne ognjištu našemu. Djeca naša već se groze dušmaninu«. No njegovi suvremenici možda previše uzdižu te putopise uzporeďujući ga sa Gogoljem, Turgenjevom, Daudetom, Kozarcem, Hugoom... Sliede zatim mali članci i neobjavljeni rukopisi. I u tim svojim pedagožkim člancima odgaja on rodoljublje i hrabrost. On kaže: »Život naš neka je udešen tako, da uviek možemo obračunati sami sa sobom, i mirno se razstati s ovim svietom«. Njegova lirika dolazi posebno do izražaja u lirskoj prozi »Pjesma zvonova«, gdje se osjeća zrela, zarobljena cjelina, a prati ju lirski zvuk seoske zvonjave. Gorke spoznaje u lirskoj formi ima i u crtici »Moji prijatelji«.

Franjo Horvat-Kiš rođen je 23. rujna 1876. u Loboru (Hrvatskom Zagorju), od seljačkih roditelja. Školovao se u Varaždinu i Zagrebu. Prvi njegovi književni pokušaji padaju oko 1893. dakle u četvrtom razredu gimnazije. 1900. polaže izpit zrelosti na mužkoj učiteljskoj školi u Osieku. Postaje učiteljem u Zagorskim selima. 1902. izdaje prvu zbirku novela »Ženici« u vlastitoj nakladi. Učiteljevao je na više mjesta i konačno u Karlovcu. Kasnije 1919. dodieljen kao tajnik dekanatu liečničkog fakulteta sveučilišta u Zagrebu. Umro je 2. lipnja 1924. Ostao je neoženjen.

Horvat je pisac malog svieta, malograđana, seljaka, poluinteligenata i seoskih učitelja, onih koji proživotare u uzkom krugu svojih na oko sitnih, suhoparnih briga i zbivanja. Često takovi pojedini detalji nisu naročito značajni, ali sve zajedno gledano djeluje zamašno, veliko, obćeljudski. To su uostalom ponajviše autobiografske crte i zato su majstorski dane i proživljene. Inače Horvat nema velikog zamaha i širokih koncepcija. On je pisac detalja, malih ljudi i drobnih doživljaja. Skroman u svojim malim pričicama i crticama, on zabavlja čitaoca,

iznosi pred njega svakidašnje brige i radosti, uviek s nekim blagim žalcem sitne ironije i tugaljivog, žalobnog humora. On nije mnogo putovao i vjerojatno mnogo čitao, zato on ostaje u uzkom krugu. Njegov genre nisu velike, bezkrajne tragedije, koje nas potresu duboko i trajno. Iako su i njegovi sadržaji gorka sudbina ljudi, ona je dana tako, da se čovjek samo nad tim sažalno nasmije, malo naruga često i samom sebi i svojoj sudbini, malo zaplače i ide dalje. Osjeća se neka intimna atmosfera, nepretendiozni stil. Sve je jednostavno. On je majstor seoskih novosti, sitnih briga i uobće one atmosfere seoske gospode: učitelja, učiteljica, župnika i načelnika, ili priprostog svieta, samih seljaka, sobarica i malograđana.

On je realist i humorist u malom, a iza svega toga izbija bolna lirska crta. Riečnik mu nije škrt, nego dapače čini se, kao da donosi nove rieči, kovanice, za ono vrieme svakako svježe i riedke. Kiš ima zapažanje za sitne detalje, koji su protkani lirikom. Danas te sitne detalje i mali građanski sviet doživljuje u lirsko bolnoj ironiji Ante Dean, dajući majstorski taj ambienat.

Horvat-Kiš nije naš suvremenik, književna je »moda« i »tehnika« krenula dalje, stoga neke nedostatke i neobičnosti ne smijemo cieniti današnjim očima. No svojevremeno je dao kritičar Dragutin Prohaska karakteristiku pisca: »I ono što je Čehovu jedka ironija, u našeg je zagorskog kmetskog sina sentimentalni humor. On se dobrodušno nasmije obrisavši suze, što su čas prije ronile niz čovječji mu obraz«.

I tako je pod uredničkim nadzorom, marljivim radom i savjestnim skupljanjem razasute građe sabrao Stanko Gašparović sva tiskana i netiskana, poznata i nepoznata djela, te ponovo oživio skoro zaboravljenog i malo poznatog književnika Franju Horvata-Kiša, kojem ove godine pada dvadeseta godišnjica smrti. Horvat-Kiš nije naročito poznat, a niti plodan pisac, sav se, njegov životni rad može sabrati u svega sedam stotina stranica, no zaslužuje, da ga se izda, kako ta djela ne bi propala. Treba naročito ovom prilikom naglasiti, kako su nam potrebna ovakova kritička izdanja i drugih zaboravljenih, a i većih autora. Važno je osim toga iztaknuti, da iza svake knjige dolaze tiskani posebni važni dio, a to su »Napomene i bilježke«, koje su savjestno i obširno učinjene. Sastoje se od prikaza pojedinih zbirki od Kišovih suvremenih kritičara, te bilježke iz života i o životu samog pisca i njegove obitelji, podatci o njegovom službovanju i bolesti, bibliografija djela i t. d., te svjetlopisi i druge značajne zanimljivosti.

Nada Kesterčanek

KNJIŽEVNI RAD JURE TURIĆA

Povodom njegove smrti 8. II. 1944.

Za posljednje Ogrizovićeve »hrvatske pripovjedače« Josipa Draženovića i Janka Leskovara, kao da nije vriedila poslovična hrvatska smrt, jer isti, iako hrvatski književnici, doživješe visoku starost.

Početkom 1942. g. umro je u 79 godini života zaboravljeni hrvatski književnik Josip Draženović, dvie godine kasnije, podielio je istu sudbinu njegov zemljak Jure Turić u svojoj 83. godini, dok je još na životu posljednji, a ujedno i zadnji u Ogrizovićevoj knjizi, Janko Leskovar, također starac od 83 godine.

Stara lička obitelj Turića iz Kaniže kraj Gospića dala je hrvatskoj književnosti tri imena, ilirskog pjesnika Franju Turića Ličanina, njegova sinovca Mirka, također pjesnika, te Juru Turića hrvatskog pripovjedača.

Najmlađi od njih Jure Turić ostavio je na našoj književnoj njivi najdublje tragove svoga pera, te spada u red hrvatskih novelista, koji su 80-ih godina dali znatne doprinose hrvatskoj književnosti.

Zajedno s Vjenceslavom Novakom, kao učenik gospićke realke, doživio je razvojačenje vojne Krajine i vraćanje civilne uprave, te je pratio buđenje narodne sviesti, koja je razgonila surovost krajiškog života i kidala uokvirenost tadanjeg vojničkog sustava, nastalog pod suhom vojničkom komandom.

Kao stipendista krajiške školske zaklade polazi Turić učiteljsku školu u Petrinji, ulazi u prve đačke borbe, gdje se već među đacima osjećaju prvi valovi »starčevićanstva«.

Prva Turićeva učiteljska mjesta su velebitska sela Trnovac i Smiljan, gdje zajedno služi s učiteljem Ivanom Stipcem (Bogdanom Krčmarićem) poznatim pravaškim književnikom. Želja za naukom goni mladog učitelja Turića u sviet, te u Jeni uči filozofiju, pedagogiju, te 1891. godine postaje i doktorom.

Kao profesor učiteljske škole služio je Turić još u Sarajevu, Petrinji i Zagrebu, istaknuvši se svojim pedagožkim radom i metodama na kojem nam je polju ostavio više stručnih radova i primjer ogromne radne izdržljivosti i energije.

Čitavo Turićevo književno djelovanje išlo je u dva smjera: čistim književnim pripovjedačkim smjerom, te stručnim pedagožkim smjerom. Ali i u književnom radu ostaje Turić samo pedagog, jer svaka njegova radnja otvoreno poučava tako, da ta pouka nije prekrita osobitim umjetničkim radom, a to umanjuje i umjetničku vriednost Turićeva djela. Već kao mladi učitelj gledao je Turić otvorenih očiju na priprosti i strpljivi graničarski sviet, gledao njihove sudbine, i pod njegovim perom nastojale su njegove novele, od kojih je svaka za sebe kratka poviest bezimenog malog čovjeka, njegova stradanja i tapkanja u mraku života, u kojem ne zna, da se snađe. Ta životna stanja graničarskog svieta, lomove njegove duše i množtvo pitanja, koje je za sobom neminovno povuklo razvojačenje Krajine, glavni su predmeti Turićevog pripovjedačkog priholožkog i socialnog razčlanjivanja.

Spomenut ćemo neke Turićeve pripoviedke, koje se većinom nalaze razbacane po različitim našim književnim listovima. Prva mu je novela »Na selu« izišla u Viencu 1880. pod imenom njegova brata Mirka, jer se Turić tada bojao oštrog suda urednika Šenoe. Iza toga sliedile su u Hrvatskoj Vili g. 1884.: »Pod kabanicom«, »Sni bogojavljenja«, »U mraku«, »Zašto bez uzroka padaju?«, u »Balkanu« g. 1886. »Kuda to vodi?«, »Interes«, »Ponikvarska šuma«, zatim u »Viencu«: »Na ovrhi« (1886.), »Četiri dana« (1888.), »Turski sud« (1888.), »Hajduk Ivan« (1888.), »Supetarsko šetalište« (1893.), »Tko je kriv?« (1897.). U »Domu i svietu«: »Darovi svieta« (1889.), u Savremeniku: »Prosci« (1908.), »Mučenica sadašnjosti« (1909.) te još mnogo drugih novela po »Prosvjeti«, »Lovoru«, »Nadi« (Sara-

jevo). Brojne su mu dječje i omladinske priče po različitim godištima »Smilja«.

Kao posebne knjige izišle su: »Znameniti Hrvati« Zagreb 1897., »Darovi svieta« u nakladi Kugli-a »Igra životom« sabrane pripoviesti D. H. K. Zagreb 1909. te knjiga za mladež »Priče«, koju je 1909. izdao Hrvatski pedagožko-književni zbor.

Tako je Turić u svojem književnom djelovanju bio pravi tumač života ljudi svoga kraja, te prvi obrađivač, socialnih problema u našoj novelistici. Slike života krajišnika iz doba razvojačenja, te doba hajdukovanja, koje nije podnosilo tuđe samovolje, ostat će trajno svjedočanstvo Turićeva književnog pera, koje mu je osiguralo mjesto u poviesti hrvatske književnosti.

Nikola Matijević.

KNJIŽEVNE NAGRADE »OBĆINE GRADA ZAGREBA«

Povodom 700-godišnjice Zlatne bule.

Na spomen 700-godišnjice, kako je grad Zagreb na temelju »Zlatne bule« proglašen kraljevskim slobodnim gradom, nagrađivat će Gradska obćina svake godine na dan 16. studenoga (dan spomenute obljetnice) najbolja književna i muzička djela, koja za dotičnu godinu nisu nagrađena.

Za 1943. godinu podielio je posebni odbor, koji se je sastojao od predstavnika gradskog magistrata, predstavnika gradskih prosvjetnih ustanova, te po jednog izaslanika Matice Hrvatske, Družtva sv. Jeronima te Družtva hrvatskih književnika, nagrade za prozna, pjesnička i naučna djela.

Nagrade su podieljene sliedećim književnicima:

Zdenki Jušić-Seunik za roman »Jedna žena« I. dio u iznosu od 10.000 Kuna.

Dru Velimiru Deželiću, za roman »Divlji oganj« s iznosom od 10.000 Kuna.

Marinu Bego, za dramsko djelo »Djeca ulice« u iznosu od 10.000 Kuna.

Branko Klarić, za lirsku prozu »Srebrni kovčeg« nagrađen je nagradom od 10.000 Kuna.

Stjepan Jakševac, za knjigu pjesama pod naslovom »Pjesme« iznosom od 10.000 Kuna.

Dr. Stjepan Zimmermann za filozofsko djelo »Kriza kulture« nagradom u iznosu od 20.000 Kuna.

Dr. Cvite Fisković za »Gotička drvena plastika u Trogiru« nagradom od 10.000 Kuna.

Tako je i Gradska obćina uz dosadanje državne nagrade Antunovsku, te Demetrovu nagradu i sa svoje strane uvela stalne godišnje nagrade, kojima je počastila jednu svietlu obljetnicu iz drevne prošlosti grada Zagreba, a prema hrvatskim književnim radnicima pokazala svoju kulturnu pažnju.

Zapotočanin.

VELIKO SRDCE FRANJE DOMOVIĆA

Kad god pomislim na Domovića, uviek vidim malog čovjeka kako se napinje, te izvija u jednu kraljevsku gestu. Ima u tome smješnosti kroz suze, kao što u njegovim pjesmama često nailazimo na suzu kroz topli ljudski osmieh. Priproste, kakve jesu, njegove pjesme kadkad ostavljaju dojam šarenog cvietka ili geometrijskog lika sa seljačke rezbarije. Presmjono bi bilo podcrtavati neki pučki ekspresionizam u pjesničtvu Franje Domovića, jer on već dugo živi u gradu družeći se s vrhovima i dnima naše boheme, pa je odtuda štošta poskorupio. Ponajprije ono razapinjanje sebe u prometejskoj pozi, što se čudno doimlje kod Domovića, pjesnika malih ljudi. Čudno, ali i bolno, u srazmjeru s oskudnim njegovim pjesničkim sredstvima. Među ovima ima jedna rječca, pridjev m a l i, koji u svim rodovima i padežima uviek sjaje iz njegovih stihova posebnim sjajem blagosti i dobrote, skoro aureole — rekao bih malog čovjeka:

jedan život razapeti,
jednu malu tragediju.

(Uzburkano jezero, str. 10.)

Ovaj najviše opetovani epiteton Domović upotrebljava s uspjehom kao malo koji naš pjesnik, stavljajući ga na papir nekako osobito, »na svoj način.« To je njegov pridjev. On je jedina ljubkost ove opore i trpke lirike. Ima i drugih, bombastičnih, a i po neki pomodni iz vremena neposredno poslije naše Moderne, te djeluje kao pretenciozni šeširić na malokrvnoj glavici kakve gospođice iz predgrađa. Ne želimo ovdje Domoviću tražiti uzore ni uzpoređivati ga, jer njegovo pjesničtvo i nije takovo. da bi moglo podnieti pedantnu kritiku i jer bi smo nanizavši sve te stvari, koje se nabrajaju, kad se ne uspieva ući u bit jedne poezije, ipak zaključili, da je Domović najsličniji Domoviću.

Siromašan znanjem, on nije razmaknuo granice našeg lirskog izraza niti osvojio nove prostore našim jezičnim mogućnostima. »Priređuje veće stvari«, a već godinama i godinama ostao je isti, ili bolje: na istom, pa ima tu sreću — da je suvišno govoriti o artizmu kod Domovića. Ipak, na nekim stranicama, njegovi stihovi kao da ne padaju baš onako bezazleno i sebeneznalo na papir; čini se kadšto, da poznaje vriednost rieči:

Ja lebdim iznad sebe. — Preko srdca moga
prolazi željezni duh našeg vremena —
a nemam oko sebe nikog pravog svoga.
Olovne misli
leže duboko u dnu mog tjemena.

(Uzburkano jezero, str. 29.)

Skoro prešućen, Domović ima pjesama, koje bi mogle stajati na vrhu jedne antologije, ako ne izmedju dva, a ono svakako za vrieme ovoga rata. Navest ćemo jednu, odmjerenu u ritmu, dobro zaokruženu i uokvirenu, koja nije bez dojma:

Noćas urla vjetar jezivi,
lomi crne grane ponoći.

Drhće žuta lampa ulična,

Ja po cesti lutam samotan,
u tjeskobu svoju zamotan.

Noćas urla vjetar jezivi
prostorima hladnim, bezkrajnim.

Noćas urla vjetar jezivi
drhće žuta lampa ulična,
brenči malo zvono posmrtno,
cvili neko pseto prognano,
cvili, u noć crnu zavija...

(Ib., Uzdrmana noć, str. 15.)

Nisu to nikakve stilske novosti u hrvatskom pjesničtvu. Domovićeve su stvari više govorene svagdašnjim govorom onako, kako se on dnevice jada svojim plačidruzima. Pa zašto i Domović ne bi mogao biti en vogue, danas, kraj tolikog zahtjevanja iskrenosti u liepoj knjizi? »Pjesma majci« sirovom snagom nadilazi sve druge, a mogla bi služiti na čast mnogo starijem, umrlom, već klasičnom pjesniku:

Majko, majko! Ti si meni dala,
sve, što jedan mali čovjek treba:
dušu, punu krasnih ideala,
vedri kutić izpod vječnog neba,
al mi nisi dala, što nisi imala:
sreću, koju svaki čovjek treba.

Sve drugo mi daše moji dragi ljudi, —
i patnju, da me kroz sav život prati,
i krvave grudi,
moja draga mati.

(Uzburkano jezero, str. 17.)

Prepisat ću još četiri stiha zbog njihovog sadržaja, a na radost svim našim tragaocima za »etičkim momentom« u književnosti.

A čuje se pjesma
još ljepša od ljepote:
Kad si toliko izgubio
živi za ljude sirote!

(Ib., str. 15.)

To ljepše od Ljepote bila bi Dobrota. Veliko je srdce u Franje Domovića, jer on, bez igdješta i ikoga, ima žarku želju živjeti za druge.

Njegov na oko gorki humor, tu i tamo skoro sarkastičan, ipak je u dnu svome dobroćudan, te znači plemenito svladavanje ogorčenja na život.

Kad čitam njegove stihove, uviek ga čujem kako ih izgovara, onako, bez ritma, u izprekidanim rečenicama, glasom raztrganim od težka života.

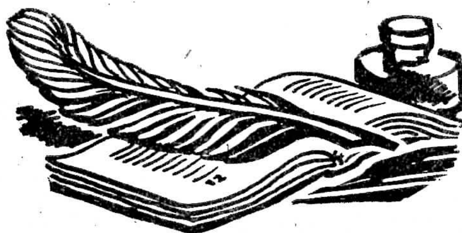
Kruno Quien

ERNEST RADETIĆ: ISKRE POD PEPELOM

Zbirka istarskih priča i crtica za mladež. Naklada knjižara Mite Miloradovića. Strana 114. Naslovnu stranu i ilustracije u tekstu izradio je Božko Kocmut. Ciena knjizi je 200 Kuna.

Po svojem kulturnom, poviestnom i narodnostnom značenju Istra je izključivo hrvatska zemlja. Baščanska ploča, veprinački i kastavski statuti, odlomci starih rukopisa govore o staroj hrvatskoj kulturi, koja se je razvijala u Istri, Kvarneru i duž ciele iztočne obale Jadrana, a izgrađivao ju je hrvatski narod, koji izpunja zemlju između Drave, Dunava i Jadranskog Mora. Imena Dobrila, Spinčić, Laginja, braća Baštijan, Kalec, Ronjgov, Kumičić, Car-Emin, Katalinić-Jeretov i mlađih kulturnih stvaratelja dokazuju, da je Istra dušom i srdcem uviek bila povezana sa cielim hrvatskim narodom i izgrađivala hrvatsku kulturnu zgradu. Poslije svjetskoga rata, hrvatski narod je zadesila velika tragedija. Svojim većim dielom pripada Hrvatska pod srbsku despociju, a Istra pod rimskim imperializmom opijenu Italiju. Italija je zemlja kukavica, spletkara, šovinista i na slabijim od sebe sadističkim nagnućima obsjednutih tipova. Takovi su bili u Istri kroz više od 20 godina. Takovi su bili i u zaposjednutim dielovima Hrvatske od 1941. do 1943. godine, kada su sustavno i postojano, svim sredstvima, lomili kičmu hrvatskoga naroda, jer su ga biološki i moralno uništavali tamo gdje je uviek duševno i fizički najodporniji, gdje je najprije organizirao svoju državu i razvijao svoju kulturu. Božja pravda redom grede« veli naša narodna poslovica, pa je došla i na Talijane, i hrvatska ognjišta u Istri gore i čekaju zagrljaj s majkom Hrvatskom. Učka, Velebit, Dinara, Mosor, Biokovo i Orjen neka rađaju uskoke i ustaše, koji će čuvati ognjišta, da ih neprijatelj više nikad ne bi dirao i gazio svete hrvatske vatre. Istarske priče Ernesta Radetića prožete su tužnim i mračnim udesom istarskih Hrvata. Pisane su za djecu. Trebamo ovakvog štiva za naše najmlađe, da već zarana saznaju što je patnja i robstvo. Neka se naši najmlađi uživljavaju u sudbinu maloga Zvanića, malog izseljenika, Ivice, tete Zvane i Jive. Neka nikad ne zaborave častno ime Vlade Gortana, koji proli svoju krv na oltar hrvatstva. Neka spoznaju što znači mržnja tuđinca i da Hrvatima nema sreće bez sloge, ljubavi i ujedinjene Hrvatske u slobodi i suverenosti, znači u svojoj državi. Sve su priče prodahnute istinskim osjećajem i dušom, koja je duboko proživljavala sudbinu poharanih ognjišta s kojim je vezana najčvršćim vezom majčinske ljubavi i toplinom vatre rođenog ognjišta. I šume su nam bile opustile i materinska rieč prigušena i mnoga ognjišta ostala prazna, ali ipak Istra je još budna, jer naše hrvatske vatre gore. Ova zbirka pripoviedaka neka uđe u svaku hrvatsku kuću diljem velike i ujedinjene Hrvatske.

gp

CIENA OVOM DVOBROJU 70.— KUNA

»Hrvatska Mladost«, list za srednjoškolsku mladež. Izdaje Družtvo hrvatskih srednjoškolskih profesora. Uređuju: prof. Grgo Pejnović i prof. Nikola Matijević. Rukopisi se šalju na Uredničtvo H. M. Zagreb, Bauerova 17, a predplata i naručbe na Upravu, Zgb, Bauerova 17. Brzoglas 23-316. Čekovni račun br. 31.665. Tisak »Tipografija«, Zgb. Trg III. br. 2. Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Zagreb, Selska cesta 47.